

**KATILIM BANKACILIĞI VE TÜRKİYE’DEKİ
KATILIM BANKALARININ ETKİNLİK VE
VERİMLİLİKLERİNİN ÖLÇÜLMESİ**

Coşkun KARHAN

**Yüksek Lisans Tezi
İşletme Anabilim Dalı
Doç. Dr. Bekir ELMAS
2015**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

Coşkun KARHAN

**KATILIM BANKACILIĞI VE TÜRKİYE’DEKİ KATILIM
BANKALARININ ETKİNLİK VE VERİMLİLİKLERİNİN
ÖLÇÜLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Bekir ELMAS**

ERZURUM 2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

15.06.2015

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **"KATILIM BANKACILIĞI VE TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARININ ETKİNLİK VE VERİMLİLİKLERİNİN ÖLÇÜLMESİ"** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Coşkun KARHAN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Bekir ELMAS danışmanlığında, Coşkun KARHAN tarafından hazırlanan bu çalışma 15/06/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. İşletme Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Bekir ELMAS

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Suat YILDIRIM

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. O. Berna İPEKTEN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 15/06/2015

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****KATILIM BANKALARI VE TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARININ
ETKİNLİK VE VERİMLİLİKLERİNİN ÖLÇÜMÜ****Coşkun KARHAN****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bekir ELMAS****2015, 95 Sayfa****Jüri: Doç. Dr. Bekir ELMAS****Doç. Dr. Suat YILDIRIM****Yrd. Doç. Dr. O. Berna İPEKTEN**

İslami bankacılık olarak adlandırılan faizsiz bankacılık mali sektör içinde klasik bankaların yerine getirdiği tüm işlevlerin yanında finansal kiralama, sigortacılık, takas gibi diğer ticari faaliyetleri de yerine getirmektedirler. Diğer bir ifade ile faizsiz bankacılık sisteminde İslamî bankalar kendi prensipleri ile ters düşmeyen hemen hemen klasik bankaların yaptığı tüm işlemleri yerine getirmektedirler. Bu tür bankacılığın temel amacı; faizsiz finansman esasları çerçevesinde, faiz hassasiyeti olan kesimlerin yastık altında kalan atıl sermayelerini, milli ekonomiye kazandırmaktır.

Faizsiz bankacılık işlemlerini yerine getiren İslami bankalar, bir bakıma klasik bankaların alternatifi olan ve finans sektörüne derinlik ve çeşitlilik kazandıran kuruluşlardır. İslami bankaların söz konusu faydaları dikkate alınarak yapılan çalışmada İslamî bankaların etkinlik ve verimlilik ölçümü TOPSIS (Technique of Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi kullanılarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslami Bankacılık, Etkinlik Ölçümü, Verimlilik Ölçümü, Katılım Bankacılığı, Faizsiz Bankacılık

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****THE MEASURE OF PRODUCTIVITY AND EFFICIENCY ABOUT
ATTENDANCE BANKING AND ATTENDANCE BANKS IN TURKEY****Coşkun KARHAN****Advisor: Doç. Dr. Bekir ELMAS****2015, Page: 95****Jury: Doç. Dr. Bekir ELMAS****Doç. Dr. Suat YILDIRIM****Yrd. Doç. Dr. O. Berna İPEKTEN**

Free banking also named as religious banking can accomplish such different trading functions as financial rental, insurance and tradeoff, in addition to the functions of the classical banking. In other words; with the Free banking system, religious banks can perform all of the functions of classical banking which are not contrast with their principles. The main aim of this type of banking is to add the money of the people who don't like usury into the national economy.

The religious banks that perform free banking can also be thought as an alternative and can make a kind of variety into the banking sector of classical banking. In the work of analysis about the religious banks' productivity and activity "the Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions" system can be used.

Keywords: Religious Banking, Measure of Productivity, Measure of Efficiency, The Banking of Attendance, Freebanking.

İÇİNDEKİLER

ÖZET..	I
ABSTRACT.....	II
TABLolar LİSTESİ	VI
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VII
TEŞEKKÜR	VIII

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE FİNANS VE BANKACILIK SİSTEMİ

1.1.TÜRKİYE'DE FİNANS SİSTEMİ	3
1.2.TÜRKİYE'DE BANKACILIĞININ GELİŞİMİ	5
1.2.1.Osmanlı Döneminde Bankacılık	5
1.2.1.Cumhuriyet Dönemi Sonrası Bankacılık	6
1.3.TÜRKİYE'DE BANKACILIĞININ FİNANS SİSTEMİNDEKİ YERİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ	11

İKİNCİ BÖLÜM İSLAMİ BANKACILIK

2.1. İSLAMİ BANKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	14
2.2. İSLAMİ BANKALARIN KURULUŞ SEBEPLERİ	16
2.2.1. İslam'da Faiz Yasağı.....	16
2.2.1.1. Faizin İktisadi Tanımı	16
2.2.1.2. İslam Dininde Faizin Tanımı Ve Türleri.....	17
2.2.1.3. İslam'da Faiz Yasağı.....	18
2.2.1.4. Diğer Dinlerde Faiz.....	23
2.3. İSLAMİ BANKALARIN ÇALIŞMA PRENSİPLERİ.....	24
2.4. FAİZSİZ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER VE SUNULAN HİZMETLER.....	26
2.4.1. Fon Kullandırma Yöntemleri	26
2.4.1.1. Kâr ve Zarar Ortaklığı Esasına Göre İşleyen Teknikler.....	27
2.4.1.2. Satış Yöntemi Olarak Kullanılan Teknikler.....	29
2.4.1.3. Diğer Teknikler	33
2.4.2. Fon Toplama Yöntemleri.....	34
2.4.2.1. Cari Hesaplar.....	34
2.4.2.2. Yatırım Hesapları.....	35
2.4.2.3. Tasarruf Hesapları.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK VE TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKACILIĞI

3.1. FAİZSİZ BANKACILIK	37
3.1.1. Faizsiz Bankacılığın Tarihsel Gelişimi	37
3.1.2. Dünyada Faizsiz Bankacılık.....	39
3.2. TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI	41
3.2.1. Katılım Bankalarının Tanımı	41
3.2.2. Katılım Bankacılığının Gelişimi	43
3.2.3. Katılım Bankalarının Hedefleri.....	45
3.2.4. Katılım Bankalarının Amaçları	46
3.2.5. Katılım Bankacılığının Temel Özellikleri.....	47
3.2.6. Katılım Bankalarının Çalışma İlkeleri	48
3.3. KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ,	
 EKONOMİK İŞLEVLERİ VE DİĞER BANKALARDAN FARKLARI	49
3.3.1. Türkiye' deki Katılım Bankalarının Faaliyetleri ve Sunduğu Hizmetler	51
3.3.1.1. Türkiye' deki Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri	51
3.3.1.2. Türkiye' deki Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri	54
3.3.1.3. Diğer Bankacılık Hizmetleri	57
3.3.2. Türkiye' deki Katılım Bankalarının Ülke Ekonomisine Katkıları	59
3.3.3. Türkiye' deki Katılım Bankası ile Klasik Banka Arasındaki Farklar.....	60
3.3.4. Katılım Bankalarını Ortaya Çıkaran Sebepler	61
3.3.4.1. Dini Sebepler.....	61
3.3.4.2. Sosyal Sebepler	62
3.3.4.3. Ekonomik Sebepler	63
3.3.5. Katılım Bankalarının Mevduat Bankalarıyla Karşılaştırılması.....	64
3.3.5.1. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Benzerlikleri	64
3.3.5.2. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Farklılıkları	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DEKİ KATILIM BANKALARININ ETKİNLİK VE VERİMLİLİKLERİNİN ÖLÇÜLMESİ

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	67
4.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	67
4.3. LİTERATÜR TARAMASI	68
4.4. VERİ SETİ	73
4.5. BULGULAR.....	73
4.5.1. TOPSIS Yönteminin Uygulanması ve Sonuçları.....	73
4.5.2. 2005–2014 Döneminde Katılım Bankalarının Etkinlik ve Verimlilik Ölçümü	74

4.5.3. Katılım Bankaları Etkinlik ve Verimlilik Oranları	75
4.5.3.1. Etkinlik ve Verimlilik Kıstaslarının Normalize Edilmesi	78
4.5.3.2. Normalize Edilen Etkinlik ve Verimlilik Kıstaslarının Ağırlıklandırılması .	78
4.5.3.3. Ağırlıklandırılmış Etkinlik ve Verimlilik Kıstaslarının Pozitif ve Negatif İdeal Çözümlemesi.....	80
4.5.3.4. Ağırlıklandırılmış Etkinlik ve Verimlilik Kıstaslarının Maksimum ve Minimum İdeal Noktaya Uzaklıkları	82
4.5.3.5. Her Bir Katılım Bankasının Yıllar İtibariyle İdeal Çözüme Yakınlıkları (Etkinlik ve Verimlilik Sıraları).....	84
SONUÇ	87
KAYNAKÇA-4.....	90
ÖZGEÇMİŞ	95

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo.3.1. Özel Cari Hesapların, Katılım Hesapları İle Karşılaştırılması.....	52
Tablo.3.2. Katılım Bankalarının Sunduğu Bireysel Bankacılık Hizmetleri.....	58
Tablo.4.1. Etkinlik Oranları.....	75
Tablo.4.2. Verimlilik Oranları.....	76
Tablo.4.3. Etkinlik Kıstaslarına İlişkin Ağırlıklar.....	79
Tablo.4.4. Verimlilik Kıstaslarına İlişkin Ağırlıklar	79
Tablo.4.5. Etkinlik İçin Pozitif (E^*) ve Negatif (E^-) İdeal Çözüm Verileri.....	80
Tablo.4.6. Verimlilik İçin Pozitif ($* V$) ve Negatif ($- V$) İdeal Çözüm Verileri ..	81
Tablo.4.7. Yıllar İtibariyle Karar Vericilerin Max ve Min. Noktaya Uzaklıkları	83
Tablo.4.8. Yıllar İtibariyle Karar Vericilerin İdeal Çözüme Göreli Yakınlıkları	84

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 4.1: Katılım Bankalarının 2005-2014 Yılları Arasında Ölçülen Etkinlik Skorları	85
Grafik 4.2: Katılım Bankalarının 2005-2014 Yılları Arasında Ölçülen Verimlilik Skorları	86

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamı tamamlamamda beni sabırla dinleyen, karşılaştığım sorunlara yerinde çözüm bulan değerli hocam Doç. Dr. Bekir ELMAS' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimi kendi önceliği haline getiren, bitirmem için elinden geleni yapan eşim Hayriye KARHAN' a, tezi yazmamda benim kadar istekli olan abim Erdal KARHAN' a, yüksek lisans sürecim boyunca her türlü desteklerini esirgmeden sunan okul idarecilerim ve çalışma arkadaşlarım Çetin YAŞIK' e, Tamer SALMAN' a, Faruk AKYAY' a, Eren ZARARSIZ' a ve Hüseyin AYDEMİR' e teşekkür ederim.

Erzurum-2015**Coşkun KARHAN**

GİRİŞ

20.yy’da küreselleşme, uluslararası ticaretin artması, bilgi teknolojileri ile birlikte bilgi paylaşımının ve bilgi edinilmesinin kolaylaşması gibi birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Tüm bu değişimler başta ekonomi olmak üzere işletme yapısında gibi unsurlar üzerinde de etkili olmakta ve radikal değişimler ön görmektedir. Söz konusu alanda meydana gelen değişim geçmişte geçerliliği olan sistemleri ortadan kaldırarak, ürün odaklı anlayıştan müşteri odaklı bir anlayışa doğru giden bir süreci ortaya çıkarmıştır. Bilhassa müşteri odaklı bireysel pazarlama anlayışının giderek önem kazandığı sektör bankacılık olmuştur.

Günümüzde bankacılık sektörünün özellikle gelişmiş pazarlarda doyuma ulaşmış olması nedeniyle bireysel pazarlama yaklaşımını, artan oranlarda benimsemesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Ürün ve hizmet geliştirmesi açısından da ticari bankacılık, pazarların doyuma ulaşması nedeniyle ürün odaklı pazarlama yaklaşımını benimsemeyi bırakmaya başlamıştır. Diğer taraftan ortaya çıkan katılım bankacılığı veya İslamî bankacılık olarak nitelendirilen faiz bankacılık orta doğu ülkelerinde Müslüman nüfusun yoğun olmasından dolayı etkinliğini artıran bir sistemdir. Bu da sonuçta pazarların doyuma ulaşması sorunuyla başa çıkmaya çalışan klasik faiz odaklı bankacılık sisteminin hem bu yeni pazarlara yönelmesine hem de yeni ürün ve hizmet geliştirebilmelerine önayak olmuştur. Öyle ki faiz odaklı ürün ve hizmet geliştiren klasik bankacılık sistemi faizsiz bankacılık uygulamalarına yönelmiştir. Katılım bankaları açısından ise bu durum, rekabetin artmasına ve katılım bankalarının da yoğun şekilde bireysel pazarlama yaklaşımını benimsemeye başlamasına neden olmuştur. Ancak katılım bankaları artık sadece yerel pazarlarda kendi aralarında değil, ayrıca klasik bankacılık sistemiyle rekabet edebilir hale gelmek zorundadırlar.

Bu nedenle çalışmada İslamî bankacılığın verimliliği değerlendirilip rekabet avantajı yaratacak şekilde nasıl yönetilebileceğine dair bankalar için bir yol haritası hazırlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde Türkiye’de Finans ve bankacılık sistemi, Finans sisteminin can damarı olan bankacılık

sektörünün gelişimi, sektörle ilgili mevzuatta yapılan düzenlemeler, uluslararası normlara uygunluğu amacıyla yapılan çalışmalar, mevduat ve kredi faizlerinin serbestleştirilmesi, bankaların döviz pozisyon bulundurması için yetkilendirilmesi, yabancı bankaların kurulmasının önünün açılması, döviz kurlarının serbestleştirilmesi, liberal kambiyo düzenlemeleri gibi uygulamalar hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde İslami bankacılık sisteminin doğuşu, gelişimi, kuruluş sebepleri ve İslami bankaların çalışma sistemleri irdelenmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye’de katılım bankacılığının amaçları, hedefleri, temel özellikleri, ekonomideki faaliyet alanları ve sunduğu hizmetler üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise parametrik olmayan yöntemlerden maliyeti az, matematiksel tabanlı çok ölçümlü karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi etkinlik ve verimlilik ölçümü için kullanılmıştır. Burada Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankalarının 2005-2014 yılları arasındaki etkinlik ve verimlilikleri mukayeseli olarak ölçülmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE FİNANS VE BANKACILIK SİSTEMİ

1.1. TÜRKİYE'DE FİNANS SİSTEMİ

Türkiye’de 1980’li yıllarda ekonomideki makroekonomik dengesizliklerin düzenlenmesi ve dışa açık serbest piyasa ekonomisi özümseren kararlı ve sürdürülebilir ekonomik yapının oluşturması amacıyla hazırlanıp uygulamaya konulan 1980 İstikrar ve Serbestleşme Programının önemli yapı taşlarından birisi finansal sistemin serbestleşmesidir. Bu amaç doğrultusunda alınan tedbirlerle finansal sistemin gelişmesi ve ekonominin daha çok parasallaşması hedeflenmiştir. 1980’ den itibaren Türkiye’de finansal sistemin gelişimi hız kazanmıştır. (Özdemir, 2006: 4)

Güncel stratejiyi desteklemek, ekonominin serbest piyasa ekonomisi kuralları çerçevesinde yeniden düzenlenmesini ve istikrarlı büyüme için yapılması gereken tasarrufların gerekli seviyeye yükseltilmesi amacıyla, finansal piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesi amacıyla yasal düzenlemeler yapılmış bu amaç doğrultusunda kurumlar oluşturulmuş, esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmıştır. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 14)

Finans sisteminin can damarı olan bankacılık sektörünün gelişimine, yapılan düzenlemelerin etkisi yok sayılamayacak ölçüdedir. Sektörle ilgili mevzuatta yapılan düzenlemelerin uluslararası normlara uygunluğu amacıyla yapılan çalışmalarla birlikte mevduat ve kredi faizlerinin serbestleştirilmesi, bankaların döviz pozisyon bulundurması için yetkilendirilmesi, yabancı bankaların kurulmasının önünün açılması, döviz kurlarının serbestleştirilmesi, seçici kredi anlayışının kaldırılması, döviz hesabı açtırılması ve döviz alım satımının serbestleştirilmesi, liberal kambiyo düzenlemeleri gibi uygulamalarda gelişmelere etkili olmuştur. 1980’li yıllarda değişken ve karmaşık finansal işlemlerin oluşması finansal piyasalarda belirsizlik oranını artırırken, öte yandan ise rekabetçi ve dinamik finans sektöründeki bankaların güncel ve yüksek finansal risklerle karşılaşmasına neden olmuştur. Finansal

piyasalarda yaşanan bu hızlı gelişmeler bankacılık sisteminin yapısını etkileyerek risklere karşı duyarlı hale gelmesine neden olmuştur. (Filiz, 2006: 93-94)

Finansal sektör ve bankalar için 1994 yılı risklerin büyük oranda zarara dönüştüğü yıl olmuştur. Kamu açığının artmasına rağmen genişleyici politika uygulanarak faiz oranlarının düşürülmesi gibi rasyonel olmayan ısrarcı bir yaklaşımla finansal sektörün tansiyonunun yükselmesine neden olunmuştur. Piyasada belirlenen tepkilere rağmen finansal araçlara getirilen vergiler ve parasal genişleme yurtiçi ve yurtdışındaki yatırımcıların TL cinsinden kaçmalarına sebep olmuş, finansal sistem küçülmüş, faiz oranları uç seviyelere yükselmiş, TL diğer para birimleri karşısında değer yitirmiştir. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 15-16)

1994’ te yaşanan bu krizin ardından 1995 yılı ve sonrasında ekonomi toparlanmış gibi gözüксе de istikrarsız politikaların olumsuz getirisiyle beraber 2000’li yıllarda ekonomide yaşanan sarsıntıların ardından 2001’ de ekonomik kriz yaşanmıştır. 2001 yılının nisan ayında uygulamaya konulan “güçlü ekonomiye geçiş programı”, 2002 yılında revize edilerek 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Güçlü ekonomiye geçiş programının kapsamında enflasyon oranının düşürülmesi, mali disiplinin sağlanması, kamu borçlarının azaltılması, yapısal yeniliklerin tamamlanması, ekonominin dış şoklara karşı direncin artırılması ve bankacılık sisteminin güçlendirilmesi esas alınmıştır. Esas alınan bu hedeflerin uygun tespit edilmesi ve beraberinde disiplinli bir uygulama süreciyle 2002-2007 döneminde program hedeflerinin genelinde elde edilen başarı; dönemin ekonomi ve bankacılık sektörü açısından yeniden yapılanma dönemi olarak incelenmesi ve tanımlanmasına olanak sağlamıştır. 2002-2007 döneminde programın uygulanmasındaki kararlılık, siyasi istikrar ve dünya ekonomisindeki olumlu konjonktürün de etkisiyle, bankacılık sistemi ve ekonomide pozitif yönlü gelişmeler olmuştur. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 20)

Ülke ekonomisi ve bankacılık sistemi son yıllarda küresel dalgalanmalar yaşanmasına rağmen uygulanan program neticesinde geçmiş yıllara oranla çok daha iyi durumdadır. Türkiye’deki finans sisteminin yapısını genel olarak değerlendirmek gerekirse; finansal kurumların çeşitliliği finansal derinleşmenin göstergelerindendir

ve bu açıdan Türkiye gelişmiş ülkelerin finans piyasaları ile karşılaştırıldığında ülkemizde finansal piyasanın kurumsal açıdan yeterince farklılık gösteremediği görülmektedir. Elde edilen bu sonuç da finansal fonların büyüme hacminin negatif yönde etkilendiğine ve fonların istenilenden daha fazla kitleye ulaştırılmasına engel oluşturduğuna dikkat çekmiştir.

1.2. TÜRKİYE’DE BANKACILIĞIN GELİŞİMİ

1.2.1. Osmanlı Döneminde Bankacılık

Osmanlı imparatorluğunda halkın çoğunluğunun temel ihtiyaçlarını karşılamada geniş topraklara sahipliği ve bu toprakların zamanla değer kazanması önemli bir faktör olmuştur. Tanzimat dönemine kadar Osmanlıda halkın birçoğu tarım ve hayvancılıktan elde edilen kazançlar elde etmişlerdir. Bunun dışında kalan alım satım işleri ise mülk sahibi olmayanlar tarafından yapılmıştır. Osmanlılar özellikle askerlik ve devlet-i aliyye de yöneticilik işleriyle uğraştıkları için Osmanlı Devletinde bankacılığın gelişimi negatif yönde önemli derecede etkilenmiştir. (Bozdemir, 2007: 5)

İslam dininin esasları gereği faizcilik faaliyetleri yasaklandığından tefecilik gibi finansal işler gayri-müslimler ve ecnebi tüccarlarca yapılmıştır. Kaime adı verilen ve ilk kez Abdülmecid tarafından 1840’da basılan banknotlar bütçe açıklarını kapatması amacı taşımıştır. Kaime adındaki bu banknotların yabancı paralar karşısındaki değerini korumak amacıyla İstanbul bankası kurulmuş ancak faaliyet döneminin kısıtlılığı ve faaliyet alanının sınırlı olması nedeniyle bu kurum 1850’lerde kapanmıştır. İlk banka benzeri kurum olarak İstanbul bankası kurulmuş gibi gözüксе de 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile Osmanlı imparatorluğunda bankacılığın başladığı düşünülmektedir. Osmanlı Bankası’nın kurulmasındaki en önemli etkenlere göz atacak olursak 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşme yenileşme döneminin Osmanlı Devletine ağır gelmesi ve giderleri gelirlerinden fazla olmaya başlaması, kaynak ihtiyacının karşılanması amacıyla önce banknotların ihracı ardından hazineye olmamasına karşın toplanacak vergiler vaat edilerek İstanbul’daki bankerlerden borç alınması, Kırım savaşının hemen ardından 1856 Paris Barış

Antlaşması'nın maddelerinin Osmanlı Devleti'nin dış borç alma imkânlarını artırmış olmasıyla Osmanlı Bankası'nın kurulması önem kazanmıştır. (Bozdemir, 2007).

Osmanlı Hükümeti ile yabancı sermaye sahipleri arasında dış borçların alınmasında aracılık etmek amacıyla banka İngiliz sermayesi ile kurulmuştur. Bankaya ortak olarak 1863 yılında Fransız sermayesi, 1875'de ise Avusturya sermayesi eklenmiştir. Osmanlı Bankası'na 1863 Anlaşması ile para basma ayrıcalığı tanınmasıyla Osmanlı devletindeki faaliyet göstermiş yabancı bankalardan en önemli özellik olarak ayrılmıştır. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 1)

Osmanlı Bankası' da dahil olmak üzere Osmanlı Devletinde kurulmuş olan yabancı kaynaklı bankaların para ve sermaye piyasası kurma, büyük ölçekli ticaret, tarım ve sanayi işletmelerini finanse etmek gibi çabalarının hiçbir zaman olmaması gibi tasarruflarında zarar görmesine ve erimesine neden olmuşlardır. (Erol, 2006: 27) Asıl amaçları Osmanlı Hazinesinin iç ve dış borç bulunması ve bunların ödeme takibi ile uğraşmak olmuştur. Osmanlı dönemi bankacılığı için başka bir deyişle de "borçlanma bankacılığı" denilmektedir.

1.2.1.Cumhuriyet Dönemi Sonrası Bankacılık

Türkiye, 1923 yılında Cumhuriyet kurulduğu zamanlarda bazı alt yapı yatırımlarına yönelik işletme, askeri fabrika ve ayrıcalıklı yabancı şirket dışında tarımsal üretimi dar bir çerçevede olan ve ayrıca sanayi üretimi olmayan bir ekonomiye sahipti. (Erol, 2006: 29)Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma evresinde kurulan ve 1923 de Cumhuriyet'in ilanından sonrada faaliyet gösteren bankalar, Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde açılan genellikle tek şubeli ekonomik gücü zayıf bankalara oranla bankacılık sektöründe kredi piyasasının büyük kısmını kontrollerinde tutmuş ve bankacılık sektöründe daha yoğun bir yer işgal etmiştir. 1923-1932 dönemi Cumhuriyet bankacılığının ilk dönemi olarak değerlendirilmiş ve bu nedenden ötürü ulusal bankacılığın geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. (Bozdemir, 2007 : 13,14)

Bankacılık ile ilgili önemli gelişmelerin elde edilmesinde 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması etkili olmuştur. Bu kongreye hükümet ve halkın

ticaret, sanayi ve tarım kesimlerinin ileri gelenleri katılmış, ülkenin ekonomik gelişimi için ulusal bankacılığın kurulması ve geliştirilmesi için gerekli olan her şeyin yapılması görüşünü savunmuşlardır. Kongre’de paylaşılan görüşler arasında; *“Özel kesimin olanakları henüz güçlü bankalar kurulması için yeterli değildir. Bankaların kurulmasında devletin katkısı olmalıdır.”* sözleri yer almaktadır. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 3)

Türkiye İş Bankası, kongre katılımcıları tarafından ana ticaret bankası kurulması önerisi ile 1924 yılında kurulmuştur. İş bankasının ardından 1923-1932 yılları arasında tek şubeli yerel bankaların sayısı artmış ayrıca Emlak ve Eytam Bankası ile Türkiye Sınai ve Maadin Bankası kurulmuştur. (Türk Bankacılığının Tarihi Gelişimi, <http://www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/banka%20hukuku.htm>)

1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) kurulması ile Cumhuriyet döneminde bankacılık alanında en önemli adımlardan birisi atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması 1930'lu yılların sonlarına doğru gözle görülür bir noktaya ilerleyen özel bankacılık sistemini olumsuz yönde etkilemiş, bankalar aracılığıyla yapılan iç ve dış borçlanma savaşa katılmamış olmamıza rağmen savunma giderleri arttığından dolayı artmıştır. (Bozdemir, 2007: 16)

Türkiye’de özel bankaların 1944 yılından itibaren geliştiği görülmektedir. Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ticari faaliyetler hızla artış göstermiş ve buda yeni bankalara olan ihtiyacı ortaya koymuştur. 1944 yılında Yapı Kredi Bankası ve ardından 1948 yılında Akbank kurulmuştur. Özel bankaların gelişmesinde 1950’den itibaren özel girişimin teşvik edilmesi önemli bir rol oynamıştır. Ülkemizde bankacılığın bu tarihlerden sonra istenilen ölçülerde gelişmemesi ülkenin kapalı ekonomi olması, finansal serbestleşmeye gidilememesi ve ayrıca dış dünyada oluşan siyasi ve ekonomik sıkıntıların varlığının neden olduğu gözlemlenmiştir. (Konday, 2006: 9)

1950’li yıllarda uygulanan liberal ekonomi politikasının terk edilmesine 1950’li yılların sonunda ekonominin durağanlaşması ve 1958 istikrar programı uygulanmasına rağmen ekonomik dengelerin bozulması neden olmuştur. Bununla beraber uygulanan liberal ekonomi politikası terk edilerek karma ekonomi

uygulanmasına geçilmiş ve kamunun ekonomik alanda müdahalesi artırılmıştır. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008 : 11)

Türkiye o dönemde gelişimini henüz tamamlayamadığı için, sermaye piyasaları gelişmemiş katı bir şekilde mali piyasalar denetlenmiş ve serbest döviz piyasaları oluşturulamamıştır. Faiz oranları ve kredi miktarlarının belirlenmesinde devlet etkin bir rol oynamaktaydı. Çünkü piyasa devlet kontrolü altındaydı.(<http://www.pdf-search-engine.com>)

Bu dönem bankacılık sektöründe kamu müdahalesinin zamanla arttığı bir dönem olmuş ve planlı dönem olarak adlandırılmıştır. İzlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda; mevduat ve krediler üzerinde uygulanacak faiz oranları, kredi limitleri ve banka komisyon oranları belirlenmiştir. Kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanların sağlanması bankaların temel görevi olarak tanımlanmıştır. Bazı özel durumlar dışında yeni ticaret bankası ve yeni yabancı banka kurulmasına izin verilmemiş, sınırlı rekabet ortamında mevcut bankalarla kısıtlı olan sektör kaynaklarının planlarda belirlenen şekilde böylece dağılımının sağlanması amaçlanmıştır. Özel ticaret bankalarının büyük bir kısmının holding haline gelmesi dönemin bankacılık açısından önemli özellikleri haline gelmiştir. Özel sektör yatırımlarını hızlandıracağı düşüncesiyle o dönemde bir ticaret veya sanayi sermayesi grubunun dünyada yaygın olan ve banka sermayesinin önemli bir bölümüne sahiplik etmesi anlamına gelen holding bankacılığı, devlet tarafından teşvik edilmiştir. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 12, 13)

Sanayi sektörünün döviz ihtiyacının karşılanabilmesi için yeni sanayileşme stratejisinin belirlenmesi zorunluluğu, ödemeler dengesi problemlerinin 1970’li yılların sonunda ekonomik durgunluğa neden olmasından kaynaklanmıştır. 1980 yılında dış ülkelere açılmayı ve ihracata yönelik üretimi hedefleyen, piyasa ekonomisine dayalı kalkınma politikası benimsenmiş, iç piyasaya yönelik üretimin yapıldığı ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilmiştir. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 14)

Türkiye ekonomisi ve finans sisteminde 1980 yılı ve sonrasında yapılan reformlar ciddi değişiklikler meydana getirmiştir. Genel olarak aşağıdaki maddelerde

yapılan yeniliklerin bankacılık sektörünü nasıl etkilediğini ve oluşturduğu neticeleri özetleyebiliriz; (Konday, 2006: 9)

- ✓ Bankaların aktif kalitesinin zayıflamasının nedeni, bankaların iyi müşterilerinin para ve sermaye piyasasındaki gelişmelerden dolayı bu piyasaya kayması olmuştur. Bankalar bunun sonucunda da daha az riskli tüketici kredilerini tercih etmişlerdir.
- ✓ Bankaların düşük maliyetli fon imkanlarının ortadan kalkmasına mevduat sertifikası, finansman bonosu, tahvil alım satımı, repo işlemleri, SPK Kanununun çıkarılması, İMKB' nin canlandırılması, hisse senedi gibi finansal işlemlerin hızlı gelişimi neden olmuştur.
- ✓ Haberleşme ve bilgilenme maliyetlerindeki hızlı düşüş, elektronik ve bilgisayar alanındaki gelişmeler neticesinde yaşanmıştır. Bu sonuca bağlı olarak müşterilerinde tercihlerinin etkisiyle uluslararası piyasaların sektörü etkileme sürecinde kısılmalar yaşanmıştır.
- ✓ Merkez bankası liderliğinde 1986 yılında interbank piyasası (bankalar arası piyasa) kurulmuştur. Bu kuruluş bankaların kısa vadeli fon fazlalıklarını eritme amacı taşımıştır.
- ✓ Bankalar etkin çalışma prensiplerini geliştirirken mevduata pozitif faiz verilmesi sonucundaki maliyet artışlarını engellemeyi hedef edinmişlerdir.
- ✓ Bu dönemde dövizde serbestliğe gidilmesinin yanı sıra yabancı bankaların ülkemizde şube açmalarına ve piyasa içinde rekabete ortak olmalarına olanak sağlanmıştır.
- ✓ Bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen tasarruf mevduatlarına devlet güvencesi getirilerek bankacılık sisteminin krize gitmesi engellenmiştir.

1980'li yılların sonlarına doğru bireysel bankacılığın en önemli faaliyet alanlarından olan tüketici kredisi kullanımları başlamıştır. Özel sektör bankalarının yanı sıra kamu bankaları da tüketici kredisi işlemlerini yapar hale gelmişlerdir. Gelişen ekonominin de etkisiyle bankalar bireysel ya da kurumsal bankacılık alanındaki sunulan hizmetleri birleştirerek müşterilerine daha bütünleşmiş çözümler sunmaya başlamışlardır. (Konday, 2006: 10)

1980’li yılların ardından bankacılık sektörünün kurumsal yapısında yerli ve yabancı bankaların sektöre girişine izin verilmesi gibi dikkat çeken değişimler başlamıştır. 1980-1994 döneminde yerli banka sayısı 43’den 67’ ye; yabancı banka sayısı 4’den 20’ye ulaşmış, bu da bankacılık sektöründe yabancı bankaların rekabeti söz konusu olmuştur. Türk bankaları da bankacılık sektöründe bu rekabete kayıtsız kalmayarak yurt dışında temsilcilikler kurmuş ya da kurulu bankaları satın alarak dış pazara açılmaya başlamıştır. (Erol, 2006: 52)

Türkiye 1980’li yıllardan sonra artan şirket sayısına denk olarak bankaların teminat ve kredi seçeneklerinin artmış olması, tüm işletmelerin ihtiyaçlarını karşılar hale gelmesi kurumsal bankacılık alanında göz ardı edilemeyecek gelişmelerin olduğuna dikkat çekmiştir.

Ülkemiz bankalarının 2000’li yıllarda sermaye bakımından zayıf oluşu bankaların yapılarında ve işleyişlerinde farklılıklar yaratmıştır. Dönemin bankacılığında yurtdışından alınan kredi ve borçların düşük faiz oranlarına sahip olması bankalar için TL cinsine çevrilerek hazine bonosu ve devlet tahvili şeklinde yüksek getirili işlemlere dönüşmesine başlanmıştır. Yapılan bu sağlıksız işlemler, finansal altyapı eksikliği sonucu ülkemizde yaşanan 1994, 2000, 2001 krizleri ile bu bankalar çok ciddi zararlara uğramış ve bazı faaliyetlerine son verilerek TMTF’ye devredilmiştir. (Konday, 2006: 10)

Yüksek enflasyon 1985-2001 yılları arasında kendinden sıkça söz ettirmiştir. Bankacılık sektöründeki yüksek enflasyonun etkilerini özetlemek gerekirse; uzun vadeli tasarruf ve sağlıklı raporlamaya, uzun vade de tasarrufa, vadelerin kısalmasına, reel faizlerin gizlenmesine engel teşkil etme olarak söylenebilir. 4389 sayılı Bankalar Kanunu 1999 yılı haziran ayında yürürlüğe girmiş ve Bankacılık sektörü açısından bir milat olmuştur. Bu kanunun yürürlüğe konmasıyla her türlü otonoma sahip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), uluslar arası uygulamalar kapsamında bankacılık sektörünün düzenlenmesi, denetimi ve gözetimini üstlenmiştir. (Bozdemir, 2007: 24)

Bu kurumun faaliyete geçmesinden önce bankacılık sektöründe iyileştirme faaliyetlerinin öngörülen zamanda yapılmadığından ve kanun maddelerindeki

geciktirilen düzenlemeler nedeniyle kurul başkan ve üyelerinin atanması yapılamamıştır. Haziran 1999’ da kurulan kurumun faaliyete geçmesi bu nedenlerden dolayı zaman almış ve Eylül 2000’de gerçekleşmiştir. “Güçlü ekonomiye geçiş programı”, 2001’de yaşanan krizin ardından finansal sistemin maddi açıdan güçlenmesini sağlamak ve ekonomideki ciddi hasarları gidermek için uygulanmıştır. Artarda yaşanan bu krizlerin ardından ekonominin ve bankacılık sektörünün bir can suyuna ihtiyacı vardı. Kararlı oluşturulan programların disiplinli uygulanması ile 2002-2007 dönemi yeniden yapılandırma dönemi olarak kayıtlara geçti. Program uygulanmasındaki kararlılık ve dünya ekonomisindeki olumlu dalgalanmalar, ekonomide olduğu gibi ve bankacılık sektöründe de ciddi pozitif gelişmelere neden olmuştur. Özel bankaların çoğu 2001 krizinde girdikleri büyük çıkmazdan yeniden yapılandırma dönemi sayesinde çıkmış ve önemli ölçüde elini güçlendirerek kaybettikleri sermayeleri tekrar kazanmıştır. Kaybettikleri sermayeyi kazanamayan bankalar ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’ na aktarılmıştır. Bankalar kamusal denetleme ve gözetlemenin otonom yapısında risk bazlı denetim anlayışı ile güçlendirilmiştir. 2005 yılında düzenlenen mevzuatla bankaların faaliyetleri uluslararası literatürdeki prensiplere ciddi derecede yakınlştırılmıştır. (Türkiye Bankalar Birliği, 2008: 20)

Ekonomide takip edilen ve kararlılıkla uygulanan politikalar sayesinde 2007’de dünyada yaşanan krizden yeniden yapılandırma döneminde güçlenen bankacılık sistemimiz dış devletlerdeki kadar sarsılmamıştır. Geçmiş de yaşanan krizlerden elde edilen deneyimler ve BDDK gibi kurumların bankacılık sektörünü sürekli denetimde tutması, küresel krizlerin zararını minimize etmemize yardımcı olacağını göstermektedir.

1.3. TÜRKİYE’DE BANKACILIĞIN FİNANS SİSTEMİNDEKİ YERİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

Günümüzde finans piyasalarının gelişimine paralel olarak finansal hizmetlerde gelişmiş ve borçlanma bir kişi ya da kurum aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. Bu tarz borçlanma türüne dolaylı finansman denilmektedir. Sigorta şirketleri, bankalar, sosyal güvenlik kurumları bu ilişkiye aracılık eden finansal araçlardır. (Borluk, 2004: 17)

Para piyasası içerik bakımından, kısa süreli diğer bir deyişle süresi bir yıldan az olan parasal fonların arz ve talep edildiği piyasalardır. Bankalar para piyasasının vazgeçilmez kuruluşları olmakla birlikte dolaylı finansman aracıdır. Ülkemizdeki finansal sisteme bakılarak para piyasalarında fonların el değiştirdiğini de söyleyebiliriz. (Borluk, 2004: 22)

Türkiye’de bankacılık sektörünün finansal düzendeki payının büyük olmasının nedeni olarak sermaye piyasasındaki gelişmemiş olmakla beraber mali araçlarında olmamasıdır. Son dönemlerde banka dışı mali kurumlardaki artışa rağmen 2008 sonundan bu yana bankacılık sektörü finans sektörünün %90’ını kapsamaktadır (<http://www.tkbb.org.tr>). Eğer Türk bankacılığının yapısı irdelenmek istenirse (<http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba21.doc>);

- ✓ Bankalar sermaye piyasalarının gelişmemiş olmasından etkilenmemek ve kaynak sağlayabilmek adına mevduat kaynaklarını tercih etmişler, böylece Türk bankacılık sistemini mevduat bankacılığı yapısında gelişmesine neden olmuşlardır. Mevduat bankacılığındaki gelişimle birlikte Türk bankacılık sistemi çok şubeli bir yapıya sahiplik etmiştir.
- ✓ Ülkemiz bankacılığında banka sayısı çok olsa bile birkaç büyük bankanın piyasanın nabzını elinde tutması ile piyasaya giriş çıkışları büyük oranda engelleyebilmesi sınırlı rekabet ortamı oluşmasına neden olmuştur.
- ✓ Ülkemizde bankaların sanayi kuruluşlarına kurucu düzeyinde ortak olmaları, bu sanayi firmalarının sermayelerine katılabildikleri gibi kendilerinin kurabilmeleri ve yöneticisi olmaları holding bankacılığını önemli ölçüde geliştirmiştir.
- ✓ Bankacılık sektörün gelişim evrelerine bakıldığında karma bir yapı sergilediği görülür. İlgili sektörde ihtisaslaşma seviyesi yetersiz olduğundan özel kanunlarla ve belirli konularda faaliyet göstermek üzere kurulan bankaların kanunla sınırları çizilen alanlarda faaliyet göstermelerinin yanında ticaret bankacılığı kapsamında kabul edilen kredi işlemleriyle de iştigal ettikleri gözlemlenmektedir. Bu durum Türk bankacılık sisteminin karma bir yapıda gelişim gösterdiğinin en bariz kanıtıdır.

- ✓ Ülkemizde bankacılık sektöründe uzmanlaşma görülmemektedir. Birçok banka kurulum aşamasında kanunlarla ve sadece uzmanlaştığı alanda hizmet vereceğini söylese de ticaret bankacılığı da yapmaktadır. Buda ülkemiz bankacılık sektöründe uzmanlaşmanın olmadığını göstermektedir.
- ✓ Türk ticaret bankaları temel faaliyet alanlarının dışına çıkarak uzun vadeli krediler verebilmekte ve bünyelerinde tahvil ve hisse senedi bulundurabilmektedir. Bu durum bize ticaret bankalarının aynı zamanda iş bankalarının faaliyet alanı içinde bulunan iştirakçilik uygulamasına da girdiklerini göstermektedir.
- ✓ Türkiye geçmiş de dışa açılma alanında adımlar atmış olsa da günümüzde yeterince uluslararası kredi piyasasından yararlanamamaktadır. Ayrıca bu piyasaya da hizmet verebilecek ölçüde olduğunu söylemek de imkânsızdır.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMÎ BANKACILIK

2.1. İSLAMÎ BANKACILIĞIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Bankacılık sektörü, ilk örneklerini Sümerlerde gördüğümüz çok eski çağlara dayanan ve ardından Babil İmparatorluğu ve Eski Mısırda da etkilerinin görülmeye başlandığı bir olgudur. Din adamlarının güvenilirliği insanların mallarını güvence altına almak istemeleri ile birleşince tapınakların dokunulmazlığından yararlanılarak tapınak bankacılığı ortaya çıkmıştır. Rahipler tarafından tapınaklara emanet edilen mallar başkalarına emanet edilmesiyle aracılık amacı taşımış ve zaman içerisinde bankacılık faaliyetleri şekil kazanmaya başlamıştır.

En eski banka olarak bilinen Mezopotamya da uruk kenti yakınlarındaki kızıl tapınak iki bin yıl gibi uzun bir süre boyunca kendilerine güvenle emanet edilen malların hesaplarını tutmuş ve kredi işlemlerini sürdürmüştür. Mezopotamya’da doğan ve tarihin en eski yazılı kanunlarından olan Hammurabi Kanunları içeriğinde geniş kapsamlı olarak ikraz usulleri, borcun tahsil edilmesi, faiz oranları gibi konular yer almaktadır. Rahip- bankacılık sistemi Sümer şehir devletlerinde de muhasebe düzeniyle yürütülmektedir. Ancak Eski Yunan’ da Babil ve Fenike’den öğrenilen tapınak bankalarının yanı sıra trapezites olarak adlandırılan bankerler şehir merkezlerindeki pazarlarda limanlarda tezgâh kurup bu faaliyetleri ayrıca yürütmekteydi. Ayrıca Roma İmparatorluğu’ nda “Argentari” olarak adlandırılan özel bankaların yanı sıra ve “numulari” denilen para değiştiricilerinde parasal alandaki sahip oldukları hâkimiyetleri görmektedir. (Tarlan, 1986: 7-8.)

Ortaçağ döneminde Avrupa’ da ekonomik faaliyetler ve bankacılığın sınırlandırılma sebepleri olarak, bu dönemdeki siyasi çalkantılar ve görülen sürekli savaşlarla beraber kredi ve faizin kilise tarafından yasaklanması denilebilir. Reform hareketleri ile faiz serbest hale getirilmiştir.(Urgancı, 1982: 49.)

Bu süreç İstanbul’ un fethinin sebep olduğu Rönesans hareketi ile başlamış ve Kilise Hukuku yerini Roma Hukukuna bırakmış ve Kilise Hukuku’ un bakış açısının değişmesine de neden olmuştur. Bu olayların doğurduğu sonuç olarak da Avrupa da

faize karşı bakış değişmiş ve yasak olan faizin kabullenilmesi bankacılık sektörünün gelişimine ışık tutmuştur. (Parasız, 2000: 6.)

Yahudilerin her türlü tarım, ticaret ve zanaat faaliyetlerinden kısacası para kazanabilecekleri her türlü faaliyetlerden Vatikan tarafından uzaklaştırılmış olması ve Kilise Hukuku kapsamına alınmaması 11. Yüzyıl başlarında tefecilik yaparak büyük servetler kazanmaları sonucunu doğurmuştur. (Tarlan, 1986: 11.)

İtalyanca’ da kelime anlamı olarak “banco” masa, tezgâh anlamı taşımaktadır. Köken itibariyle “Banka” kelimesi bankacılık işlemleri için ilk bankerlerden olan Lombardiyalı Yahudilerin pazara koydukları masalar üzerinde yürütmelerine dayanmaktadır (Parasız, 2000: 5). Özellikle 1290 yılları itibariyle bazı Lombardiyalı sarraflar çokça güçlenerek Fransız ve İngiliz hükümetlerine kredi açmış, 15. Yüzyıl da ise çek benzeri ödeme sistemlerini kullanmışlardır. Bu kuyumculara “Goldsmith” adı verilmiş, kıymetli eşyaları emanet alırken karşılık olarak hamiline yazılmış “goldsmith snotes” adı verilen kâğıtlar verilmiştir. Önem itibari ile Goldsmith’ler, çekle ödemeyi daha yaygın hale getirmeleri ve kayıt altına alınarak piyasada para dolaşım sistemini kurmalarıdır.(Urgancı, 1982: 50-51.) 1852’ de Fransa’da kurulan Credit Mobilier modern bankacılık alanında atılan diğer önemli bir adımdır. Sanayileşme için ihtiyaç duyulan sermaye bu banka tarafından desteklenmektedir. İş bankası özelliğinin getirdiği yenilikle bankacılık sektörüne farklı bir örnek olmuştur. Avrupa’da 19. yy’da büyük mevduat bankalarının ortaya çıkması ile bu dönemde nakit kullanmadan ödemeler yaygınlaşmış ve sektörün modern bankacılık basamaklarında ilerleme kaydettiği bir dönem olmuştur. (Urgancı, 1982: 52.) Avrupa’ da yaşanan bu gelişmelerin aksine İslam coğrafyasının baskın gücü olan ve İslam bankacılığının doğduğu ülke Mısır da dahil olmak üzere bir çok ülke Osmanlı imparatorluğunun denetimi altında olması nedeniyle finans ve bankacılık sektörü açısından gelişim göstermesinde etkin rol oynamamıştır. Osmanlı imparatorluğu “*Siyasi ve içtimai sebeplerle aşırı servet terakümünü kaygıyla karşılıyordu. Birlik için tehlike oluşturacak zenginleşmelere ve siyasi güce dönüşebilecek iktisadi güçlenmelere imkan tanımıyordu*” (Akgündüz, Öztürk, 1999: 479.) Osmanlı’ da yaşanan bu kaygılar sanayileşmenin aracı olan servet birikiminin Batı’daki kadar büyük iktisadi oluşumların ve büyük finansal kurumların ortaya çıkmasına engel olmuştur. Buna rağmen engellenemeyen kısmi servet varlıklarına

rastlanmaktadır. 15. ve 16. yy'da ihtiyaç halinde esnafa, köylüye faizle borç para veren tefeciler ve sarraflarda servet varlığı görülmektedir.

Osmanlı devletinde yaşayan ve büyük liman kentlerinde ikamet eden ve ilk bankerlerden sayılan Levantenler sarraflık mesleğini uzun süre kontrol altında tutmuşlardır. Galata bankerlerinin çoğunluğunu her ne kadar Levantenler oluştursa da Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerde sarraflık mesleğinden servet edinmişlerdir. (Akgündüz, Öztürk, 1999: 480.)

Gayri Müslim olan bu sarraflar İslam toplumu içerisinde para ve finans işlemlerini çek ve kredi gibi bankacılık faaliyetleriyle sürdürmüşlerdir (Özsoy, 1997: 93.). Bu sarraflar sayesinde Batı'daki kadar köklü olmasa da bankacılık faaliyetlerinin temeli Osmanlı topraklarında da atılmış bulunmaktadır.

2.2. İSLAMÎ BANKALARIN KURULUŞ SEBEPLERİ

2.2.1. İslam'da Faiz Yasağı

2.2.1.1. Faizin İktisadi Tanımı

İktisadi anlamda faizin çok farklı anlamları bulunmaktadır. Bir tanıma göre faiz sermayenin kullanılma durumuna karşılık ödenen para olarak görülse de başka bir tanımda “ ödünç alınmış paranın kirası” (Ergin, 1981: 273) olarak tanımlanmaktadır. İktisatçılar, faiz konusunda çok çeşitli yaklaşımlar elde etmişlerdir. Zaman tercihi yaklaşımı, mahrumiyet tercihi yaklaşımı, likidite tercihi yaklaşımı ve fırsat maliyeti yaklaşımı olarak ele alınmaktadır. Tek tek açıklamak gerekirse;

- **Zaman tercihi yaklaşımı:** İnsanların faydasını ertelleyerek şimdi kullanmaktan vazgeçtikleri ve elde edilecek faydayı erteledikleri fonlara karşılık hak edilen bedeldir. Faize neden olan fon ile kiraya verilen mal arasında fark vardır. Kiralanan mal borç olarak verilmemekte ve elde edilen fayda karşılığında bedel istenmektedir. Örnek olarak kiracının kiralanan malı satmak gibi bir hakkı yokken o malda oluşabilecek hasar görme riskini de kiracı üstlenmemektedir. Ancak fonlarda oluşabilecek riskleri borçlanana aittir. Bu farka dikkat etmek gerekir.

- **Mahrumiyet tercihi yaklaşımı:** Sahip olunan fonlarla yapılabilecek tüketimler yapılmadığında mahrum kalınan faydaya bedel olarak alınan faizdir.
- **Likidite tercihi yaklaşımı:** kişilerin borç verdikleri parayı istedikleri zaman kullanamayacak olması nedeniyle paranın likiditesinden vazgeçmesi karşılığında istenilen bedel olarak tanımlanır.
- **Fırsat maliyeti yaklaşımı (alternatif maliyet yaklaşımı):** kişilerin borç olarak verdikleri para ile borç vermek yerine yapılabilecek başka bir yatırımdan elde edilecek gelire karşılık gelen faiz talep edilmektedir. (Aypek, 1988: 42-43.)

Fırsat maliyetine ilişkin yaklaşım tercih edilen yaklaşım olmalıdır. Çünkü diğerlerinde fonların başkalarına kullandırılmaması halinde fayda sağlanamama ihtimali vardır. Kişilerin likit olarak bulundurdıkları borç olarak vermeyi tercih etmedikleri fonların tüketilmeme ihtimali vardır. Tüketilmemiş bir fondan kazanç elde edilmesi de zaten söz konusu değildir.

2.2.1.2. İslam Dininde Faizin Tanımı Ve Türleri

Borç karşılığında önceden alınan belirlenmiş fazlalığa Riba (faiz) denilmektedir. Anapara üzerindeki artışı ifade eder. Üstlenilen risk faktörü nedeniyle bu artışla ticaretteki artış arasında fark vardır. Faizli işlemlerde üstlenilen risk tamamen borçlanan tarafa aitken ticarete karşılıklı üstlenilen riskle kar elde edilmektedir. Bir malın kiraya verilmesi durumunda oluşabilecek herhangi bir hasar bedeli kiraya veren tarafından karşılanmalıdır. Faizli bir işlemde ise tüm risklerin sonucunu parayı ödünç alan taraf karşılamaktadır.

Faiz, iki ayrı başlık altında incelenebilir. Bunlar:

- **Borç Faizi:** Sabit bir mal karşılığında verilen borç parayı ifade eder. İslami anlamda iki türlü borç faizi vardır. Bunlar;
 - Ribaed-Duyun: Arapçada borç anlamına gelen “deyn” kelimesinin çoğulu “duyun”dur.
 - Riba en-Nisa: Faizin vade ile olan ilişkisini anlatmak için bu kelime kullanılmaktadır.

- **Alışveriş Faizi:** Vadeli ya da vadesiz mal değişiminden kaynaklanan alışveriş faizi “Riba el-Buyu” olarak adlandırılmaktadır. Alışveriş faizi kendi içinde iki başlıkta incelenir;
 - i) Riba el-Fadl: Bir ürünün aynı cinsten bir ürünle miktarca fazla olması karşılığında değiştirilmesidir. Değiştirilen malın birinin kalitesinin diğerine göre üstün olması faiz hükmünü kaldırmaz.
 - ii) Riba en-Nesia: Bir ürünün vadeli olarak aynı türden ya da farklı bir ürünle değiştirilmesidir. Vadeden kaynaklanan bir faiz söz konusudur.

Borç faizi Kur'an tarafından yasaklanırken, alışveriş faizinde sünnet tarafından yasaklanmıştır (El-Askher, 1987: 39-40.). Ancak bu demek değildir ki alışveriş faizi yapılabilir. Kur'an' da yer almayan veya ayrıntılı olarak açıklanmayan konularda Hz. Peygamber' in söz, davranış ya da onaylama yoluyla anlattığı şeyler sünnet olarak hüküm niteliğindedir. Kur'an'ın ifadesiyle “*O(Peygamber) kendi arzularına göre konuşmaz. Onun konuşması kendisine vahyedilenden başkası değildir*” (Kur'an, 53/3-4.). Buna ayeti kerimeye göre sünnet de Kur'an gibi bağlayıcıdır ve uyulması gereken kurallar bütünüdür. Kur'an-ı Kerim ve sünnetler dışında iki temel kaynak daha vardır. Bu kaynaklarda ise iki temel kaynakta yani Kur'an-ı Kerim ve sünnet-nass' da bulunmayan konuları nass' da bulunan konularla kıyaslayarak hüküm verilir ki buna “kıyas” denilmektedir. Ve İslam ulemalarının bir konu üzerinde aynı fikri ortaya koymalarına da “icma” denilmektedir. Sünnet ve Kur'an ayetleriyle yasaklanan faizlerin hiçbir türünün kabul görmediği apaçık ortadadır.

2.2.1.3. İslam'da Faiz Yasağı

Faizin nedenine bakılmaksızın bütün faizler çeşitli ayetlerle yasaklanmıştır. İslamiyet öncesi Arap toplumunda sıkça görülen ve Kur'an'ın indirilmesiyle yasaklanan Riba; belirlenen zaman dahilinde borçlunun biriken faizi ile anaparayı ödeyemeyecek duruma düşürmekte ve borcun katlanarak artması şeklinde uygulanmaktaydı. Böylelikle borcunu ödeyemeye gücü yetmeyenleri köleleştirmeye neden olduğu için ciddi bir sosyal sürtüşme sebebidir. İslamiyet' in doğuşundan bu yana gelen birçok Kur'an tefsircilerinin teyit ettiği görüş de Riba' nın yasaklanmasındaki amacın toplumun sosyal zararlardan ve finansal ayrımcılıktan kurtulmasını sağlamak olduğu yönündedir.

İslam iktisatçıları faiz yasağı sadece Kur'an'ın yasakladığının ötesinde haklı olduğunu kanıtlayacak birçok metin bularak İslam ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla şu sözlerde karar kılmışlardır: “Risk üstlenilmeden para kazanılması haksızlıktır”. Bu sözün ışığında bakılacak olunursa bankanın bir girişim için verdiği parada risk tamamen borçlunun üzerindedir. Eğer başarı sağlanamazsa borcuna karşılık faiz istemesi haksızlık olarak görülmektedir. Buradaki ana temaya bakılacak olunursa kazancın karşılıklı riskle üstlenildiğinde meşru olduğudur. Bankaların faiz işlemlerinden vazgeçerek elde edilen kazancıda riski de eşit ölçüde üstlenmeleri gerekmektedir. (Kuran,1995: 156-157)

Haksızlık olarak sadece bankaların yaptığı da düşünülmemelidir. Alınan borca karşılık yapılan işin yüksek gelirler elde etmesiyle kişinin bankaya önceden tespit edilen kazanca göre çok cüzi bir karşılık vermesi de haksızlık olarak nitelendirilmektedir. Bu sefer borç veren açısından bakıldığında verdiği borca karşılık alınacak faiz önceden belirlenmiş olsa bile yüksek gelir elde eden borçlu paranın esas sahibine daha önce belirlenen kadar para verecektir(Özsoy, 1997: 106.). Anlatılan her iki durumda da borç veren yada alan kişilerden birisi mutlaka zarar görmektedir. İslam hukukundaki faiz yasağının sebepleri şunlardır(Aypek, 1988: 47-48.) :

- **Faizin haksız bir kazanç oluşu:** İslam hukukçularının bir kısmı faizle kazanılan parada hiçbir emek olmayışı ve risk üstlenilmeyişi faizin haksız yere elde edilen bir kazanç olduğu görüşünü dile getirmelerine neden olmuştur.
- **Faizin tembelliğe neden oluşu:** Borç veren tarafından yapılan herhangi bir emek sarf edilen herhangi bir gayret olmaksızın elde edilen haksız kazancın ürünü olmasından dolayı kişiyi üretime yönlendirmediği gibi tembelliğe alıştırmaktadır. Tabiri caizse oturduğu yerden para kazanmak deyimi ile anlatılabilir.
- **Faizin kardeşlik ve dayanışma fikrine zararlı oluşu:** Faiz İslam dininin esaslarından olan karşılıksız borç verme ve kardeşinin sıkıntısını hafifletme gibi güzel hasenelerle çelişen ve kardeşlik duygusu, paylaşma duygusu gibi merhamet emsali olan davranışları zarara uğratan bir davranış olmuştur.
- **Faizin fakirden zengine doğru transferi:** Mantık itibariyle de borç alanın sıkıntıda olduğu borç verenin ise maddi anlamda rahatta olduğu anlaşılabılır.

Maddi anlamda sıkıntıda olan tarafın aldığı borca ek olarak birde faiz ödemesi sıkıntısını iki kat artırırken borç verenin de maddi anlamda sıkıntıda olandan para alması para akışının fakirden zengine doğru olduğunu gösterir. Bu durum İslamiyet'in hiç uygun bir davranış olarak kabul etmediği ve zekat vermek gibi para akışının zenginden fakire doğru olmasını benimsemiş bir din açısından olumsuz karşılanabilecek bir para transferidir.

Üzerine faiz eklenerek alınan borç ile yapılan yatırım sonucunda başarısızlık elde edildiğinde borçlun kişinin uğrayacağı zararlar;

- Yapılan girişimlerin harcanan zamanın yani kısacası emeğin yok olması
- Alınan borç ile yapılan işte başarısız olursa bile anaparanın tamamının ödenecek olması
- Yatırım yapan girişimcinin elindeki sermayesinin bir kısmını ya da tamamını kaybetmesi halinde bile anaparaya ek olarak birde faizini ödeyecek olması

Faiz kazançla kaybın aynı tarafta olmadığı bir uygulama olduğundan bir yandan kişilere iş yapabilmeleri açısından sermaye sağlarken diğer yandan da toplumda sosyal anlamda çöküntülere sebebiyet vermektedir. Böylece sadece maddi anlamda güçlü olanların elinde tuttuğu bir tekel oluşumuna neden olabilir. Toplumdaki birçok sosyal olgunun sermaye sahiplerince idare edilmesi kısacası sermaye devleti oluşmasına neden olur. Mal sahibi olmanın verdiği rahatlık ile mücadele amacının da zayıflaması devlet yapısında oluşacak zaaflara yol açacaktır. Bu nedenler çerçevesinde ülkenin huzuru ve güvenli yükselişi serbest rekabet ve yaygın sermaye ile çok yakından ilişkilidir (Karagülle, 1991: 11-12.)

İslam dininde büyük önem taşıyan ve hassasiyet gösterilen bir konuda “hak” kavramıdır. “*Kıyamet günü hak sahiplerine haklarını mutlaka eda edeceksiniz. Öyle ki boynuzsuz koyun için, boynuzlu koyundan kısas alınacak*” Hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere hak kavramı sadece insanlar için geçerli değil tüm canlıları kapsamaktadır. Bu hadis ışığında faiz konusu ele alınırsa faizle işlem yapılarak borç alan yada veren bireylerin haksızlığa uğramasına müsaade edilmemektedir.

Dinimizce yasaklanan faiz’ in (Kur’an; Bakara 275-278, Âl-i İmran 130, Rum 39, Nisa 160-161.) temeline inmek gerekirse emeksiz, risksiz kazanılan kazançtan elde edilen para yerine emek vererek ve insanın üretim gücünü ortaya koyarak kazanç elde etmesi, taraflardan biri kazanırken diğerrinin kaybetmesinin İslam dininin temeli olan kardeşlik ahlakına tamamen aykırı olması, toplumun bencilleşmesinin doğuracağı olumsuzlukları engellemek ve sosyal dayanışma ve kardeşlik bağlarının güçlenmesi için faizin neden kesin çizgilerle yasaklanmasını anlatmaktadır. Herhangi bir faiz uygulamasına bile müsaade etmek İslam’ ın toplum değerleri açısından pek çok prensibini çiğnemek anlamına gelmektedir. Faiz ‘in “*Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez...*”(Nevevi, Hadis No: 35) ve “*Mü’minler ancak kardeşler*” (Kur’an, Hucurat 10.) gibi bir çok hadis ve ayetlerle anlatılan ve pekiştirilen kardeşlik bağları üzerinde yıpratıcı etkileri bulunmaktadır. Daha başka dini açılardan da bakılacak olunursa kadere iman çerçevesinde faizin dinle bağdaşmadığı görülecektir. Bir işin yapılabilmesi için verilen borcun karşılığı talep ediliyorsa, bu işi yapacak kişinin yani borcu alan kişinin işin sonucunun başarılı olacağını düşünerek anapara ve eklenecek faiz yükünün altına girmeyi kabul etmesi, sonucu belli olmayan bir kazancın payını borç verene ayırıyor olması demektir.

Dinimizce yasaklanan faiz günümüzde hala tartışılmakta ve Kur’an-ı Kerimde yasaklananın faiz değil riba olduğu söylenmektedir. Bu görüşlerin devamı olarak her ribanın faiz ancak her faizin riba olmadığı düşünülmektedir. Ribanın uçuk bir faiz türü ya da tefecilik olarak anlaşılması gerektiği yönünde görüşler bulunmaktadır. Bazı Osmanlı dönemindeki şeyhülislamın ve fıkıh alimlerinin fetvaları yorumlanarak ribadan farklı olarak bazı mezheplerce caiz görülen ve dinen zaruri durumlarda hileli yollara başvurularak elde edilen faiz türünün helalliğinden bahseden yazarlar bulunmaktadır (Uludağ, 1998.). bu görüşü öne süren ve savunanlar enflasyon kadar faizinde dini açıdan bir sakıncası olmadığını savunmaktadırlar. “*Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin*” (Âl-i İmran - 130) ayeti kerimesini kendilerince yorumlayarak faizin yalnızca kat kat olanının yasak olduğunu ve yüzde olarak artan faizin haram olmadığını söyleyerek faizi dinen meşru kılma çabalarına girmişlerdir. Ayet yorumlama yani tefsir anlamında önder olan Mısırlı İlahiyatçı Seyyid Kutup tarafından bu düşüncelere karşın “*Kat kat artan ifadesi haramlığın şartı değil, mevcut*

uygulamanın sıfatıdır. Bakara suresindeki 'faizden arta kalanı terk edin' (Bakara 275-281) hiç bir şeklini istisna etmeksizin kati olarak faizi haram kılmaktadır” diyerek bu söylemlere tepki gösterilmiştir. Kat kat sıfatı için yaptığı açıklamalarla sadece Arap yarımadasında cahiliye döneminde yaşanan faiz uygulamaları kapsamayıp her türlü faizin oranı ne olursa olsun haram kılındığını beyan etmiştir. Faiz uygulaması çok yönlü olduğu gibi sürekli devam eden bir olgudur. Sadece kişilerle alakalı olan bir durum değildir. Bu çok yönlü ve sürekli oluşundan da anlaşılacağı üzere muhakkak zaman geçtikçe faiz katlanarak artacaktır(Kutub, 1991: 52.). Seyyid Kutub yine aynı eserinde riba ile faiz arasında yapılan ayrımı kabul etmeyip, faizin her türlüşünün dinen yasaklandığını anlatmaktadır. Yine eserinde faiz türlerinden nesie faizinin temelinde borcun vadesine göre artışı, fadl faizinde ise aynı türden malın değiştirilmesinde oluşan miktarca fark yasaklanmasının nedenleri olarak bahsedilmektedir (Kutub, 1991: 25-29.).

Faiz ve riba arasındaki farkı göstermeye çalışarak faizi mübah kılmaya çalışan görüşlerde ribadaki orantısız artışın ve tefecilik yönlerinin olmasının temeline dayandırılmaktadır(Uludağ, 1998: 224-316).

Eğer yazılan bu özellikler faizin yasaklanmasına ana sebep olarak gösterilirse bu sebepler ortadan kalktığı takdirde ribanın haramlıktan çıkması ve mübahlaşması durumunu oluşturacaktır. Bu nedenle Mevdudî, Elmalılı Hamdi Yazır, Seyyid Kuttub vs. gibi İslam alimleri ve tefsirleri tarafından faizin her çeşidinin yasaklanması ve haram oluşu, faizin yasaklanmasındaki ana sebebin artışı değil anapara üzerine eklenen fazlalık olarak görülmektedir. Yalnızca hangi işlemin faiz olarak hangisinin faiz kapsamı dışında olduğunu iyi bilmek gerekir. Zararın tazmini olarak bilinen Temerrüt faizi dinen faiz olarak görülmemekte ancak hukuken faiz olarak adlandırılmaktadır. Farklı bakış açılarından bakılması gerektiğinde bir diğer konuda dünyevileşme kavramıdır. Anlam itibariyle dini inanç ve değerlerin yaşamın dışına itilerek dünyevi hedeflerin öncelik kazanması denilebilir. Bir başka deyişle kişilerin bilinçlerinde ve toplumda yaşamsal olgularda dinin etkilerinin azalması da denilebilir. (<http://www.diyane.org.uk/yazilar/dunyevilesme.html>)

İslam dünyasında analitik düşünme yetisinde başlayan tıkanıklıkla beraber İslam dünyasında durağanlık başlamış ve İslami kaynaklar baz alınarak yapılan ilmi çalışmalar son bulmuştur. Bu etki Osmanlı İmparatorluğunun’ da içinde bulunduğu İslam dünyasını kendi dışlarında gelişen tamamen dünyevi alana kaymış olan düşüncenin etkisi altına sokmuştur. Sonuç olarak günümüzün küreselleşen dünyasında kendi evrimlerini/gelişimlerini devam ettirememiş Müslüman coğrafyası dünyevi kuralların oluşturduğu arenada kendini gerçekleştirememiş bir camia olarak bulma mecburiyetinde kalmıştır. Bu durum diğer tüm alanlarda da kendini göstermiştir. Zamanla gelişmesi beklenen diğer alanlarda da İslami düşünce durgunlaşmış, bunun sonucunda günümüzün Müslüman coğrafyası dünyevi zevklerin hakim olduğu batı dünyasına doğru yönelmiştir. (<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=YaziNo=344>>).

Bu etki tehlikeli bir boyuta ulaşmış ve tefsir çalışmalarında da kendini göstermiştir. İlahi kaynakların tamamen dünyevi bakış açısını esas alan, uhrevi boyutunu ise tamamen ihmal eden bir anlayışla tefsir ve tevil yoluna gidilmesi dini kaynakların tahrif edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Burada tehlikeli olan durum ayetin ilahi mesajının tamamen veya kısmen ihmal edilerek maksadının dışında yorumlanmasıdır. Çağdaş ekonomik hayatın vazgeçilmez bir parçası olan banka ve diğer finansal kurumları yakından ilgilendiren ‘Faiz’ konusundaki dini tartışmalar, birbirine tamamen ya da kısmen zıt görüşlerin ortaya çıkmış olması dini kaygılarla hala katılım bankalarına inananların mesafeli durmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında konunun uzmanlarının bu konuda dünyevi etkilerden uzak net görüşler ortaya koyması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

2.2.1.4. Diğer Dinlerde Faiz

Hristiyanlık’ ta reform hareketleri sonrası kilise hukukunda yaşanan değişimler neticesinde faiz yasağı ortadan kalmıştır. Hristiyanlık dininde zaman içerisinde faiz açısından kabullenme ve değişim gözlenirken İslam dininin her aşamasında faizin haram kılındığı ayetler hadisler din alimlerince dile getirilmiş ve faiz konusunda tarihsel bir sapma olmamıştır. İncil’ de “*Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik edin, hiçbir şey beklemeden ödünç verin*” (Luka, 6:35)(İncil, 1998: 129.) sözleri ile faize karşı olunduğu anlaşılmaktadır. Bu dinin dünya üzerine indirilmesinden reform hareketlerinin

başlamasına kadar olan süre zarfında Avrupa’ da bu kural uygulanmıştır. Ancak günümüzde Hristiyanlıkta faiz kavramı için İncil’ de söylenenler geçerliliğini yitirmiştir. Musevilikte ise faiz konusu diğer konularda da olduğu gibi kendi aralarında yasaklayıcı, kendi dininden olmayanlara yani Yahudi olmayanlara karşı uygulanabilir bir yaklaşımda bulunulmuştur.“ *Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede, el attığınız her işte Tanrınız Rab sizi kutsasın...*” (Deuteronomy23:19-20)(<http://incil.info/incil-yeniceviri/tr-deu23.html>).

Musevilerin bu yaklaşımı yani yabancılara faiz uygulayabilmesi reform öncesi dönemde Hristiyanlıktaki değişmemiş faiz yasağıyla beraber geçmişten günümüze faizin haram kılındığı İslam dinindeki faiz yasağı Musevilerin para ve bankacılık sektöründe işlerini kolaylaştırmış ve geniş kitlelere hâkimiyet kurmasına sebep olmuştur.

2.3. İSLAMİ BANKALARIN ÇALIŞMA PRENSİPLERİ

İslami bankaların sıkı sıkıya bağlı oldukları çeşitli prensipleri bulunmaktadır. Fon toplama, toplanılan fonu kullanma yada kullandırma konusunda ki bu prensipler her türlü bankacılık işlemlerinde göz önünde bulundurulmuş ve sistemin temelini oluşturan bir unsurdur. Bankacılık kanununda yer alan faizsizlik ilkesi, İslam bankalarının mevduat toplayamayacağı, toplanılan fonlara karşılık sabit bir faizin varlığından bahsedemeyecekleri ve alınan anaparanın aynı şekilde iadesinde garanti söz konusu olmadığı belirtilmiştir. Faiz dışında olan ve İslami açıdan uyulması gereken kurallara bağlılık laik hukuk düzeni çerçevesinde bir yaptırımla uygulanması ve düzenlenmesi beklenemez. Ancak hedef müşteri kitlesinin İslami bankaları tercih etmesindeki sebep nedeniyle bu ilkelerdeki bağlayıcılık hukuki olarak değil kişilerin tercihleriyle yapılmaktadır. İslami bankaların ticarete dini kurallara özen gösterme zorunluluğu, dini sebeplerden dolayı ihtiyaç duydukları ve bu nedenle paralarını yatırdıkları bankaların bu hassasiyete önem göstermedikleri takdirde uzaklaşacak ve sermayelerini geri çekmek isteyecek oluşlarından denilebilir.

İslami bankaların çalışma prensipleri: (Özsoy, 1997: 98-99.)

- a) **İslami Kurallara Bağlılık:** İslami bankalarda karşılaşılan problemler, dini hassasiyete sahip Müslüman halkların inanç yapısına bağlı kalacak şekilde İslami kaynaklar esas alınarak sorunların çözümüne odaklanılır.
- b) **Paranın Değer Ölçüsü ve Değişim Aracı Olarak Kabul Edilmesi:** İslam iktisadında paranın ekonomik bir mal varlığı gibi kullanılması söz konusu değildir. Para ancak değişim ve değer belirlemede kullanılan bir araçtır. İslami bankaların para ticareti yapmaları söz konusu değildir. Yapılan ticarete sadece aracı olarak para kullanılmaktadır. Klasik bankalardan ayrılan diğer bir özellik de bu denilebilir.
- c) **Faizsizlik İlkesi:** Dinimizce haram kılınmış faizin İslami bankalarda hiçbir suretle uygulanamayacağını göstermektedir. Klasik bankaların faizli işlemlerle elde ettikleri başarıyı dini açıdan Müslüman halklara hitap eden İslami bankalarla da sağlanabilmeye çalışılmaktadır.
- d) **Üretim Faaliyetlerinde Bulunulması:** Risk üstlenilmeden ve emek sarf edilmeden İslam dinince kazanç sağlayamaz. Klasik bankalarda yapıldığı gibi faiz işlemlerine tabi tutulan paraları dağıtmak yerine, İslam bankaları şirketlerle ortaklıklar kurar ve böylece ekonomik faaliyetler yapmış olur. Yapılan ortaklıklara sağlanan sermaye, tecrübe gibi yada teknik imkanlar ile ortaklık kurulan şirketin verimliliği artırılır ve ekonomik olarak daha verimli hale getirilir.

2.4. FAİZSİZ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER VE SUNULAN HİZMETLER

Bankacılık sektöründe tasarruf sahiplerinden fon toplama ve ihtiyaç sahiplerine fon kullandırmak üzere iki ana prensibi vardır. Burada saydığımız temel prensipler aynen faizsiz bankacılık içinde geçerlidir. Tek dikkat edilmesi gereken husus ise yapılan işlemlerin İslami kurallara aykırı olmamasıdır. Faizsiz bankacılıkta İslami kurallar ışığında uygun finansal yöntemler geliştirilerek bu fonksiyonlar yerine getirilmiştir. Faizsiz bankacılıkta iki başlık altında fon kullandırma ve fon toplama olarak incelenebilir.

2.4.1. Fon Kullandırma Yöntemleri

Dünya çapında finans piyasasını hareketlendirmek adına faizsiz bankacılık modeli daha da geliştirilmektedir. Faizsiz bankacılıkta ülkelerin ekonomik yapılarına göre kullanılan yöntemler değişse de fon kullandırma için geliştirilmiş birçok yöntem vardır.

Burada yöntem olarak ifade edilen İslam dini çerçevesinde karşılığı olan alım-satım ve ortaklık uygulamalarıdır. Teorik olarak bir sistem oluşturulurken İslam alimlerine dayanak olan bu uygulamalar, İslam tarihinde her birine bağımsız olarak başvurulmuş bu araçlar modern İslam bankacılığında toplanarak bütünleştirilmiş ve pratik uygulama alanı oluşturulmuştur.

Dünya üzerindeki para otoriteleri ve çeşitli ülkelerde bulunan İslami bankalarca kar-zarar ortaklığı ve alım-satım arasındaki fark kurallarına uygun faizsiz finansman teknikleri geliştirilmiştir. İslam hukuku çerçevesinde kabul görülen kar-zarar ortaklığına bağlı olarak İslami bankaların uyguladığı temel argümanlar Mudarabe ve Müşaraka'dır. Murabaha ve İcare yöntemleri kiralamaya ve alım-satıma dayalı elde edilen kazançlarda geniş kullanım alanları bulmuştur.(Aggarwal, Yousef, 2000: 96). İlk grupta ortalık geçerli iken ikinci grupta satış teknikleri ele alınmaktadır.

2.4.1.1. Kâr Ve Zarar Ortaklığı Esasına Göre İşleyen Teknikler

a) *Mudaraba (Emek-Sermaye):*

Ana teması bir tarafın emek ve bilgisini diğer tarafın ise mali sermayesini koyarak yürüttüğü faaliyet yöntemidir. Tüzel kişiliğe sahip olan ve aynı zamanda mudarib olarak da adlandırılan bir kişi emek bilgi ve tecrübesini ortaya koyan taraftır. Bu faaliyet kapsamında diğer taraftaki sadece sermayesini ortaya koyana ise “Rab-al-Mal” denilir ve bu kişi sadece faaliyeti denetlemekle yükümlüdür. Kullanılan bu fonda mudarib ile Rab-al-Mal arasında bir sözleşme yapılır. Yapılan bu sözleşme doğrultusunda fonlar kullanılır. Mudarib taraf yani yönetici kısmı yaptığı hizmet karşılığında anlaşılan oranlarda kardan payını alır. Geri kalan kısmı ise sermayeye ortak olanlar arasında pay edilir. Bu fonu yöneten mudarib belirli ek gelir sağlamayı taahhüt etmediği gibi anaparayı da geri ödemez. Yapılan faaliyetin ardından zarar edilmişse zararın bedelini tamamen sermayeyi koyan taraf öder. Mudarib kar sağlayamadığında emeğinin karşılığında bir şey alamaz tek zararı budur. Ancak bir kusur yada ihmal varsa ortada bu ihmalden mudarib sorumludur. (Günel, 1984:11-12)

Mudaraba uygulamasının kapsamında uyulması gereken bazı kurallar vardır: (Pervez, 1994: 19-21.)

- Tarafların girdiği ticari ilişkinin sonucunda sermayenin geri ödenme şartları karşılıklı alınan kararlarla belirlenir.
- Ortaklık başlamadan önce karşılıklı olarak kar paylaşımı ve geri ödeme konuları konuşulur, her iki tarafın denetimlerden geçmiş mali tabloları karşılıklı olarak sunulur.
- Mudarib tarafın alacağı maaş da dahil olacak şekilde tüm maliyetler elde edilecek kazançtan düşülerek kalan net kazanç taraflar arasında sözleşmelerle belirlenmiş oranda paylaşılacaktır.
- Bu teknikte elde edilen karın sabit bir meblağın paylaşılmasına izin verilmezken, belirlenmiş sabit oranlarla paylaşılması uygundur.

- Tüm zararı mudaribin bir ihmali sonucu oluşacak nedenler dışında İslam bankası ödemekle yükümlüdür.
- Bu işin finansı bir çok İslami banka tarafından sağlandığı takdirde, mudaribin payı da dahil olmak üzere tüm maliyetler çıkarıldıktan sonra elde edilen kazanç bankalar arasında finanse etme oranlarına göre paylaşılır.
- Mudaraba sermayesi yalnızca sözleşilen iş için kullanılabilir. Mudaribin bankanın onayını almadan elinde bulunan sermayeyi başka bir işe aktarması kesinlikle yasaktır.
- Mudarib taraf bankanın haberi olmaksızın ortaklığın süre geldiği zaman zarfında ne kendine ait olan nede başkasına ait bir sermayeyi yapılan işe dahil edemez.
- Mudarib tarafın oluşturulan bu ortaklığın gerekliliklerini yerine getirmesi beklenir. Eğer iş esnasında planlanandan farklı olaylar oluyorsa İslami banka mudaribden bunun açıklamasını isteyebilir. Tatmin edici bir açıklama olmadığı takdirde İslami banka karşı tarafın işi yanlış yaptığından dolayı vazgeçme hakkını kullanabilir.
- Anlaşma kapsamında belirtilmeyen ve yapılan girişimin başarı kaydetmesi için zorunlu hallerin dışında mudaribin yapılan işe farklı bir yönetici getirmesine izin verilmemektedir.
- Üçüncü şahıslardan finansman desteği sağlanması gerektiğinde İslami bankaların açık izinlerinin bulunmaları gerekmektedir. Buna bağlı olarak mudarabe sözleşmesinin gerekliliklerine birebir uymak koşulu ile normal kredi faaliyetleri gerçekleştirilebilir.
- İslami banka yapılan iş kapsamında mudarabe sözleşmesinde vereceği sermaye miktarı kadar verebilir. Kreditorler yapılan girişim için ayrılan sermayenin dışında İslami bankanın sahip olduğu varlıkların üzerinde herhangi bir talepte bulunamazlar.
- Yapılan ortaklıkta tarafların sözleşmeyi sonlandırma hakları bulunduğu gibi, çok ortaklı yapılarda kalanlar ile sözleşme devam ettirilebilir. İslam hukukçularının hem fikir olduğu konu ise, sözleşme sona ermesi itibariyle elde olan tüm malların ve sermayenin nakde çevrilmesi gerektiğidir. Anlaşma şartları gereği belirlenen süre bile olsa tarafların sözleşmeyi durdurmak isteyen tarafı sözleşme bitimine kadar bekletmesi uygun değildir.

b) Müşaraka (Sermaye - Sermaye):

İslami bankalarca mudarabeden farklı olarak uygulanan bu finansal teknikte işe ortak olacak diğer tarafların emeklerine ilaveten ortaya sermaye koymaktadırlar. Yapılan işteki tüm ortaklar yönetime katılabilir. Yapılan iş sonucunda elde edilen karın dağıtımı aynı şekilde önceden belirlenmiş oranlarda yapılırken, zararın ödenmesi konusunda yapılan işe ortak olanların sermaye paylarının oranınca dağıtılır. (Omar, 1996: 15).

Hem sermayeye hem de yönetime ortaklığı gerektiren bir faaliyet türüdür. Eğer taraflardan biri yönetime katılmak istemezse yönetimde olan taraf için karın belirli oranında belirlenen yönetici ücreti tespit edilir. Elde edilen kar payından bu yönetici ücreti düşülerek geriye kalan kar miktarı yönetici ve sermaye ortakları arasında daha önce belirlenen oranlar ölçüsünde pay edilir. Yönetici için kardan ayrılan ücret ayrıldıktan sonra sermaye ortaklarının ortaya koydukları sermaye kadar pay almaları şart değildir. Bu oran sözleşmeler hazırlanırken istenilen oranlarda tespit edilebilir. Ancak aynı durum zarar edildiğinde söz konusu değildir. Zararın paylaşımı sabittir. Faaliyet amacı ile ortaya konan sermayenin toplam sermayeye bölümü ile zarar oranı tespit edilir. Faaliyet esnasında oluşan gelirler ve giderler ayrı bir hesap altında ortak olarak kontrol edilir. (Günel, 1984:13)

2.4.1.2. Satış Yöntemi Olarak Kullanılan Teknikler

a) Murabaha (Maliyet + Kar Marjlı Satış) : Elindeki ürünü satan kişinin o malın maliyetini üzerine bir kar payı ekliyorsa bunu alıcıya açıklaması gereken bir satış türüdür. Satış şartının dinen uygunluğu için alıcının ürünün maliyetine ne oranda kar payı eklendiğini bilmesi gerekir. Karın kesin olarak (200 TL) belirlenebileceği gibi oransal(%20) olarak da olabilir. Murabaha sözleşmesinin diğer şartlarından biriside anaparanın standart sayı yada ölçü ya da tartı ile satışı yapılabilen şeylerden olası gerekliliği vardır. Murabaha satışında malın bir önceki akdinin de dinen uygun olması gerekmektedir. Çalınmış bir aracın murabaha ile satışı dinen uygun değildir (Döndüren, 1993: 238-243). İslami banka Murabaha satışında müşterilerinin talebi doğrultusunda üçüncü şahıslardan aldığı ürün makine gibi malzemeleri peşin ya da vadeli olarak müşterilerine kendi belirlediği satış fiyatıyla satabilir. Yapılan bu işlem dahilinde bankanın elde edeceği karı müşterinin aldığı fiyatla üçüncü şahıslardan ürünü aldığı

meblağ arasındaki fark olarak nitelendirilir. Kısa dönem için bu satışlarda uygulanır. İslami banka müşterilerinin bankanın finansman desteği olmaksızın bir işin altına giremeyecekleri durumlarda bu yöntem sıkça kullanılır. Murabaha satış sözleşmesinin yapılmasının ardından İslami banka tarafından müşterisine talepte bulunduğu malın teslim edilmesine dair bir kredi mektubu benzeri bir belge malın satıcısı olan üçüncü şahıslara gönderilerek siparişte bulunulur. Murabaha satışı ile İslami bankaların sabit kazançları faiz benzerliği nedeni ile tartışılmış olsa da, muharaba ile bankanın sözleşme hükmü çerçevesinde bir riskle karşı karşıya olmadığı için yapılan işlemin ticari işlem eşdeğerinde görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bankanın murabaha yolu ile yaptığı mal ticareti olarak görülmekte ve elde edilen kazancında ticari anlamda bir kazanç olması nedeniyle uygun sayılmaktadır. İş bu akide bulunması gereken özellikler şunlardır:

- Müşterinin bankadan talepte bulunduğu malı görerek almamışsa ve alınan ürünün kalite standartlarını sağlamadığı belirlendiği takdirde malı kabul etmeme hakkına sahiptir. Bu kural genellikle ithal edilen mallar için geçerlidir.
- Ekstra maliyete neden olacak garantileri banka kendiliğinden koyamaz. Üretici firmanın şartları dahilinde malın teminini sağlar.
- Banka satış fiyatının altında ürünün maliyeti ve diğer tüm giderleri ile ilgili olan bilgileri barındırmak zorundadır.
- Müşteri yapılan sözleşme ile ürünü alacağını taahhüt eder ve ithal edilen ürünün gümrük ya da limandan alınması istenemez. Böyle bir talebin sonucunda müşteriye bir dizi ithalat işlemleri ile uğraşması ve ek olarak maddi açıdan zarar getirebilir.
- Banka müşteriye devredilene kadarki süre zarfında malın hak sahibidir.
- Yapılan ithalatın gümrük ve vergilerle denetlendiği ülkelerde bankanın elde ettiği kar malın satın alma meblağı içerisinde gösterilir. Bu nedenle ithal malların maliyeti müşterinin aleyhine arış göstermektedir. İslami bankaların finansman olarak değil ticari amaçla bu işi yaptığı gerekçesi buna neden gösterilmektedir. İthalatta vergi uygulayan ülkelerde murabaha ile ithal edilen mallar tatmin edici seviyelerde de değildir.(Pervez, 1994: 22-23.).

b) İcâre (Kiralama - Leasing): Kelimenin Arapça karşılığı bir şeyin yasaklanmamış çıkarlarını belirli zaman zarflarında ve belirli bir meblağ karşılığında mülk olarak kullanma anlamına gelmektedir. Kendisinden faydalandığı takdirde onu tüketmek gereken mallarda kira akdi yapılamamaktadır. Bu akid yalnızca maldan yararlanma durumu söz konusu ise geçerlidir. Kira konu itibari ile de malın kendisinin satılması değil bir süreliğine kullanma izninin verilmesi olarak görülmektedir(Döndüren, 1993: 495-496). Finansal alanda leasing olarak kendini gösteren bu yöntem İslami bankalarca gelişmiş bir uygulama alanı içerisinde kullanılmaktadır. Finansal kiralama yani leasing yöntemi ile kiralanan ekipmanların sözleşme sonunda kiracıya devredilebilme olanağı sağlamaktadır. Ülkemiz sınırları içerisinde de kullanılan leasing yönteminde malın vergi gibi durumlarında sağladığı avantajlar nedeniyle tercihen kullanılan bir yöntem olmuştur. Çoğu şirketlerin araç filolarını leasing yöntemi ile kiralamaları ile ülkemizde yaygınlaşmaya başlayan bir yöntem olduğunun kanıtıdır denilebilir. Kiralanan malların taksitler halinde ödenecek olması kiralayan tarafın omuzlarına maddi anlamda yük oluşturmamakla birlikte sözleşmenin bitişinin de beraberinde ilk olarak uygun fiyatta malları satın alma hakkı kiralayanlara verilmektedir. Ülkemizde leasing ile elde edilen mallarda ciddi oranda vergi indirimleri mevcuttur. “Normalde % 18 olan KDV oranı, leasing yoluyla kiralanan yatırım mallarında % 1'e, ticari araç alımlarında % 8'e düşmektedir. Böylece yatırım maliyetleri azalmaktadır.” (<http://www.fider.org.tr/pageStructure.aspx>). Etken rol olarak vergilerdeki bu düşüklük olarak görülse de aslında müşterilerin leasing i tercih etmelerinin başlıca birçok nedeni vardır. Kiralanan malın maliyetinde oluşan düşme, satın almadaki yaşanacak risklerin ortadan kalkması, gelişen teknolojilere ayak uydurabilme, esneklik, yatırım yapmadan önce finansman desteği, yapılması gereken işlemlerin kısalığı, kiralanan mallara sözleşme bitiminde sahip olabilme hakkı, vergilerde avantaj sağlanması gibi daha birçok konudaki avantajlar leasingin tercihinde önemli rol oynamaktadır (Koç, 2004: 15-19). Leasingin avantajları olduğu kadar dezavantajı da bulunmaktadır. 5582 sayılı Kanunla değişik3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu'nun 7. maddesinde yer alan hükme göre “Sözleşmeler en az dört yıl süre ile feshedilemez” ibaresi kiralayan tarafından önemli bir dezavantajdır. Malı kiralayıp kullanmasa bile 4 yıl boyunca kirasını ödemek zorundadır.

c) İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma): Siparişi yapılmış ve üretimi yapılan malların bedelinin taksitlerle ödendiği bir sözleşmedir. Örnek olarak yapım sürecinin belirli zamanlarında müteahhidin ödeme alması denilebilir. İş bu satışta malın türü, miktarı, üretim esnasında kullanılacak argümanların özellikleri, teslim yeri ve tarihi kesin olarak açıkça belirtilmelidir (Moore, 1997: 42). İstisna akdinin selemden ayıran özellik paranın peşin olarak ödenmesinin gerekmediğidir (Özsoy, 1997: 50). Ülkemizde 90'lı yıllarda Londra'daki Citibank'ın İslami finans biriminin 40 milyon dolarlık otoyol projesinde istisna yöntemi kullanılarak finanse ettiği bilinmektedir. (Moore, 1997: 50).

d) Bey'i Selem (İleriye Dönük Satın Alma): Özellik bakımından belirlenmiş malın sözleşme anında peşin olarak ödenen bedeline karşın mal teslimatının daha ileriki bir tarihte yapılmasına denir. Satış sözleşmesi yapılırken malın hazır durumda bulunmasının gereği yoktur. Yalnızca ibraz edilen tarihte teslimatı zorunludur. (Moore, 1997: 43). Dinimizce selem akdın yasaklanmadığına en açık delil olarak şu sözler yer almaktadır: “İbnu Abbas (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber (a.s.) Medine'ye geldiğinde Medineliler, bir yıllık, iki yıllık hurma mahsulünü peşinen satarlardı. Resûlullah (a.s.) onlara: 'Hurmayı kim önceden satarsa ölçüsünü, tartısını belirterek, vadesini tayine ederek satsın' buyurdu.” Mevcut olmayan bir şeyin satışı dinimizce yasaktır. Ancak bunun selem akdiyle karıştırılmaması gerekmektedir. Selem akdinde ölçü, tartı ve net sayıların bulunduğu bir satış söz konusu iken, doğmamış bir koyun yavrusunun satışı mevcut olmayan bir şeyin satışı olarak adl edilmektedir (Döndüren, 1993: 159.) İran' da üretimi finanse etmek amacıyla kullanılan ve bankanın gelecekte üretimi yapılacak olan malın alışını yaptığı yöntem olarak bilinir. Yıllık olarak uygulanan bu akid bankanın malın fiziki sahibi olmadan o malı satamayacağını ve satış fiyatının piyasadaki değerinden fazla olmamasını belirler. (Ahmad, 1993: 57.)

2.4.1.3. Diğer Teknikler

Açıklanan bu yöntemlerin dışında üç yöntem daha bulunmaktadır. Bunlar:

a) Karzı Hasen (Karşılıksız Borç Verme): Olağanüstü nedenlerden ötürü ya da zaruri ihtiyaca binaen belirli bir karşılık beklenmeksizin tamamen güvene dayalı borç olarak verilen meblağın maddi sıkıntı içinde olan kimselere yardım amaçlı karşılık beklenmeden verilmesidir. Bu fonlarda verilen anapara dışında hiçbir talepte bulunulmaz. Borçlunun durumu düzelince geri öder. Sıkıntıda olan kişinin sıkıntısına yardımcı olması nedeniyle borç verenle alan arasında kardeşlik ve yardımlaşma duygularını kuvvetlendiren ahlaki boyutta da insanın ruhunun ihtiyacına hitap eden bir uygulamadır. İslami bankalarda bu uygulama çok nadir olarak kullanılır. İflas eşiğinde olan güvenilir firmalara durumları düzeltmesi halinde ödemeleri karşılığında borç verilebilir. Bu uygulama genelde toplum içerisinde dini ve vicdani sorumluluklarını bilen insanlar tarafından kullanılmaktadır. Bu fonu kullanan borçlu gerçek sebeplerle borcunu ödeyemeyecek durumda ise banka tarafından kolaylık sağlanarak bankanın zekat fonundan borcu karşılanabilir. (İsmail Özsoy, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı”, http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=3115&Itemid=1000, 25 şubat,2015, s.44)

b) İslami Sendikasyon: Sendikasyon kredileri bir bankanın önderlik yapıp birkaç bankanın bir araya gelerek verdikleri kredi türüdür. Bazen düşük risk alma düşüncesiyle bankalar ortak iş yapmak için diğer bankaları da ortaklığa katabilir. Bazen de kredi miktarının fazlalığını kaldıramayacak derecede olduğunda başka bankalarla işbirliği içinde bulunabilir. Dünya çapında büyüme ve gelişme kaydeden İslami bankacılık sektörü sendikasyon alanında büyük gelişme aşamalarını barındırmaktadır. Türkiye, Pakistan ve Endonezya gibi gelişme gösteren ülkelerle IICG (Islamic Investment Company of the Gulf – Körfez İslami Yatırım Şirketi) gibi İslami finansör gruplar arasında sendikasyon sağlamaktadır. Adı geçen bu grup 96 yıllarında ülkemizde Türk Hükümetince garanti altına alınan İstanbul su boru hattı projesine sendikasyonla finansörlük yapmıştır. 25 km’lik ve hat 70 milyon dolarlık bir maliyeti kapsadığı

düşünüldüğünde ciddi yatırımların yapıldığı anlaşılabacaktır. Finansal altyapı İslam dünyası tarafından desteklendikçe bu türlü sendikasyonlarda artışlar beklenmektedir(Moore, 1997: 43).

c) Sukuk

Arapçada kullanılan “sakk” kelimesi anlam itibari ile sertifika, vesika, enstrüman anlamına gelmektedir. Sukuk ise sakk’ın çoğuludur. Asya ve körfez ülkelerinde para piyasasında İslami finansman bonolarına sukuk denilmektedir. Bono ve tahviller için ise senet ifadesi kullanılmaktadır. Diğer senetlerden ayrılan en büyük özelliği varlığa dayanma zorunluluğudur. Menkul kıymetlendirilmiş varlık olarak da ifade edilebilmektedir. Faizsiz bankacılık sisteminde bankalar kaynağını nereye aktardığını bilmek zorundadır. (Mehmet Fehmi Eken -Yusuf Koroğlu, “Sukuk (KiraSertifikaları)”,(Çevrimiçi)http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_doqment&cid=14&Itemid=813, 25 şubat,2015,)

2.4.2. Fon Toplama Yöntemleri

Genel itibariyle faizsiz bankacılıkta 3 farklı hesapta fon toplanmaktadır. Bunlar;

- ✓ Cari hesaplar
- ✓ Tasarruf hesapları
- ✓ Yatırım hesapları ‘dır.

a) Cari Hesaplar

Fon toplama yöntemlerinden olan cari hesap türünde yatırılan paranın belirli bir süresi yoktur ve geçici olarak yatırılmaktadır. Tasarruf sahibine yatırdığı para neticesinde bir kar payı verilmez ve istediği zaman çekebilme hakkına sahiptir. İslami esaslar çerçevesinde bakıldığında banka bu parayı borç olarak yani karz-ı hasen olarak kabul etmeli ve onun hükümlerine göre işlem yapmalıdır. Cari hesap üzerine yatırılan parayı emanet ya da mudarebe sermayesi olarak işleme tabii tutamaz. Eğer bu fona yatırılmış ve mal sahibinin mülkiyetinden çıkmamış olan para emanet olarak kabul edilir ve işleme tabi tutulursa İslami kurallara aykırı davranmış olur. Tasarruf sahibinin yatırdığı para vadesiz mevduatta kar/zarar ortaklığına dahil olması gerekir ki banka parayı sermaye olarak kullanabilsin. Banka sermaye olarak

kullandığı takdirde kendi mülkiyetine ödünç olarak aldığı parayı istediği gibi kullanabilir. İslami esaslara aykırı hiçbir durum söz konusu olmaz. (Beki, 2005:129-130)

b) Yatırım Hesabı

Geleneksel bankalarda kullanılan vadeli hesaba denk bir hesap türüdür. Tasarruf sahibi tarafından yatırım amacıyla yatırılan paradan karşılık olarak kar beklerler. Yatırılan para sonucunda fon sahipleri faiz olarak değil kar olarak pay elde ederler. Bu hesaba “Mudaraba” hesabı da denilebilir. Banka, hesap sahibi ve iş adamı olmak üzere 3 üye arasında gerçekleşen bir hesaptır. Hesap sahibi ile banka, banka ile de iş adamı arasında gerçekleşen bu ilişkinin hesap sahibi-banka kısmını düzenleyen hesap yatırım hesabıdır. Banka-işadamı arasında olan kısım ise ayrı bir cari hesap üzerinden takip edilir. Ve bu ikilinin iş adamı kısmında mudaraba ile ilgili yaptığı her mali alışverişin açılan bu cari hesaba işlenmesi gerekir. Hesap sahibi ile banka arsında yapılan mudaraba mukavelesinde bu hesabın uyması gereken şartlarla kar-zarar katılım oranı belirlenerek işlenir. Elde edilecek olan kardan pay kazanabilmek için hesap sahibinin parasını bu hesapta en az 3 ay tutmalıdır. Hesap sahibi vekili olarak tayin ettiği bankaya tam yetki verir. Bu yetki dahilinde banka iş adamı ile yapacağı ikinci adım anlaşmada anlaşmanın şartlarını tespit eder. Bankanın sermayesini kattığı müşterek hesaba açılan her yatırım hesabı da eklenir ve ortaya cari fon hesabı ortaya çıkar. Ortaklığa imkan vermeyecek derecede küçük tek başına kalmış hesaplarda değerlendirilmiş olur. Banka açılan her hesaba genel olarak bu fonların altında toplar ve farklı mudaraba yatırımlarına pay eder. Banka tarafından yapılacak olan yatırımlara bu hesaba fon yatıran tasarruf sahipleri bir taraftır ve hesabın sahibinden izinsiz olarak banka bu hesapları kullanamaz. Her hesap sahibinin adına kayıtlıdır. Elde edilen karın dağılımında ise öncelikle banka ile iş adamları arasında daha önce belirlenmiş olan oranlar dahilinde gerçekleşir. Daha sonra banka ile hesap sahipleri arasında yine anlaşılan oranlar çerçevesinde kar payları dağıtılır. Eğer yapılan bu yatırım zararlı sonuçlanırsa banka tarafından faaliyete yatırılan sermayelere zararlar yayılır. Yatırım hesabında hesap sahibi olanların sorumlulukları taahhüt ettikleri ve yatırdıkları fon miktarındadır. Faizsiz

bankacılıkta en önemli fon toplama yöntemi olarak yatırım hesapları görülmektedir. (Değer, 1991:16-17)

c) Tasarruf Hesapları

Bu hesap türünde genel itibariyle daha küçük miktarlarda parası bulunan hesap sahiplerinin bu parayı korumak yada biriktirmek amacı ile yatırdıkları hesap türüdür. Bu nedenle cari hesaplarla yatırım hesaplarını tamamlayıcı unsur olduğundan önem arz etmektedir. Hesap sahipleri herhangi bir miktar şartı olmaksızın bu hesaba para yatırabildikleri gibi istedikleri takdirde çekme hakları da söz konusudur. Ancak küçük tasarrufçuların teşvik edilmesi amacı ile bu hesaptan çekilen paradan arta kalan tutar aynen yatırım haklarından faydalanabilir. (Değer, 1991:17-18)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIK VE TÜRKİYE’DE KATILIM BANKACILIĞI

3.1. FAİZSİZ BANKACILIK

Faizsiz bankacılık; İslam dininin belirlediği kurallar dahilinde hazırlanan tüzük ve mevzuat ışığında, vatandaşların her türlü bankacılık işlemlerini yapabilmeleri ve paralarını en iyi şekilde değerlendirebilmeleri için kurulmuş olan, İslam dininin gerekliliklerini yerine getirecek öneme sahip iktisadi bir hizmet kurumu olarak tanımlanabilir. (Beki, 2005:127)

3.1.1. Faizsiz Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Dini açıdan hassasiyetleri yüksek derecede olan Müslüman yatırımcıların ilgi alanlarının daha ziyadesiyle üretime neden olmayan alanlarda olması ekonomik gelişimini etkileyen önemli faktör olmuştur. Ülkemizdeki bu önemli kesimin sermayelerinin ekonomiye kazandırılması için yeni bir yol izlenilmesi ve model oluşturulması gerekmektedir. Geliştirilen faizsiz bankacılık modeli dini hassasiyeti yüksek sermaye sahiplerinin ilgisini çekerek hem ekonomiye destek olmuş hem de ülkemizdeki finansal çeşitliliğe yeni bir alan açılmıştır. Mazisi 1970’lere dayanan faizsiz bankacılık modeli son yıllar içerisindeki gelişimleri ile Müslüman ülkelerin haricinde ilgi odağı olmayı başarmıştır. 1963 yılında Mısır Arap Cumhuriyetinde kurulan mit Ghamr tasarruf bankası ile dünyadaki faizsiz bankacılık prensiplerinin temeli atılmıştır. Mit Ghamr tasarruf bankası kısıtlı ölçekte yapabildiği bu girişim ile birçok finansman metotlarını (takas, kar/zarar ortaklığı, sigorta vs.) bir arada bulundurmaya başardığı gibi aynı çatı altında da bulunmasını sağlamıştır. Dünyadaki faizsiz finansman örnekleri arasında Hindistan’da Müslüman bölgelerde görülen “kooperatif bankacılık” uygulamaları da gösterilebilir. (Eskici, 2007:15)

İslam Kalkınma Bankasının kurulması ile dünyanın çeşitli bölgelerindeki İslam bankalarının kurulmasına en önemli etken olmuş ve gelişmesine olanak sağlamıştır. Kahire’de 7-9 Şubat 1972 tarihlerinde 3.kez toplanan İslam kongresinde

Suudi Arabistan, Libya, Ürdün, Sudan, Fas, Cezayir, Yemen, İran, Mısır, Afganistan, Pakistan, Endonezya, Malezya, Türkiye, Gine, Senegal, Somali ve Mali devletlerinden katılan delegeler aşağıdaki maddelerde ortak karar alınmıştır;

- ✓ Yabancı ya da İslam ülkelerindeki bankalarda bulunan Müslüman sermayesinin bir çatı altında toplanması
- ✓ İslam mali kurumu kurularak bu sermayelerin Müslümanların yararına kullanılması

İslam kalkınma bankası bu kongrenin ardından hız kazanan çalışmalarla 20.11.1975 tarihinde “İslam esaslarına uygun olarak üye devletlerin ve Müslüman toplumların iktisadi kalkınmalarına destek ve yardımcı olmak” amacını ilke edinerek kurulmuştur. Bu bankanın kurulmasıyla beraber önemli gelişmeler sergileyen faizsiz bankacılık sistemi Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere dünya devletlerinde de yaygınlık göstermiştir. (Değer, 1991:10-11)

Pakistan ve İran devletlerinde birçok İslam ülkelerinde faizsiz sistem uygulayan bankalar kurulmasının yanı sıra Pakistan ve İran Devletleri bir adım daha ileriye giderek ülkelerindeki tüm bankaların bu prensipler ışığında çalışması için harekete geçmiştir. İslam Bankaları Birliği de kurulmuştur. İran, Pakistan ve Sudan (kısmen) devletlerinde faizsiz uygulamaları uygun hale getiren bir model belirlenerek finans ve bankacılık sektörünün yapılandırmasını sağlarken, bu ülkeler dışında kalan diğer üye devletler ise dünya üzerinde hakimiyeti altında olan serbest piyasa ekonomisi içerisinde faizsiz finans kurumlarını kurulması ile rekabete açılmasını hedef almışlardır. Böylelikle faizsiz bankacılık anlayışında iki farklı hareket gelişmiştir. (Akyüz, 2005:4-5)

Tarih açısından incelenen faizsiz bankacılık üç aşamada özetlenebilir ; (Türkmenoğlu, 2007:14)

- 1- Doğu Dönemi (1972–1975):** Büyük likiditenin yanı sıra petrol gelirindeki ani artışların gözlemlendiği dönemdir.
- 2- Gelişme Dönemi (1976–1983):** Faizsiz bankaların büyük gelişim göstererek Arap körfezinden batıda İngiltere doğuda Malezya’ ya kadar yayıldığı dönemdir.

3- Olgunluk Dönemi (1983'den bugüne): Faiz oranlarının yükselmesi, petrolden elde edilen gelirlerde azalma, doların yükselerek güç kazanması, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) 'ne bağlı ülkelere sermaye çıkışı gibi faktörlerle ekonomin etkilenecek gerileme yaşadığı dönemdir. Ancak bu gerilemeye rağmen Türkiye, İran ve Pakistan'da faizsiz bankaların kurulmasına devam edilmiş ve Amerika' da Arap bankaları açılmıştır.

3.1.2. Dünyada Faizsiz Bankacılık

Faizsiz bankacılık ve faizsiz bankacılıkta kullanılan yöntemler son zamanlarda yaşanan uluslar arası krizler neticesinde ilgi odayı olmuştur(TKBB, 2008:28). Dünya üzerinde faizsiz bankacılık sisteminin bir yandan tüm bankacılık sistemlerinde kullanan İran ve Sudan ülkeleri yer alırken diğer tarafta ise hem faizsiz bankacılık hem de geleneksel bankacılığın bir arada işlendiği ve bu grubun içine Türkiye'nin de dahil olduğu birçok Müslüman ülkenin olduğu görülmektedir. Faizsiz bankacılık sektörünün İngiltere, ABD ve İsviçre gibi ülkelerde de aranan ve finansal uygulama olarak kullanılan yöntem haline gelmesi önemli bir gelişme olarak görülmüştür. Bu bankaların başında HSCB, Deutsche Bank, Citigroup gibi bankalar gelmektedir. Bu bankalar geleneksel bankacılık yöntemlerinin yanı sıra faizsiz bankacılık işlemlerinin kullanılmaya başlandığı sektör haline gelmeye başlamıştır. Dünya üzerinde bu faizsiz bankacılık alanında rekabetin arttığına en iyi örnek olarak bu bankaların geleneksel bankacılık işlemlerinin yanı sıra faizsiz bankacılık yöntemlerini de portföylerine katmaları olmuştur. (TKBB, 2007:8-9) geleneksel bankacılık yöntemlerinin Avrupa'da yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Bunun yanında 33 yıl gibi bir süre zarfında uygulanmakta olan faizsiz bankacılığın yüksek petrol fiyatları ve körfez bölgesinde yaşanan likidite bolluğunun da etkisiyle yaklaşık 750 milyar dolarlık gibi bir büyüklüğü ulaşması büyük bir başarının belgesidir. (TKBB, 2008:30) Her bölge kendince belirlediği biçimde faizsiz bankacılık sistemine katkıda bulunur. Dünya üzerinde faizsiz bankacılığı uygulayan ülkelere bakmak gerekirse; (TKBB, 2008:31-32-33)

Dünya faizsiz bankacılık sektörü lideri olarak Malezya görülmektedir. Malezya'da faizsiz bankacılık enstrümanları bankacılık işlemlerinin %12'sini

karşulamaktadır. Malezya’da İslami değerler çerçevesinde hareket eden bankalar 100 den fazla İslami ürün kullanmaktadır. İran ise faizsiz bankacılık kullanma yönünde hacimce ilk sıradadır. Tamamen kendince bir sistem kurmuş olan İran bankacılık sektöründe finansal yönden %100 faizsiz sistemi kullanmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre İslami aktivitelere sahip 15 ülke arasında sıralamaya İngiltere’ de girmiş bulunmaktadır. İngiltere’de Lloyds TSB ve özellikle HSCB Amanah İslami esaslar çerçevesinde belirlenen ürünleri müşterilerine sunmaktadır. İngiltere neredeyse İslam ülkeleriyle yarışacak konuma gelmiştir. İngiltere’nin başkenti olan Londra faizsiz finans açısından merkez olma yolunda Malezya, Bahreyn ve Dubai ile rekabet etmektedir.

ABD ‘de yaşanan mortgage ve finans krizleri nedeniyle son zamanlarda faizsiz finans daha öncelik kazanmış ve ön plana çıkmıştır. İslami usuller çerçevesinde işlem yapılan İslami finans düzeneği ABD’ de daha çok mortgage konusunda geniş kapsamlı işlem görmektedir. Körfez ülkelerinde ise genel itibariyle bireysel ve özel bankacılık ürünleri sunan Al Rajhi Bank of SaudiArabia ve Kuwait Finance House, Dubai İslamic Bank ve İslam Bank Malaysia gibi dünya çapında büyük İslami finans kuruluşları bulunmaktadır. IMF’ nin yaptığı bir araştırmaya göre farklı ülkelerdeki İslami bankacılık ürünlerini bünyesinde barındıran bankalardaki özel varlıklar ile dünya petrol rezervinin %50’sine sahip olduğu bilinen körfez ülkelerindeki faizsiz bankalarda bulunan özel varlıkların 1,5 trilyon civarında olduğunu söylemektedir.

Endonezya’da bilindiği üzere en yoğun Müslümanların bulunduğu ülkedir. Bu ülkede ilk kurulmuş olan Bank Muamalat etkili bir durumdadır. Endonezya hükümeti yerli ve yabancı sermayeyi hareketlendirerek bankalardaki faizsiz bankacılık ürünlerini genişletmek ve geliştirmek için teşviklerde bulunmaktadır.

3.2. TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

Ülkemizde 1970'li yıllar öncesinde din çerçevesinde bakıldığı için faiz konusu ekonomik açıdan hiç incelenmemiştir. 1970'li yılların ardından dünyada yaşanan gelişmelerinde verdiği etkiyle faizsiz finansman yöntemlerinin geçirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Ülkemizde faizsiz bankacılık esasına dayanan ilk çalışma 1975 yılında Devlet sanayi ve işçi Yatırım Bankası A.Ş (DESİYAB) 'ın 11.11.1975 tarih ve 13 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulması yapılmıştır. Bu bankanın kurulmasındaki en büyük amaç faizsiz kredi ve finansman sağlamak, kar/zarar ortaklığı esasına dayanan bir anlayışla çalışmaktır. Ancak bankanın faizli ya da faizsiz olarak çalışmasını bankanın yönetim kurulu tercih edilebilir olarak belirlemiştir. 1975 yılında kurulan DESİYAB' a yurt içi ya da yurtdışında şube açma yetkisinin verilmemesi ve bankanın mevduat toplama yetkisinin de olmaması sebepleriyle proje değerlendiren bir ofis şeklinde çalışmaya başlamıştır. Aslen çalışma prensibi kendi tercihine bırakılmış olan banka 1978 yılında aldığı kararla faizli olarak çalışmaya başlamıştır. Ve 1988 yılında bankanın adı Türkiye Kalkınma Bankası olarak değiştirilmiştir. (Akın, 1986:279-281.) Kar/Zarar ortaklığı belgesi her ne kadar DESİYAB' ın kararnamesinde yer alsa da aslen hiç uygulanmamış faizsiz sisteme ilişkin bir uygulamadır. Kanun hükmünde bir kararname ile her ne kadar faizsiz sisteme ilişkin kar-zarar ortaklığı yapabileceği belirtilse de bu uygulama hiçbir zaman gerçekleştirilmemiştir. (Akın, 1986:283-285) Bu uygulamayla ilgili en büyük atılan adım katılım bankalarının 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla birlikte kurulması olmuştur.

3.2.1. Katılım Bankalarının Tanımı

16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesinde ifade edildiği üzere Katılım bankaları gerek yurtiçinden gerekse yurt dışından bankanın kendi sermayesine özel cari hesap ya da kar-zarar ortaklığı ile katılma hakkı veren bankalardır. Bu hesaplar yolu ile toplanan fonu ekonomiye fon eklemek amacı ile faaliyet gösterir. Mevzuatında belirtilen usuller çerçevesinde toplanan fonları her türlü ticari ya da zirai faaliyetlerinde ve hizmetlerinde finanse ederek kullanırabilir. Ayrıca ortaklı yatırımlarda ve yurt dışı teminat mektubu verilmesinde, İslami

usullere uyan ithalat ve ihracatın finanse edilmesinde, yapılacak yatırımlara yol açıcı olmak için makinaların alınıp kuruluşlara kiraya verilmesinde ya da satma işleminde aktif rol alan bankacılık türüdür.

Başta İslam ülkeleri olmak üzere içerisinde Türkiye 'nin de bulunduğu dünya ülkelerinin bir çoğunda bu ya da buna benzer sistemlerde kuruluşlar bulunmaktadır. Kar-zarar ortaklığı esasına göre yol alan bu bankalar her ne kadar ülkemizde mevzuat kapsamında özel finans kurumu olarak belirtilse de dünya çapında faizsiz bankacılık ya da İslam bankacılığı denilmektedir.

Türkiye' de özel finans kuruluşlarını kronolojik açıdan incelemek gerekirse;

- 1985 yılında Al Baraka Türk Finans Kurumu A.Ş
- 1985 yılında Faisal Finans Kurumu A.Ş
- 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş
- 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu A.Ş
- 1995 yılında İhlas Finans Kurumu A.Ş
- 1996 yılında Asya Finans Kurumu A.Ş

Ülkemizde çok zor zamanların yaşandığı 2001 krizinde birçok kurumun iflasının yaşandığı gibi bankalarda bu konudan etkilenen kurumlar olmuştur. İhlas Finans Kurumu A.Ş iflas etmiş ve faaliyet yetkisi iptal edilmiştir. Yine aynı yıl Faisal Finans Kurumu A.Ş' de Ülker grubu tarafından devri alınarak ismi Family Finans Kurumu A.Ş olarak işletiminde devam etmiştir. Geçen zamana rağmen kendini toparlayamayan bazı bankalar güçlerini birleştirme yoluna gitmişlerdir. Anadolu Finans Kurumu A.S. ve Family Finans Kurumu A.S. , 30.12.2005 tarihinde güçlerini birleştirmiş ve Türkiye Finans Katılım Bankası A.S. olarak işletimine devam etmiştir. Burada dikkat çeken husus katılım bankası ifadesidir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu 19.10.2005 yılında çıkmış ve bu kanun içeriğinde Özel Finans Kurumlarının Katılım Bankaları ünvanını alabileceği ifade edilmiştir. Mevzuatımızda Katılım Bankaları “...özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu

nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri” (5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde 3.) şeklinde tanımlanmaktadır.

Katılım bankaları İslam inancının gerektirdiği nedenlerden dolayı faizle çalışan bankaları tercih etmemelerinden dolayı ellerindeki sermayeyi hem ekonomiye kazandırmak hem de onların banka ihtiyacına karşılık verebilmek adına kurulmuş kuruluşlardır. Ticari bankaların verdiği hizmetlerin İslam dinine uygun biçimde karşılığı bu bankalarda yer almaktadır. Ülkemizde bu bankalardan görülmekte ve faizsiz bankacılığın getirilerini yansıtmaktadır.

3.2.2. Katılım Bankacılığının Gelişimi

Ülkemizde daha ziyadesiyle faizin dinimizce haram oluşu ele alınmaktaydı. Bu nedenle katılım bankacılığı fikri hep teorik olarak kalmıştı. Bu fikir doğrultusunda kar-zarar ortaklığı prensibine dayalı olarak ilk kurulan faizsiz banka DESİYAB olmuş olsa da yönetim kurulunun zorunlu halde aldığı kararla 1978 yılında faizle çalışan bir banka haline gelmiştir. Ülkemizde faizsiz sisteme Kar ve Zarar Ortaklığı Belgesi(KZOB) ‘nin çıkarılmasıyla verilen izin destek olmuştur. (TKBB, 2009:87)

Katılım bankacılığının ilk temeli Özel Finans Kurumları (ÖFK) adı altında 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı kararname ile atılmıştır. Bu kararnamede bilerek seçilmiş olan özel kelimesi kurulmuş şirketlerin kamusalılıktan uzak tamamen özel olduğunu belirtmek için kullanılırken, finans ifadesi ise kurulan şirketlerin finansal piyasaların aracı kurumu olduğunu belirtmek adına kullanılmıştır (TKBB, 2009: 87).

Ülkemizde kurulan Özel Finans Kurumlarının iç ve dış faktörler neticesinde kurulduğu bilinmektedir. Dış faktörlerin daha da etkili olduğu 1974 yıllarındaki petrol fiyatlarındaki düzenli ve hızlı artışın sonucunda petrol üreticileri kendi ülkelerinde önemli derecede döviz birikimine yol açmıştır. Biriken bu yoğun sermaye nedeniyle petrol üreticisi ülkeler kalkınma çabasına girmişlerdir. Petrol üreticilerinin olduğu bu ülkelerin elde edilen bu yoğun döviz rezervini yatırım yapacak ve ardından ithalatını gerçekleştirecek alt yapının olmaması nedeniyle bu rezervin ülke içinde yatırıma dönüşmesine imkan vermemiştir. Petrol üreticilerinin

lkelerinde yapamadıkları yatırımları dış pazarda yatırım imkanı aramasına neden olurken, petrol ihtiyacı olan ülkelerde bu üreticilerin sermayelerini kendi ülkelerine çekebilmek için yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. Her ne kadar Türkiye ile Ortadoğu arasında yaşanan ticari ve siyasi gelişmeler 1980’li yıllarda hız kazansa da ülkemizle bu ülkelerin mali yapılarındaki farklılık nedeniyle bu hız mali açıdan yaşanmamıştır. Türkiye’ nin de bu alanda bir gelişme kaydetmesi gerekliliği anlaşılarak kurulan ÖFK’ lar ile mali yapılardaki farklar ve farklı nedenlerden ötürü ülkemizi tercih edemeyen ülkelerin bu mevcut sermayeleri ülkemize ekilebilmiş ve siyasi açıdan hızlanan ilişkilere ekonomik ve ticari açıdan da hız kazandırılmıştır.

Dış faktörler etkisiyle kurulan bu ÖFK’ ların i faktör açısından da büyük etkisi olmuştur. İslam dininin emirlerine uymak için faiz içerikli bankalara sermayelerini yatıramayan kişi ya da kurumlar ülke dışındaki faizsiz bankalara yatırılan altın döviz gibi ve ülkemizde sıkça tabir edilen yastık altı sermayelerini artık kendi ülkelerine katkıda bulunması açısından üretim sürecine sokulmasını sağlamıştır. Yurtiçi kaynakların yeterli düzeyde olmadığı ülkemizde dini inançları sebebiyle bankaya para yatırmayan faiz elde etmek istemeyen şahıs ya da kurumların sermayelerinin bankacılık sistemi dışında kalması ekonomik açıdan etik bir düşünce yapısı olamazdı. Bu nedenle hem i faktörlerin baskısı hem de dış faktörlerden kaynaklı nedenlerden dolayı ÖFK’ ların kurulması bir zorunluluk haline gelmiştir. (Yahşı, 2000:6)

Özel Finans Kurumları 1999 yılında Bankalar Kanunu kapsamında geleneksel bankacılıkla beraber Türk mali sistemini tamamlayıcı bir unsur olmuştur. Hemen ardından 2001 yılında yapılandırılması ile güvence fonu oluşturulmuş ve 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu kapsamında zel Finans Kurumlarının adı Katılım Bankası olarak değiştirilerek faaliyetlerine devam etmiştir. (TKBB, 2009:87) Türkiye’de faizsiz bankacılığın kuruluş dönemi olarak 2005 senesine kadar olan süre görülmektedir. Bu seneden itibaren gerek iç gerekse dış etkenlerden dolayı gelişme gösterilmiş ülke genelinde yayılma politikası izlenerek büyüme sürecinde bir başlangıç yapılmıştır. 2005’ den bu yana bakıldığında gelişen istikrarlı ekonomi içerisinde katılım bankaları da paylarını almış ve ülke genelinde şubeleşerek büyümede önemli adımlar kat etmişlerdir. 2001 krizinden sonra yaşanan kapanmalar

ve iflaslara rağmen katılım bankalarının büyüklüğü 1,1 milyar dolar civarındadır. 2008 yılında bu ciro 20 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamdaki ciddi derecede yaşanan büyüme katılım bankalarının geleneksel bankalarla yarıştığının göstergesi olmuştur.(Akyüz, 2009:13)

Son dönemlerde dünya finans sisteminin gözü katılım bankacılığı sisteminin üzerinde yoğunlaşmıştır. 2007-2008 yıllarında banka başarısızlıkları nedeniyle yaşanan finansal sistemlerdeki krizler ve ABD’ de mortgage piyasası kaynaklı krizler reel ekonomi ile bire bir ilgilidir. Katılım bankacılığının bu gibi krizlere olanak sağlamamasından dolayı, bankacılık sisteminde alternatif bir yön olma düşüncesi hızla yayılmıştır. (TKBB, 2009:88)

3.2.3. Katılım Bankalarının Hedefleri

Eğer faizsiz ekonomi sistemi içerisindeki katılım bankalarının hedeflerine bakılacak olunursa (TKBB, 2008:28-33):

- ❖ Ana Hedefler;
 - Geniş tabanlı ekonomik refah
 - Sosyo – ekonomik adalet
 - Değer ölçülerinin hepsinde sabit ve adil olma,
 - Adil gelir ve servet dağılımı,
- ❖ Tali Hedefler;
 - Para değerinde İstikrar
 - İsrar ve yastık altı mal biriktirmeyi (iddihari) önlemek için yeterli oranda tasarruf edip bunları ekonomiye kazandırarak verimli yatırımlara yönlendirmek
 - Banka sektöründen beklenen tüm hizmet ve kolaylıkları karşılamak-müşteri memnuniyeti

1985’den bu tarafa ülkemiz sınırları içerisinde faaliyetlerini sürdüren katılım bankalarının en önemli hedefi İslam dininin gerekliliğinde faiz olmamasından dolayı geleneksel bankacılık sektörüne yatırılmayan yastık altında atıl olarak duran sermayenin ekonomiye kazandırılmasıdır. Bu iç nedene ek olarak dış faktörlerden de

petrol kaynaklı gelirin ciddi anlamda büyük sermayeleri kapsamaması ve Ortadoğu ülkelerinden bu kaynağın ülkemize çekilmesi en önemli hedefler arasındadır. Dünya çapında birçok kriz yaşanmasına rağmen grafiksel olarak bakıldığında katılım bankacılığindeki istikrarlı büyüme göz ardı edilememektedir. Ancak buna rağmen ülkemizde katılım bankacılığı gerekli seviyelere ulaşamamıştır. Katılım bankalarının 2010 yılı itibariyle Türk bankacılık sektöründeki payı %5 civarında iken ilerleyen yıllar için Türkiye Katılım Bankaları birliğinin yaptığı analizler çerçevesinde %10' luk bir Pazar payı hedeflenmektedir.

3.2.4. Katılım Bankalarının Amaçları

Kuruluş felsefesi bakımından katılım bankalarının birçok farklı amaçları vardır. Bu amaçları sıralamak gerekirse;

- ❖ İslam dininin gerekliliğine göre hareket etmek
- ❖ Faiz konusunda hassas davranan kişi ya da kurumların atıl duran tasarruflarını değerlendirerek ekonomiye katkı sağlamak
- ❖ Petrol rezervlerinin yoğun olduğu Ortadoğu ve İslam ülkelerinden Türkiye' ye sermaye akışını sağlamak ve hızlandırmak
- ❖ Yapılan bankacılık işlemlerinin İslami kurallar çerçevesinde faizden uzak kalarak yapmak
- ❖ Üretim ve yatırım ikilisini daha çok teşvik ederek paradan para kazanmanın önüne geçmek ve bu nedenle doğan gelir dağılımındaki uçurumu dengeleyerek sosyal barışı kuvvetlendirmek

İslami kurallar çerçevesinde çalışan İslami bankanın dört önemli kurala çok dikkat etmesi ve layığıyla uygulaması gerekmektedir (Tunay,2005:327).

- Faizle yapılan hiçbir işlem yoktur.
- Spekülasyon içeren yani risk üstlenilerek ekonomik faaliyetler yapılmaz
- Elde edilen kazançlara İslami bir vergi yani zekât uygulanır.
- İslam'ın yasakladığı, haram kıldığı hiçbir mal ve hizmetlerin üretimine katkıda bulunulamaz.

3.2.5. Katılım Bankacılığının Temel Özellikleri

Katılım bankalarının bankacılığın gerektirdiği görevleri yaparken İslami kurallar ışığında yapması geleneksel bankacılık sisteminden ayıran en önemli özelliktir. Temel nedeni ise geleneksel bankalardan işleyiş ve prensip açısından farklı oluşudur.

Katılım bankalarının müşterilerine hizmet sunarken farklı finansal araçlar kullanıyor olması görünür özelliği denilebilirken katılım bankalarının çalışma prensibindeki farklılık aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Kar ya da Zarara Katılım: Geleneksel bankacılıktaki mudi-banka ilişkisi katılım bankasındaki tasarruf sahibi-banka ilişkisinden tamamen farklı işlemektedir. Katılım bankacılığında tasarruf sahibi katılımcı pozisyonundadır. Yani bankacılık işlemlerinden kaynaklı kar-zarar durumuna katılma prensibine dayalı olarak işlem görülür. (TKBB, 2009:235)

Reel sektöre destek: Çalışma prensiplerinden dolayı katılım bankaları elde ettikleri fonları sabit gelirli varlıklar üzerinden değerlendiremez. Elde ettikleri fonları katılım bankacılığının gerektirdiği prensipler doğrultusunda yönlendirerek ekonomiye tekrar kazandırmak zorundadır. Katılım bankacılığı reel sektöre kurumsal finansman desteğinden ötürü doğrudan, kişisel finansman desteğinden ötürü dolaylı olarak reel sektöre katkı yapmaktadır.

Risk Paylaşımı Esası: Tasarruf sahibi ile katılım bankaları açılan katılım hesabından kaynaklı kar-zarar ortaklığı ilişkisi içerisine girmektedir. Açılan hesapların dışında kullandığı fonlardan mudaraba ve müşaraka yöntemleri ile de fon kullanma talebinde olan kişi yada kurumlarla kar-zarar ortaklığı ilişkisine girmektedir. Buradaki en önemli husus ekonomik birimler arasındaki risk paylaşımına olanak sağlamasıdır.

Ekonomik ve Sosyal Kalkınmaya Dayalı Çalışma Prensibi: İslami kurallar ışığında çalışan Katılım bankaları fon talep edenlere doğrudan nakit veremeyeceğinden dolayı her konuda finansman desteği sağlamaz. Ahlaki ve ülke

ekonomisi göz önünde bulundurularak bir malın değeri ya da hizmetin karşılığı belirlenerek finansman sağlanır.

3.2.6. Katılım Bankalarının Çalışma İlkeleri

Bilindiği üzere katılım bankalarının çalışma prensibi bankacılık fonksiyonlarının faizsiz olarak yürütülmesi şeklinde bir işleyişe sahiptir. Bu tarz bankaların fon toplama ve fon tahsisinde ortaklık anlayışıyla çalışması daha önceden belirlenmiş bir faiz oranı olmaksızın elde edilen karı anlaşılan oranlarda paylaşma ya da zararın telafisini ortak şekilde karşılamak üzere çalışmalar yapmaktadır. Katılım bankalarının bankacılık faaliyetleri fon toplama, finansal kiralama ve proje bazında kar-zarar ortaklığı olarak üç ana başlıkta incelemek mümkündür. Fon toplama faaliyeti bu bankalar tarafından finans dünyasına katılımı sağlanmıştır. Bu metot sayesinde geleneksel bankacılıkta olduğu gibi anapara üzerine faiz eklenerek ödeme yapılmamakta aksine yapılan faaliyetten doğan kar ya da zarar durumuna göre ödeme planları çıkarılmaktadır.

Katılım bankacılığının kendince en büyük özelliği tasarruf sahiplerinden fon toplarken herhangi bir kar payı garantisi olmadan ve anapara almadan fon toplayabilmesidir. Katılım bankaları tarafından hesap sahibinin yatırdığı fonların işletilmesi sonucu kar ya da zarar ortaya çıkıyor ise hesap sahibi buna katılır. Bundan dolayı bu tarz bankalar fon kullanımlarında oldukça dikkatli davranmakla yükümlüdürler. Bu sistem performans ve tamamen güven içerikli bir sistemdir (Büyükdeniz, 2001: 24).

Katılım bankaları tarafından sıkça kullanılan ikinci yöntem finansal kiralama 3326 sayılı Finansal Kiralama Kanunu çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu yöntem sadece katılım bankaları tarafından yapılması zorunlu olan bir yöntem değildir. Finansal kiralama profesyonel özel kuruluşlar tarafından da yapılabilir. Kişi ya da kurumların ihtiyaca binaen makine, ekipman, teçhizat gibi yatırım malının mülkiyeti bankada yada özel kuruluşlarda kalmak şartıyla belirli bir kira bedeli karşılığında ihtiyaç sahibine kiraya verilmesi işlemidir. Kira süresi dolan ürün ihtiyaç sahibine mülkiyeti verilerek işlem tamamlanır. Bu yöntemin sıkça kullanılmasındaki en büyük etken ihtiyaç duyulan malın banka tarafından alınarak üzerine belirli bir kar

payı eklenerek müşteriye satılmasıdır. Hem faizsiz bir ticaret yapılmış hem de ödemede yaşanan herhangi bir sıkıntının ardından bankanın nakde çevirebileceği bir malı elinde bulundurması verilen krediden kaynaklanabilecek sıkıntıları minimize etmesine yardımcı olmaktadır. (ÖFKK,1995: 3226).

Bankalar tarafından destek görmeyen projelere üçüncü yöntem olan kar-zarar yöntemi ile ortak olunarak girişimcinin yatırım yapmasına destek sağlanmaktadır. Daha önceden denenmiş olan bu projelerin riski yüksek olduğu gibi getirisinin de yüksek olmasını beklemek bankaların en doğal hakkıdır (Çizakça, 2000:124).

Katılım bankaları kendi bünyesinde ilahiyat eğitimi almış danışmanlar bulundurarak yapılan yatırımların ya da faaliyetlerin İslami açıdan uygunluğunun dinen caiz olup olmadığı konusunda danışmanlık hizmetleri vermesi geleneksel bankalardan ayrılan diğer büyük özelliğidir. Katılma ve cari hesaplarında toplanan fonların diğer bankalardan ayrılan özelliği sadece faizsiz olmasıdır. Normal banka mevduatından farklı değildir. Geleneksel bankacılıkla katılım bankacılığının ayrımının yapılabilmesi adına mevduat ve buna benzer terimlerin kullanılmaması uygun görülmüştür (Battal, 1989: 38). Katılım bankalarının İslam dininin koyduğu kurallar çerçevesinde hareket ettiğinden dolayı kamuoyu tarafından oluşturulan pozitif algının zedelenmemesi adına özenli ve dikkatli davranması gerekmektedir.

3.3. KATILIM BANKALARININ FAALİYETLERİ, EKONOMİK İŞLEVLERİ VE DİĞER BANKALARDAN FARKLARI

Geleneksel bankacılık ile katılım bankacılığı arasında her ne kadar çalışma prensibi açısından çok belirgin bir fark olsa da sunulan hizmete bakıldığında aralarındaki bu fark belirsizleşmektedir. Klasik bankacılık sisteminde bünyelerinde açmış oldukları hesaplar aracılığı ile paralarını emanete bırakan mudilerine bu fonları kullanım bedeli olarak faiz adı altında bir ödeme yapılırken, kar zarar ortaklığı sistemine göre çalışan bankacılık sisteminde ise; hesap sahiplerini yaptıkları işe ortak kılmak suretiyle elde edilen kardan bir pay, zarar edilmesi durumunda ise hesaba emanete bırakılan anaparadan kesinti yapılmaktadır. Bu durum iki sistem arasındaki temel farkı ortaya koymaktadır. Otomobil sektörü üzerinden örneklendirmek gerekirse, araç satın alacak ihtiyaç sahibi katılım bankasından talepte bulunduğu

takdirde banka onun yerine arabayı alıp ve üzerine ülke standartlarını göz önünde bulundurarak bir ek bedel koyup ihtiyaç sahibine taksitli satışta bulunurken, geleneksel bankacılıkta ihtiyaç sahibi nakit kredi çekmek ve çektiği kredinin üzerine faiz eklenerek oluşan miktarı taksitler halinde ödemektedir. Bu iki husus arasında çok ince bir nüans vardır ve bu ayrımın iyi yapılıp anlaşılması gerekmektedir. Birinde verdiği krediyi faizlendirdiğinden dolayı kazanç sağladığını görürken, katılım bankacılığında ise ticari işleminden kaynaklanan bir kazanç söz konusudur. Faizli ve faizsiz bankacılık arasındaki fark buradan kaynaklıdır. Bu ayrımın anlamını ve önemini anlayamayanlar katılım bankacılığı ile klasik bankacılığın arasında bir fark olmadığını savunurlar. Bazı bankacılık işlemlerinde (para transferi, fatura tahsilatı vs) her iki finansal kurumunda bu hizmetler karşılığında belirli bir komisyon tahsil etmek ve aynı işi yapmaktadırlar. Bu şekilde ortak noktalarının olması kafaları karıştırmaması gerekmektedir. Bu bankalar ne tamamen farklı nede tamamen aynıdır. Aralarında işleyiş ve prensip anlamında muhakkak bir farklılık olması gerekmemektedir. Genel itibariyle murabaha şeklindeki satış tekniği üzerinde yoğunlaşan katılım bankalarının konjonktürel sebeplerden dolayı bu tekniğe daha da ağırlık verildiği görülmektedir. Yukarıda verilen satış türünün örneğine bakıldığında faizle ortak noktalarının bulunduğu bilinmekte ancak ayırt edici özelliklerinde farkında olmak gerekmektedir:

“Eğer faizli işlemler faizliden faizsize doğru uzanan bir yelpaze gibi düşünülürse, murabaha ikisi arasındaki geçiş bölgesini oluşturur ve bundan dolayı, sonunu oluşturduğu dünya ile başını oluşturduğu dünyanın ortak özelliklerini taşır... Dolayısıyla olaya nereden bakıldığına bağlı olarak, murabahanın her iki alana aidiyeti de ileri sürülebilir... Faize benzeyen tarafı, vade farkı adı altında bir fazlanın alınması ve cari şartlar altında bu farkın oranının hesabında piyasa faiz oranlarının referans alınmasıdır. Farklı tarafı ise, doğrudan nakdî bir kredi işleminin olmaması ve akdin reel bir iktisadi değer transferi içeriyor olmasıdır... Daha değişik bir ifadeyle, bir fazla geri ödemeyi içeren bir ödünç işlemi olması itibariyle faizli ödünç işlemine, ama reel bir iktisadi değer nakdî bir bedel karşılığında el değiştirmesini içermesi itibariyle de alım-satım işlemine benzemektedir, murabaha.”(Orman,

2001:125). Katılım bankalarının sunduğu hizmetlerin bazılarında bankalarla olan ortak yönlerini bazılarında ise farklılıklarını kısa kısa ifade edeceğiz.

3.3.1. Türkiye'de Katılım Bankalarının Faaliyetleri ve Sunduğu Hizmetler

İslami bankacılık niteliği taşıyan katılım bankalarının temel hareket noktası ve uygulanan politikaları Arap ülkelerinde faaliyet gösteren İslami bankalarla birebir aynıdır. Bunun en bariz örneğini katılım bankacılığı niteliğinde ilk kurulan bankalar olan Kuveyt Türk, Albaraka Türk ve Faisal Finans kurumunun bankacılık politikalarında ve işleyişinde görmekteyiz. Katılım bankalarının temel faaliyet alanlarını; fon toplama, toplanan fonların kullanılması ve diğer bankacılık faaliyetleri olarak sıralayabiliriz

3.3.1.1. Türkiye’ de Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri

Kanunun izin verdiği iki temel fon toplama yöntemi ile karşılaşmaktayız. Bunlar;

- Özel cari hesaplar
- Katılım hesapları

a) Özel Cari Hesaplar:

5411 sayılı bankacılık kanunu madde 3’de özel cari hesap; “*katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları*” olarak tanımlanmaktadır. Katılım bankasında birikimlerini değerlendirmek isteyen şahıs veya tüzel kişilerin tercih edecekleri faaliyet alanlarına göre cari hesaplarda bulunan fon hacimleri de büyüyecektir. Son yıllarda ülke genelinde teşkilatlanmaya ağırlık veren bu kurumların şube ağları genişlediğinden müşteri potansiyelleri de artmıştır. Bu gelişim ve değişimi aşağıdaki tabloda katılım bankalarının topladıkları fonların hesap türlerine göre dağılım oranlarında da görmek mümkündür.

Tablo.3.1. Özel cari hesapların, Katılım hesapları ile karşılaştırılması

30.09.2006 Tarihli Bilanço Verilerine Göre Toplanan Fonlar (1.000 YTL)				
	Özel Cari Hesaplar		Katılma Hesapları	
Albaraka Türk	410.389 YTL	20%	1.652.696 YTL	80%
Bank Asya	668.129 YTL	23%	2.216.992 YTL	77%
Kuveyt Türk	499.079 YTL	22%	1.772.648 YTL	78%
Türkiye Finans	684.210 YTL	22%	2.359.007 YTL	78%

Kaynak: TKBB, <http://www.tkbb.org.tr/MaliTablolar.asp>

Tablodaki veriler ışığında bu dört kurumun özel cari hesaplarının toplam fon içerisindeki ortalama payı %22’ dir. Kalıtım bankalarının bu ortalaması 2000 yılında %8,3 (Tekçam, 2002:44) iken 6 yıl gibi kısa bir süre içerisinde ticari alandaki portföylerini %22 ye çıkardığı görülmektedir. Bu hesapların belirli düzeyde bir getiri sağlamak asıl amacı değildir. Fonlarını güven altında saklamak ve istediği zaman kullanmak için bankaya yatırmak isteyenler özel cari hesaplarını daha çok tercih etmektedirler. Genelde ticaretle uğraşan kişilerce daha çok tercih edilen özel cari hesaplar tasarruflarını değerlendirmek isteyenler için pek tercih sebebi değildir. (Tekçam, 2002:43) Dikkatle incelendiğinde geleneksel bankacılık sistemindeki vadesiz mevduatla katılım bankacılığındaki özel cari hesapla benzerlikleri bulunmaktadır. “Özel cari hesaplar aslında tam bir mevduat hesabıdır... Yine de kanun koyucu bu kurumların mevduat toplamayan kurumlar olduğunu ifade etmektedir” (Battal, 2004:214)

Katılım bankalarınca hesap sahiplerine özel cari hesap kapsamında oluşturulan fon nedeniyle her hangi bir bedel ödenmezken geleneksel bankacılıkta hesap sahiplerine düşük miktarda da olsa faiz ödedikleri görülmektedir. Katılım bankacılığında bilindiği üzere kar-zarar ortalığı esasının belirlediği hükümlerde hesap sahibinin banka ile beraber riske ortak olduğu bilinmektedir. Alınan bu karşılıklı risk sonucunda kazanç elde edilir. Herhangi bir zarar durumunda banka bu fonları aynen ödemeyi garanti edemez. Ancak özel cari hesap sahipleri herhangi bir riske dahil olmadığından istediği anda parasını çekebilir. Ve parası garanti altındadır. Risk taşımadığı halde bu hesabın ek gelir sağlaması İslam dininin faizsiz çalışma prensibine uyum sağlamamış olur. Ve banka aynı şekilde bu hesaplardan oluşan fonları kullanarak kazanç elde edemez.

b) Katılma Hesapları:

BDDK madde 3/13 de Katılım hesabı “*Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları*” ifade eder. Bu hesap türü mudaraba ve müşaraka türü olan İslami bankaların fon toplama tekniklerinin ortaklığına dayanır. Katılım bankası bu ortaklığın girişimci tarafı olurken, hesap sahibi sermayesi ile ortaklığın diğer tarafını tamamlar. Katılım bankalarınca İslami kanunlar gereğince ne özel cari hesaplarda ne de katılma hesaplarında önceden bir getiri garantisi vermedikleri gibi yatırılmış olan anaparanın da aynen ödeneceğinin sözü verilemez. Katılım bankasının ödemekle sorumlu olduğu ve hesap sahibinin talepte bulunabileceği tutar vade süresinin sonunda geçerli birim hesap değeri kadardır. (Mevd.Yön. 130, Madde 6, 1. ve 2. fıkralar).

“*Katılım bankaları, katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak kar ve zarara katılma oranlarını, zarara katılma oranı kara katılma oranının yüzde 50’sinden az olmamak kaydıyla, para cinsi, tutar ve vade grupları itibariyle ayrı ayrı belirleyebilir.*” (MevdYön. Madde 6, 4. fıkra)

Her ne kadar katılım bankalarını kar ve zarara katılma oranlarını belirlemekte yönetmelik serbest bıraksa da sektörde kullanılan oran %20 katılım bankasının payı geri kalan %80 de katılımcının payı olarak ayarlanır. Bazen bu oran %10-%90 şeklinde olan hesaplarda açılabilir. Bu tarzda olan hesapların kar oranlarının uygulanabilmesi için belirli kurallar çerçevesinde işleme alınmaktadır. Vade yapısı uzatılmaya çalışılarak hesabın 12 ay gibi bir süre boyunca kapatılmaması gerekliliği ön görülebilir. Yönetmelik kapsamında hesap değeri, birim değeri ve birim hesap değeri kavramları aşağıda belirtilmektedir.

“*Birim değeri: Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için 100 olarak kabul edilen ancak kâr veya zarar edildiğinde değişen, kâr veya*

zarar kayıtlarının yapıldığı günlerde, vadelerine göre ayrılmış her bir fonun toplam değerinin fonun bir önceki günlük toplam hesap değerine bölünmesi suretiyle hesaplanan, kâr veya zarar kaydı yapılmayan günlerde ise bir önceki günün birim değerine eşit olan katsayıyı,

Birim hesap değeri: Katılma hesabının cari değerini belirleyen ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılması suretiyle hesaplanan, katılma hesabı sahibinin, üzerinde hak iddia edebileceği tutarı,

Hesap Değeri: Katılım bankasının katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün, hesap sahibince yatırılan tutarın 100 olarak kabul edilen birim değere bölünmesi suretiyle, müteakip günlerde ise, para yatıran veya çeken kişiye ait hesap değerine, hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın birim değere bölünmesi ile bulunacak tutarın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle hesaplanan ve katılma hesabı sahiplerinin fon mevcuduna katılma oranını gösteren katsayıyı” ifade etmektedir (Mevd Yön. madde 3, 1. fıkra b, c ve d bentleri).

Yönetmelikte açıklanan birim değeri, birim hesap değeri kullanılarak katılım bankalarındaki fon havuzlarından elde edilen kar-zarar miktarı günlük ve haftalık olarak hesaplanır.

3.3.1.2. Türkiye’ de Katılım Bankalarının Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının bireysel ve ticari finansman olarak sunduğu hizmetler; işyeri ve arsa finansmanı, taşıt finansmanı, ihtiyaç kredisi, konut finansmanıdır. Nakit kredi kullandırılmaması bu hizmetlerin temel prensibidir. Katılım bankalarının sağlamış olduğu finansmana mevzuatta kredi denilse de yapılan işlemin alım satım prensibine dayandığı unutulmamalıdır. Katılım bankacılığında ticari ve daha büyük ölçekli olan finansman sağlanması için leasing, muşaraka ve mudarabe türlerine başvurulurken bireysel finansmanda murabaha tercih edilmektedir. 5411 sayılı bankacılık kanunun 48.maddesinde katılım bankalarının finansman yöntemlerine kredi denilmektedir. 48. Maddenin 2. Fıkrası aşağıdaki şekildedir;

“Birinci fıkroda belirtilenlere ilâve olarak, kalkınma ve yatırım bankalarının finansal kiralama yöntemiyle sağladığı finansmanlar ile katılım bankalarının taşınır

ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kâr ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı, ortak yatırımlar veya benzer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu Kanun uygulamasında kredi sayılır.”

48.maddenin 2. Fıkrasında belirtilen hizmetlerin tanımları Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik kapsamında “Katılım bankalarınca finansman sağlama yöntemleri” başlığında tanımlanmaktadır. Bunlar;

“a) Kurumsal Finansman Desteği: Katılım bankası ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dahilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul kıymet, gayrimenkul, hak ve hizmet bedelinin satıcıya ödenmesi koşuluyla işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin katılım bankasınca muhafazası zorunludur.

b) Bireysel Finansman Desteği: Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından satıcıya ödenmesi koşuluyla alıcının borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin muhafazası zorunludur.

c) Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı: Katılım bankalarınca gerçek ve tüzel kişilerin tüm faaliyetlerinden veya belirli bir faaliyetinden veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılmak üzere bu kişilere fon kullanılması işlemidir. Bu yöntem ile fon kullandırmak için, fonu kullanacak olan gerçek ve tüzel kişilerle ek-5’te yer alan örneğe uygun “Kar-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi” düzenlenir. Bankalar, fon kullandırdığı gerçek ve tüzel kişilerin kâr ve zararına, sözleşmede belirlenen oranlarda katılır. “Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırım Sözleşmesi’nde, bankaların kâr ve zarardan alacağı pay ve varsa alacağı teminatlar açıkça gösterilir. Bu sözleşmede, projenin kârlılığından bağımsız olarak önceden belirlenmiş tutarda kâr garanti edilmesine dair hükümler yer alamaz.

ç) Finansal Kiralama: *Taşınır ve taşınmaz malların 10/6/1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununun ilgili hükümleri çerçevesinde, katılım bankası ile kalkınma ve yatırım bankası tarafından temin edilerek kiraya verilmesidir.*

d) Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı: *Katılım bankası ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir sözleşme dahilinde, mal karşılığı vesaik mukabilinde fon kullandırılması işlemidir.*

e) Ortak Yatırımlar: *Kanunun 56 ncı maddesinin birinci fıkrasındaki sınırlamalar dikkate alınmak kaydıyla, gelişme potansiyeli taşıyan ve kaynak ihtiyacı olan şirketlerin sermayelerine, taraflar arasında düzenlenecek sözleşme hükümleri çerçevesinde edinilecek ortaklık paylarının en fazla yedi yıl içinde halka arz yoluyla elden çıkarılması şartıyla, katılım bankalarınca iştirak edilmesi veya belirli bir yatırımın finansmanı amacıyla oluşturulacak fonlara katılmasıdır.*

Sermayeye iştirak şeklindeki yatırımlar için düzenlenecek sözleşmelerde, sermayesine iştirak edilen şirketin yönetimi hususu başta olmak üzere tarafların hak ve yükümlülükleri ile sermayenin halka arz edilmesi sürecine ilişkin hükümlere yer verilmesi zorunludur.” (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik M. 19)

Katılım bankalarının bu tanımlanan yöntemler arasında sıkça kullandıkları kurumsal finansman desteği ve bireysel finansman desteğidir. Katılım bankaları uzun vadeli yatırımlardan kaynaklı fonları tercih etmektedir. Çünkü fon toplama yöntemlerinden olan katılma hesapları kısa vadeli fonlardır. İhtiyaç sahibinin isteği üzerine bireysel ya da kurumsal ihtiyaçlara binaen alınan emtianın üzerine belirli oranda kar eklenerek vadeli şekilde ihtiyaç sahibine satışı yapılır. İslami finans tekniklerinden murabaha ve bey-i müeccel buna karşılık gelmektedir. İslami bankacılığın teorik açıdan en önemli ögesi kar-zarar ortaklığı yatırımdır. Ve bu yatırım ile oluşan fonların uzun vadeli yatırımlar olması ve ortaklıktan kaynaklı şirketlerin kontrol edilmesinde yaşanan zorluklardan dolayı katılım bankalarınca kar-zarar ortaklığı pek tercih edilmemiştir.(Değer, 1991: 46) Buna denk gelen fon kullandırma yöntemi müdarabe ve müşaraka’ dır. Bunun dışında katılım bankalarında finansal kiralama fon kullandırma yöntemi vardır. Finansal kiralama 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununun 4. Maddesinde “*kiralayanın, kiracının*

talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartı ile kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir” tanımlanır. Yine bu kanun dahilinde sözleşme şartları içerisinde en az 4 yıl süre ile sözleşmenin iptalinin söz konusu olmaması ve kiracının kiralanan malın zilyetliğini bir başka şahıs ya da kuruma devredemeyeceği gibi hususlar belirlenmiştir. Yine bu kanunun madde 9’unda “*Finansal kiralama konusu malın mülkiyeti, kiralayan şirkete aittir. Ancak taraflar sözleşmede, sözleşme süresi sonunda kiracının, malın mülkiyetini satın alma hakkını haiz olacağını kararlaştırabilirler*” denilmektedir.

3.3.1.3. Diğer Bankacılık Hizmetleri

Katılım bankalarının alışlagelmiş bankacılık faaliyetlerinden olan ve fon toplama ve kullandırma işlemlerinin yanında son yıllarda farklı faaliyetlere yönelmekteyiz. Söz gelimi hisse senedi alım-satım, fatura tahsilatı, western union hizmetleri bunlardan bazılarıdır. Ülkemizde katılım bankacılığı denilince dört banka akla gelmektedir. Bunlar:

- Albaraka Türk K.B A.Ş
- Kuveyt Türk K.B A.Ş
- Türkiye Finans K.B A.Ş
- Asya K.B A.Ş

Bu bankaların hizmet kapsamında birbirine paralellik gösterse de aralarında belirli farklılıklar vardır.

Tablo.3.2. Katılım Bankalarının Sunduğu Bireysel Bankacılık Hizmetleri

	Albaraka Türk	Bank Asya	Kuveyt Türk	Türkiye Finans
Hesaplar	•Özel Cari Hesaplar •Katılma Hesapları	•Özel Cari Hesaplar •Katılma Hesapları	•Özel Cari Hesaplar •Katılma Hesapları	•Özel Cari Hesaplar •Katılma Hesapları
Bireysel Finansman	•Konut Finansmanı •Araç Finansmanı •Tüketici Finansmanı •Doğal Gaz Dönüşüm Fin.	•Taşıt Kredisi •Konut Kredisi •Tüketici Kredisi	•Taşıt Finansmanı •Gayrimenkul Finansmanı •Diploma Kredisi •A'dan Z'ye Eşya Finansmanı •Tekne Finansmanı •Seyahat Finansmanı	•Taşıt Kredisi •Konut Kredisi •Arsa & İşyeri Kredisi •İhtiyaç Kredisi
Kredi Kartları	•Albaraka Türk Klasik&Gold Kart	•AsyaCard	•SizCard	•Türkiye Finans Kredi Kartı
Bankacılık Hizmetleri	•EFT ve Havale •Çek ve Senet İşlemleri •Kiralık Kasalar •Vergi Tahsilatı •Ödemeler •Sigortacılık Hizmetleri	•EFT ve Havale •Çek ve Senet İşlemleri •Kiralık Kasalar •Fatura-aidat Ödemeleri •Okul Ödemeleri •GSM Kontör Satın Alma •Vergi Tahsilatı •SSK, Bağkur Prim Ödeme •Sigortacılık Hizmetleri	•EFT ve Havale •Çek ve Senet İşlemleri •Kiralık Kasalar •Fatura Tahsilatı •Vergi Tahsilatı •SSK Prim Ödeme •Vergi Tahsilatı	•EFT ve Havale •Çek ve Senet İşlemleri •Kiralık Kasalar •Fatura Tahsilatı •Okul Ödemeleri •Avea Kontör Satın Alma •Vergi Tahsilatı •Hisse Senedi İşlemleri
Şube Dışı Bankacılık	•ATM Bankacılığı •İnternet Bankacılığı •Telefon Bankacılığı	•ATM Bankacılığı •İnternet •Bankacılığı •Telefon Bankacılığı	•ATM Bankacılığı •İnternet Bankacılığı •Telefon Bankacılığı •Cep Telefonu Bankacılığı	•ATM Bankacılığı •İnternet Bankacılığı •Telefon Bankacılığı

Bankaların bireysel bankacılık alanında sunduğu hizmetler ilgili bankalar esas alınarak tabloda yer almıştır. Bugün için baktığımızda fatura ve sosyal sigorta kurumu ödemeleri, vergi ödemeleri, maaş ödemeleri, kredi kartı kullanımı, EFT, havale, çek ve senet kullanımı vb. bireysel veya tüzel kişilerin herhangi bir faaliyetinden dolayı bankalarla hemen hemen herkesin bir şekilde bağlantısı bulunmaktadır. Tabloda da görüleceği üzere Katılım Bankaları günümüz bankacılık sisteminin yerine getirdi hemen hemen tüm faaliyetleri yerine getirmektedir. Tabloya bakıldığında Katılım Bankalarının;

- ❖ Fatura, sosyal güvenlik kurumu, vergi ödemeleri
- ❖ Kredi kartı hizmetleri
- ❖ Pos cihazı kullanılması
- ❖ EFT –havale hizmeti
- ❖ Çek-senet hizmetleri
- ❖ Değerli evrak muhafazası
- ❖ Kasa kiralınması
- ❖ Müşteri adına hisse senedi alım ve satımı

- ❖ İthalat ve ihracata yönelik hizmetler (Özsoy, 1997:154)
- ❖ Kamu alacaklarının tahsili
- ❖ Yatırım danışmanlığı
- ❖ Konut, arsa, araç ve ihtiyaç kredisi verme hizmetleri
- ❖ Faktoring
- ❖ Sigorta acenteliği (Karakaya, 2006:59-60)

Bu faaliyetleri yerine getirirken dikkat çeken husus faizin yer almadığı ve almayacağı her türlü hizmetin sunumunun yapılması durumudur. Katılım bankaları diğer bankalarda da olduğu gibi bu hizmetlerini bir komisyon karşılığında yapabilir.(Karapınar, 2003: 41)

3.3.2.Türkiye’ de Katılım Bankalarının Ülke Ekonomisine Katkıları

Ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankalarının ekonomik sahada yer almalarına olanak sağlayan yürütme erkinin asıl hedefi dini hassasiyet gösteren şahıslara veya şirketlere ait atıl fonların ekonomiye katılımının sağlanmasıdır. Ekonomiye olan bu katılım körfez sermayesinin ülkemize gelmesi sağlanarak dış kaynaklı olabileceği gibi, dini hassasiyetle birikimlerini klasik bankacılık sektöründe faiz etkeni nedeniyle değerlendirmeyen şahısların birikimlerinin de kazanılması yoluyla iç kaynaklı da olabilmektedir. Kapitalist sistemlerde fon sahipleri birikimlerini riske atmaksızın kazanç sağlamak amacıyla başvuracakları ilk yol faiz karşılığında mevduatlarını bankaya yatırmaktır. Burada ana kriter faiz oranlarıdır. Fonların yatırıma dönüştürülmesi durumunda getireceği getiri ile banka yoluyla birikimlerini değerlendirmesi sonucu elde edeceği faiz getirisi karşılaştırılarak bakılır; eğer yatırımın reel getirisi sermayenin faiz getirisinden düşük ise bu durumda fon sahipleri risk almak istemeyecek ve birikimlerini bu yolla değerlendirme yoluna gidecektir. Faiz hadlerinin yüksekliği, fonların yatırıma dönüşmeme riskini ortaya çıkarmaktadır. Yatırım olmayan bir ekonomide üretim de düşecek talep oranı üretim oranından yüksek olacağından doğal olarak ekonomide enflasyon olgusu ortaya çıkacaktır. Enflasyon ile faiz oraları arasında pozitif bir ilişki olduğundan faiz oranlarının artışı yönünde bir sonuç ortaya çıkacaktır.

Böyle bir ortamın varlığı altında Katılım Bankalarının faiz esaslı politika izlememesi nedeniyle ekonomide enflasyonun düşmesi yönünde olumlu bir etki oluşturmaktadır. Bu etki ile bu bankalar aracılığıyla üretim desteklenmekte, yatırım artmakta ve dolayısı ile GSMH' nin artması yönünde olumlu bir desteği ortaya çıkmaktadır. Burada modern bankacılık sistemi ile katılım bankalarının ekonomiye olan olumlu/olumsuz etkileri konusunda kıyaslama yapmak söz konusu olmayıp önemli olan katılım bankaları yoluyla ekonomiye katılmayan atıl fonların ekonomiye katılıyor olması durumunun vurgulanmasıdır.

3.3.3. Katılım Bankası ile Klasik Banka Arasındaki Farklar

- Bankalar ile Katılım Bankaları arasındaki en büyük fark geleneksel bankacılıkta aslen mevduat toplamak ve kredi vermek şeklinde para ticareti yapılmasının yanı sıra bazen de ticari ve sınai kuruluşlara katılmak suretiyle faaliyet gösterirlerken; Katılım bankalarında paranın değil sadece malın ticareti yapılmaktadır.
- Katılım bankacılığında mal, klasik bankacılıkta para ticaretinin yapıyor oluşu elde edilen kazançta da farklılık meydana getirmektedir. Bankaların yaptığı para ticareti ile faiz elde edilirken katılım bankalarında yapılan mal ticareti ile kar elde edilmektedir.
- Ekonomik açıdan da farklılık bulunan bankacılık sektöründe faiz, iktisadi bir faaliyet olmaksızın kredi alan şahsın ya da kurumun alınan kredi ile ne yapıldığına ya da ne kazanıp kaybettiğine bakılmadan sermaye sahibinin lehine tahakkuk edilen bir gelirdir. Gerçek bir ekonomik faaliyet sonrası elde edilmeyen, üretken olmayan yollar tercih edilerek kazanılmış olan ya da herhangi bir zarar durumunda iflas durumunda olan şahıs ya da kurumlardan faiz alınmış olabilmektedir. Ancak katılım bankalarında ticari bir faaliyet sonrasında kesinleşmiş bir kazanç sonucunda şahıs ya da kurumlara kar vermektedir.
- Klasik bankacılıkta İslam dinince kesin hükümlerle yasaklanmış olan düşük faiz uygulayarak toplanan mevduatlardan yüksek faizli krediler vererek haksız kazanç elde edilmektedir. Kur'an da Ali İmran suresi 130. ayetinde“ *Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin.*” denilmektedir.

İslam dini kesin hükümlerle faizi yasaklamıştır. Katılım bankalarında vade süresi sonunda elde edilen kar kazanılan kazanca göre pay edilmektedir.(Özsoy, 1997:192-196)

- Hukuki açıdan oluşan farklılık mevduat toplarken her iki bankacılık sektörünün de sahip olduğu özelliklerden kaynaklanmaktadır.

Katılım bankalarının topladıkları fonlar Bankalar Kanunu gereğince mevduat olarak nitelendirilmemiştir. Mevduat olabilmesi için halktan para toplanması ve her ne durum olursa olsun anaparanın geri iadesi şartı vardır. Oysa Katılım Bankacılığında makine- emtia alınır kiralınır ya da ortak yatırımlar yapılarak ticaret içerisinde direkt kullanılır. Her ne durum olursa olsun katılım bankalarında toplanan fonlara ne sabit faiz oranı belirlenir ne de anaparanın aynen iadesi garantisi verilemez. İki farklı bankanın verdiği hizmetlerden özel cari hesaplar ile vadesiz mevduat hesapları birbirlerine tıpatıp bir benzerlik sergiliyor olsalar bile katılım bankalarının topladığı fonların içerisinde özel cari hesapların ufak bir yer kaplayışı ve daha da önemlisi klasik bankacılık işletmesini hatırlatan mevduat adı haksız rekabete neden olup yanlış anlaşılmalara meydan verebileceği için katılım bankalarına mevduat toplamayan kurumlar denilmiştir. Bir başka hukuki farklılık olarak da katılım bankalarının klasik bankalar gibi nakit kredi kullanmadıkları gösterilebilir. (Battal, 2004:214)

3.3.4. Katılım Bankalarını Ortaya Çıkaran Sebepler

Katılım bankalarını ortaya çıkmasındaki en etkili neden yatırımlarından faiz kazanmak istemeyen ve bankacılık hizmetlerinde faiz ödemekten imtina eden insanların hassasiyetlerini dikkate almak olmuştur. Ülkemizde iç nedenlerden yastık altında bulundurulmuş altın para gibi kayıt dışı kaynakların ülke ekonomisine katkıda bulundurulması amacı da etkili olmuştur. Ülke içinde atıl duran ve İslam ülkeleri arasında sermaye hareketliliğini faizsiz çerçevede işlemek adına kurulmuştur. (Özsoy, 2009: 34).

3.3.4.1. Dini Sebepler

Faizin her anlamda ve her alanda taraflardan birinin mutlak zarara uğrattığı ve mağduriyet meydana getirdiği bilinmektedir. Bu mağduriyetin telafisi hiçbir şekilde

mümkün olmamaktadır. Ve bu nedenle tüm ehli kitap dinlerde faiz kesin hükümlerle yasaklanmıştır. (Özsoy, 1993:46).

Kur'an-ı Kerim de bir ayette “*Eğer tevbe eder, faizden vazgeçerseniz, anaparanız sizindir. Böylece ne zulmetmiş ne de zulme uğramış olursunuz*” buyurmaktadır(Kur'an, 279).

Kar payı ile faiz arasındaki fark tam anlamıyla anlaşılamadığı zaman büyük ölçüde kafa karışıklığına neden olmaktadır. Bu nedenle faiz ile kar payını ayırabilmek için bazı noktaların üzerinde durulur. Bunlar (Uçar, 1993:22–23):

- Faizde borç üzerinden defalarca para kazanırken, kar payında bir kereye mahsus kar elde edilmektedir.
- Ticari işlemler dahilinde her iki tarafında menfaatleri göz önüne alınarak eşit şekilde davranılmaktadır.
- Faizli işlemlerde alacaklının kendi çıkarları doğrultusunda işine yarayacak ölçüde fazlalık kazanırken borçlu taraf alınan borçtan ne kadar kar elde edileceğini bilmeksizin sadece süre erteleme kazanmaktadır.
- Faizli işlemlerde herhangi bir risk almaksızın çaba göstermeden her ne olursa olsun kar elde edilirken ticari işlem yapanlar hem zamanını harcamakta hem de sermayesini ortaya koymaktadır. Ve bunun karşılığını almaktadır.

Faizsiz bankacılığın temellerinin oluşumunda İslamiyet'in bu haksız kazanca karşı çıkması haramdan uzak durulmasını emretmesi üzerine tasarruf sahiplerinin uygun değerlendirme yöntemleri arayışı içerisine girmesi neden olmuştur.

3.3.4.2. Sosyal Sebepler

Daha önceden faizin herhangi iki taraftan birinin kaçınılmaz bir biçimde zarara uğrattığını belirtmiştik. Faiz sistemi gereği borç alan zarar edebilme durumuna karşın alacaklıya her zaman faiziyle birlikte ödemeyi yapmaktadır. Oysa borç veren taraf her ne olursa olsun risk üstlenmeden para kazanmaktadır. Bu durumda açıkça görülüyor ki her zaman için alacaklı faizli sisteme para yatırdığında avantajlı durumda olmaktadır. İnsanların risk üstlenmeksizin yatırım yapmadan paradan para kazanarak hayatlarını sürdürmeleri en büyük dezavantajıdır. Yatırım ve kalkınma

açısından gelişim sağlamayan ülkelerde düşük gelirli vatandaşların ülke gelirinden elde ettikleri pay sürekli düşüş çizgisinde ilerlemekte ve insanlar arasındaki adalet olgusu büyük zarar görmektedir.

Ülkenin önemli kaynaklarının sadece belirli bir topluluğun elinde olması belirli sorunlara neden olabilmektedir. Buna en iyi örnek ülkemizde 1999 yılında üçlü koalisyon döneminde yaşanan krizde sıralamada ilk 500 de bulunan firmaların karlarının neredeyse tamamını faaliyet dışı karlardan elde ettiği gösterilebilir. Risk üstlenerek üretim yapmak ve devletin ekonomisine katkıda bulunmak ayağa kaldırmak yerine paradan para kazanarak devlete borç veren bir yapıdan hayır beklemek çok mantıklı görünmemektedir.

3.3.4.3. Ekonomik Sebepler

Petrol kaynakları bakımından zengin olan Arap dünyasının zenginliğine 1970' li yıllarda OPEC üyesi ülkelerin petrol fiyatlarına getirdikleri zamlarda daha da artmış, zenginlikleri devasa boyutlara ulaşmıştır. Elde ettikleri bu gelirlerin bir kısmını batılı bankalarda değerlendirmeye bırakan Arap ülkeleri fakir Müslüman ülkelerinin kalkınmasına yardımcı olmak istemiş diğer yandan da eski Suudi Arabistan Kralı Faysal' ın şiddetle desteklediği İslam bankacılığının oluşması fikrine sahip çıkmışlardır. Bu fikri benimsemeleri İslam ülkelerinin kendi aralarında işbirliği yapmasını sağlayacak ve kaynak transferine olumlu etkiler katacaktır. Her ne kadar teorik olarak 70' li yıllarda bu fikir gelişmeye başlasa da 1974' te İslam Kalkınma Bankası'nın kurulmasıyla bu düşüncenin temeli somut bir şekilde atılmıştır. (Sıddıkî, 1984: 104.)

Gelişme aşamasındaki İslam ülkeleri için gerekli olan sermaye, halkın faizli bankalara inançları gereği yatırmak istemedikleri altın ve kullanılmayan değerli eşyaların ekonomiye çekilmesi için çeşitli yollara başvurmak gerekliliğini ortaya koymuştur. Ülkenin ekonomik yapısını canlandırmak, kendi halkının elindeki kaynakla sermaye yapabileceği ve halkının da inançları gereği güvenle parasını yatırabileceği faizsiz banka kurulması gerektiği düşüncesiyle İslami bankalar kurulmuştur. Ülkemize Arap sermayesinin çekilmesinin yolu olarak görülen bu bankaların ülkemizde kurulması da önem kazanmıştır (Battal, 1989: 5.).

Faizsiz bankacılık sistemi ile birçok ülkede kurulmuş ve atıl durumda olan tasarrufların ekonomiye katılmasını sağlayarak büyük bir görev üstlenmiştir. (Akyüz,1998:3). İslam coğrafyasında doğmuş olan faizsiz bankacılık sistemi artık dünya üzerinde birçok ülkede kullanılmaktadır. büyük finans şirketlerini ve yatırımcıların atıl durumda olan tasarruflarının ilgi odağı haline gelen faizsiz bankacılık son yıllarda %23,5 gibi bir büyüme göstermiştir. New York borsası Ortadoğu'nun kalbi olan petrolden kaynaklı sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek adına İslami kurallar çerçevesinde üretim ve ticaret yapan şirketleri düşünerek indeks hazırlamıştır. İslam dinin faize olan bakış açısından dolayı gelirlerini paylaşmakta çekinen tasarruf sahiplerinin de ilgi odağı olarak onları da sisteme dahil etmiştir(Başar,2000:30).

3.3.5. Katılım Bankalarının Mevduat Bankalarıyla Karşılaştırılması

3.3.5.1. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Benzerlikleri

Her iki kurum da kuruluş ve yapacakları faaliyetler için gerekli izinleri, yapılan faaliyetlerin ve maliyetlerin denetimi, mali duruma ve yönetim idaresine müdahale edebilme gibi devlet karşısında aynı standartlarda sorumlulukları vardır. Banka ve katılım bankacılığının ayrımının bilinci olmayan insanlar dışarıdan baktıklarında bilanço ve mali tabloların içeriği bakımından bir çok benzerlikleri olduğunu görecektir. Ve hatta müşterilere verilen hizmet skalası ve birimlerin çalışma sistemlerinde de büyük benzerlikler vardır. Bu açıdan bakıldığında birbirine bu kadar benzeyen tek mali kuruluş türleri denilebilir.

Her iki bankacılık türünün ortak hizmetleri aşağıdaki gibidir ;

- ❖ Nakit akışı sağlama (çek muhatabı olma, havale, elektronik ödeme, akreditif),
- ❖ Emanet hizmetleri (kiralık kasa, vadesiz cari hesap),
- ❖ Bilgi satımı (fizibilite raporları hazırlama, danışmanlık, istihbarat yapma)

Her iki bankacılık türünün ekonomik açıdan benzerlikleri aşağıdaki gibidir:

- ❖ Kişi yada kurumların tasarruflarını değerlendirmede öncü olmak
- ❖ Finansman desteğinin gerekli olduğu yerlerde destek olmak

- ❖ Son yıllarda bireysel yada kurumsal ihtiyaçları kolaylaştırmayı amaçlayan çözümleri bulmak ve sektöre uyarlamak

Bu tarz benzerlikler nedeni ile her iki kuruma da banka demek akla aykırı gelmemektedir.(<http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma17.doc>,27Şubat2015)

3.3.5.2. Katılım Bankalarının Mevduat Bankaları ile Farklılıkları

Her iki kurumun arasındaki en önemli fark hizmet verdikleri müşteri profilidir. Katılım bankalarının her kesime hitap etmesine karşılık mevduat bankaları dini yönden hassasiyeti olan müşterilerin tercihi olmamaktadır. Geleneksel ve katılım bankalarının arasında ki bariz farklara göz atacak olursak şu şekilde sıralayabiliriz:

- ❖ Katılım bankalarında döviz ya da TL türünden açılmış olan cari hesaplar ve kar-zarar ortaklığına dayalı bir prensiple çalışan katılım hesaplarını kullanırlar. Klasik bankacılık sisteminde mevduat sahibine vaat edilen faizin ödenme zorunluluğu bulunurken katılım bankalarında elde edilen kara göre orantılı paylaşım söz konusudur. Katılım bankalarının tercihi öz sermaye iken klasik bankacılıkta yabancı sermayeler daha çok tercih edilir. Kaynak maliyeti açısından katılım bankaları ticaret bankaları kadar istikrarlıdır ve ayrıca maliyeti bakımından daha da düşüktür. Katılım bankalarında el değiştirme ya da iflaslar çok nadir yaşanırken klasik bankacılıkta bu oran oldukça yüksektir. (Uslu, 2008)
- ❖ Mevduat bankacılığında finansal kiralama söz konusu değildir. Sadece finansal kiralama şirketi kurabilirler. Katılım bankacılığı finansal kiralama yapabilir.
- ❖ Katılım bankalarının müşterilerine hizmetlerinde kesinlikle para vermek gibi bir durum söz konusu değildir. Katılım bankalarının hizmet sunabilmeleri için belgelenebilir bir malın olması gereklidir. Oysa klasik bankacılığın böyle bir kuralı yoktur.
- ❖ Katılım bankalarının kaynak bulma ve kaynakları değerlendirme hususunda mevduat bankalarının ki kadar geniş bir skalaya sahip değildir. Katılım bankası İslam dininin çizdiği kurallar doğrultusunda hareket ettiğinden klasik bankacılıkta yapılan interbank piyasası işlemlerini yapamaz.

- ❖ Klasik bankacılıkta biriktirilen fonlar reel bankacılık dışında da değerlendirebilmek söz konusu iken katılım bankacılığında faizsiz finans sisteminde yararlanılan teknikler sonucunda reel ekonomiye kazandırmaktadırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' DEKİ KATILIM BANKALARININ ETKİNLİK VE VERİMLİLİKLERİNİN ÖLÇÜLMESİ

4. 1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Türkiye’de Katılım Bankaları mevcut bankacılık sisteminde, kendine özgü yapısı ve yıldıan yıla artan büyüklükleri ile finans piyasasının önemli aktörlerinden birisi olduğu söylenebilir. Küreselleşen dünya pazarında, uluslararası büyük bankaların hemen hemen her ülkede faaliyet göstermesi rekabetin şiddetini daha da arttırmıştır. Artan rekabet ortamında en düşük maliyetle en yüksek kârın nasıl elde edileceği, firmaların en önemli sorunlarından birisidir.

Rekabetin şiddetli olduğu günümüz dünyasında, bir katılım banka işletmesinin varlığını sürdürebilmesi için rakiplerinden daha yüksek oranda fon toplaması ve bunu krediye dönüştürerek karlılığını artırmasıdır. Bazı Katılım Bankaları yüksek oranda fon toplayıp, yüksek oranda kredi kullandırdıkları halde karlılık düzeyleri düşük kalmaktadır. Yani bu tür firmalar kaynaklarını etkin kullanamamaktadırlar. Bazı Katılım Bankaları ise yüksek miktarda fon toplayıp bu fonları krediye dönüştürememektedirler. Bunun sonucunda fon maliyetleri yükselmekte mevcut kaynaklarıyla verimli çıktılar elde edememektedirler. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankalarının kaynaklarını çeşitli kıstaslara göre etkin ve verimli kullanıp kullanmadıklarını tespit etmektir. Bugün itibarıyla, Türkiye’de faaliyet gösteren dört Katılım Bankası (Albaraka Türk, Bank Asya, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans) bulunmaktadır. Katılım Bankalarına yönelik olan bu çalışma 2005 – 2014 dönemini kapsamaktadır.

4.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada çeşitli finansal oranlardan faydalanılarak TOPSIS yöntemi ile Türkiye’de faaliyet gösteren Katılım Bankalarının 2005-2014 yılları arasındaki etkinlik ve verimlilikleri mukayeseli olarak ölçülmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Türkiye' deki Katılım Bankaları için etkinlik ve verimlilik ölçümleri gerçekleştirirken; parametrik olmayan yöntemlerden uygun maliyetli, matematiksel tabanlı çok kistaslı karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS (Techniquefor Order Preferenceby Similarityto Ideal Solution) yöntemi kullanılmıştır.

4.3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde; TOPSIS yöntemi ilk olarak Chen ve Hwang (1992) tarafından, Hwang ve Yoon'un (1981) yaptığı çalışmaya atıfta bulunularak Kanada'da katı atık israfının yönetimi için uygulanmıştır. Cheng vd. (2002) ayrıca aynı problemi, diğer çok kistasli karar verme araçları ile de çözmüşlerdir.

Chen (2000), yaptığı çalışmasında, her alternatifin değerlendirilmesi ve her kistasın ağırlığı için “dilsel değişkenleri” üçgensel bulanık sayılar olarak ifade etmiştir. Bu üçgensel sayılar için uzaklık ve benzeri hesaplamaları yapmak için tepe noktası metodunu (vertexmethod) kullanarak TOPSIS metodunun adımlarını oluşturmuştur. Normalize yöntemi olarak lineer normalizasyonu kullanmıştır. Çalışma personel seçimi üzerine uygulanmıştır.

Yurdakul ve İç (2003) tarafından Türkiye otomotiv sanayisinde faaliyet gösteren ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören beş büyük ölçekli otomotiv firmasının bilançolarından elde edilen finansal oranlar kullanılarak, firmaların derecelendirilmesine yönelik bir örnek çalışma yapılmıştır. Değerlendirilen otomotiv firmalarının İMKB'de işlem gören hisse senetlerinin değerleri her yıl için tespit edilmiş ve TOPSIS ile bulunan sonuçlarla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda TOPSIS yöntemi sonuçları ile İMKB hisse senedi değerlerinin sıralaması birbiriyle tutarlı çıkmıştır.

Kaya vd. (2007) araştırmalarında, insanın yargı ve değerlendirmelerini de içeren çok kistasli karar probleminin bir makine seçim problemine nasıl uygulanabileceğini incelemişlerdir. Bu süreçte karar verme yöntemi olarak bulanık

TOPSIS yöntemini bir işletme için en uygun CNC makinesini belirlenmesi problemine uygulamışlardır.

Usta Süleyman (2009) çalışmasında, ticari bankalarda hizmet kalitesini etkileyen faktörleri belirlenmeyi ve bankaların hizmet performansını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmasında önce bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan güvenilirlik, güven, duygudaşlık ve fiziksel özelliklerden oluşan hizmet kalitesi boyutlarının Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi ile önem derecelerini belirlemiştir. Ardından da TOPSIS yöntemini kullanarak üç ticari bankanın hizmet performansı değerlendirmiştir. Çalışmasının sonucunda güvenilirliğin en önemli hizmet kalitesi olduğu ve B bankasının en yüksek hizmet performansına sahip olduğunu belirlemiştir.

Ertuğrul ve Karakaşoğlu'nun (2009) çimento sektöründe yaptıkları çalışmalarında AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) ve TOPSIS yöntemlerini kullanmışlardır. Araştırmada çimento tedarikçisi seçiminde göz önünde bulundurulması gereken kıstaslar tanımlanmış, AHP yöntemiyle kıstasların ağırlıkları belirlenmiş ve bu ağırlıklar kullanılarak, hem AHP, hem de TOPSIS yöntemleriyle, çimento tedarikçisi firmalar, en iyiden en kötüye doğru sıralanmıştır.

Torfi vd. (2010), alternatiflerin sıralanmasında bulanık TOPSIS yöntemi kullanmışlardır. Çalışmalarında, kıstas ağırlıklarında ve performans oranlarında bir belirsizlik ya da kusur söz konusuysa AHP ve TOPSIS yöntemlerine nazaran bulanık AHP ve bulanık TOPSIS yöntemlerinin tercih edilmesinin daha uygun olacağını göstermeye çalışmışlardır.

Samad (1999), Malezya İslami bankacılık sektörünün verimliliğini araştıran ilk araştırmacılardan birisidir. Çalışmasında, tam teşekkülü Malezya İslami bankalarının göreceli performansını geleneksel bankalar ile kıyaslayarak araştırmıştır. 1992 ile 1996 arası geleneksel bankaların idari verimliliğinin tam teşekküllü İslami bankadan daha yüksek olduğunu bulmuştur. Gerek mevduatın gerekse kredili fonun kullanılması yoluyla İslami bankadan elde edilen karların veya

kullandırılmış fonların geleneksel bankalardan daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hussein (2003), Sudan'daki İslami bankaların 1990 ile 2000 yılları arasındaki maliyet etkinliğini analiz etmiştir. Stokastik (rastlantısal) sınır yaklaşımını kullanarak 17 örneklem bankanın maliyet etkinliğini tahmin etmiştir. Çalışmasında, küçük bankaların büyük bankalara nazaran verimli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Hassan ve Hussein (2003) çalışmalarında, Sudan bankacılık sisteminin 1992 ve 2000 yılları arasındaki verimliliğini analiz etmişlerdir. Çeşitli parametrik (maliyet ve kar verimlilikleri) ve parametrik olmayan VZA tekniklerini 17 banka üzerinde uygulamışlardır. Parametrik yaklaşım çerçevesinde ortalama maliyetin %55 ve kar verimliliğinin %50 olduğu belirlenmiştir. Parametrik olmayan yaklaşımlar çerçevesinde kar verimliliğinin %23 olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmalarında, Sudan bankacılık sisteminin genel maliyet verimliliğinin tahsis etkinliği %37 ve teknik etkinliğini de %60 olarak tespit etmişlerdir.

El Gamal ve İnanoğlu (2004) çalışmalarında, Türk bankalarının 1990 ile 2000 yılları arasındaki gider verimliliğini tahmin etmek için Stokastik (rastlantısal) Sınır Yaklaşımı'nı kullanmışlardır. Çalışmalarında, dört İslami özel finans kurumuna ait 49 Şubenin maliyet etkinliklerini kıyaslamışlardır. Branşlaşmaya ve devlet tahvillerini alamama gibi kısıtlara rağmen şubelerin yüksek oranda verimlilik sağladıkları belirlenmiştir.

Sufian (2007) çalışmasında, Malezya İslami bankacılık sektörünün 2001–2005 arası verimliliğini parametrik olmayan VZA yöntemi ile incelemiştir. Malezya İslami bankacılık sektöründe ölçek verimliliğinin saf teknik verimlilikten daha önemli olduğunu bulmuştur. Yerel İslami bankaların yabancı İslami bankalara kıyasla daha yüksek teknik verimlilik gösterdiği belirtilmektedir. Çalışma sonucuna göre yabancı bankaların verimsizliğinin temelde saf teknik etkinlikten ziyade planlamadan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Sufian, Mohamad ve Muhamed-Zulhibri'nin (2008), yaptıkları araştırmada MENA (Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi) ve Asya İslami bankalarının 2001 ile

2006 arası performanslarını incelemişlerdir. Bireysel bankaların verimlilik tahminleri parametrik olmayan VZA yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. Deneysel bulgular İslami bankaların kaynaklarını maksimum kapsamda kullanmada idari bakımdan verimsiz olduğunu ima ederek saf teknik etkinsizliğin ölçek verimliliğinden daha önemli olduğunu ileri sürmektedirler. Deneysel bulgular MENA İslami bankalarının muadili olan diğer Asya İslami bankalarına kıyasla daha yüksek teknik etkinlik ortaya koyduğunu göstermektedir. Saf teknik etkinliğinin MENA ve Asya İslami bankacılık sektörünün toplam teknik verimliliğini tespit etmede büyük bir etkisi olduğunu göstermişlerdir.

Darrat, Topuz ve Yousef (2002) yaptıkları Araştırmada, VZA ve Malmquist verimlilik indeksini kullanarak Kuveyt bankacılık sektörünün dört yıllık dönemde (1994–1997) üretkenlik değişimlerini ve onların altta yatan unsurlarını ve verimlilik ölçütlerini incelemişlerdir. İnceleme sonucuna göre Kuveyt'teki banka kaynaklarının yaklaşık %47'sinin uygun kullanılmadığını ima eden sonuçlar bulmuşlardır. Kuveyt bankalarının maliyet etkinliği ortalamasının yaklaşık %68 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bankaların %47'si kaynaklarını etkin olarak kullanmadıkları tespit edilmiştir.

Osman, Hitti ve Al-Ayoubi (2008) yaptıkları araştırmalarında, Lübnan bankacılık sektörünün 1997-2004 dönemindeki performansı veri zarflama yaklaşımı kullanarak ölçmeye çalışmışlardır. VZA yaklaşımı ile Lübnan bankacılık sektörünü araştıran ilk çalışmadır. VZA, Lübnan bankacılık sektörünü göreceli etkinlik ve etkinsizlik bakımından sınıflamak için çoklu girdiler ve çıktıların eş zamanlı olarak ele alınmasını sağlamıştır. Yaklaşım ayrıca risk altındaki bankalara erken uyarı sinyalleri verilebileceğini göstermiştir.

Viverita, Brown ve Skully (2007) yaptıkları araştırmalarında, 1998-2002 yılları arasında İslami Bankaların ülkesel ve bölgesel temelde etkinlik değişimini ve iyileştirmesini incelemişlerdir. Araştırmada, Malmquist VZA yöntemi kullanılmıştır. Endonezya ve Yemen en gelişmiş ülke iken, Asya ise en iyi bölge olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında, Birleşik Arap Emirlikleri ve Orta Doğu, etkinlik değişimi için girdi ve çıktı kaynaklarını en etkin kullanan ülke ve bölge olarak belirlenmiştir.

Hamim, Naziruddin ve Syed (2006), Malezya’da faaliyet gösteren İslami bankalar ile geleneksel bankaların etkinliklerini Stokastik Sınır Yaklaşım metodunu kullanarak karşılaştırmışlardır. 1997–2003 yılları arasında yaptıkları çalışmalarında İslami bankaların varlıkları, mevduatları ve finansman tabanlarının geleneksel bankalara nazaran hızla büyüdüğünü ve bu tarihlerde İslami bankaların yerel bankalardan daha etkin olduğunu tespit etmişlerdir.

Bozdağ, Altan ve Atan (2001) çalışmalarında, 2000 yılına ait verileri kullanarak 21 adet kamu ve özel banka için verimlilik karşılaştırması yapmışlardır. Yaptıkları bu Araştırmada VZA yöntemini kullanmışlardır. Bu bankalara ait verimlilik kıyaslaması yaparken girdi olarak 6 adet rasyo kullanmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre 8 adet özel sermayeli bankanın etkin olduğu tespit edilmiştir.

Kaya ve Doğan (2005), 2002–2004 yılları arasında Türk Bankacılık sektörünün etkinliğini ölçtükleri çalışmalarında önemli sonuçlar elde etmişlerdir. Bu Araştırmada, 2002 yılında 37, 2003 yılında 34, 2004 yılında 33 bankanın verileri kullanılarak etkin olup olmadıkları analiz edilmiştir. Araştırmada, VZA’nın hem üretim hem aracılık yaklaşımını ve Malmquist Verimlilik İndeksini kullanmışlardır. Üretim yaklaşımında girdi olarak; personel giderleri, diğer faiz dışı giderler ve Şube başına personel sayısı, çıktı olarak; krediler ve mevduat kullanılmıştır. Aracılık yaklaşımında ise, girdi olarak; mevduat, mevduat dışı yabancı kaynaklar, faiz giderleri ve faiz dışı giderler, çıktı olarak: krediler ve faiz gelirlerini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda yıllar itibari ile ortalama etkinliğin arttığı, büyük ölçekli bankaların daha etkin olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ölçek ekonomilerinden faydalanmak isteyen küçük bankalar arasında birleşmelerin yapılabileceği öngörülmektedir. Malmquist verimlilik indeksi (MVI) analizi ise toplam faktör verimliliğindeki artışın, teknolojiye gelişmeden kaynaklandığını göstermiştir. Bu da bankaların teknoloji alanında yaptığı yatırımların bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Cingi ve Tarım’ın (2000), Türk bankacılık sektörünün etkinliği üzerine yaptıkları çalışma birçok tez ve makale için önemli bir bilgi kaynağı olmuştur. Bu Araştırmada, Türk Bankacılık sektörünün 1989–1996 yılları arasında mevduat

büyükluğu olarak %93,8 ,ini oluşturan 21 kamu ve özel bankanın göreceli etkinliklerini incelemişlerdir. Araştırmalarında kullandıkları yöntem VZA, Toplam Faktör Verimliliği yaklaşımı ile Malmquist Verimlilik İndeksidir. Kullandıkları veriler; girdi olarak; toplam aktifler ve toplam giderler, çıktı olarak: toplam kâr, toplam kredi, toplam mevduat, kredi geri dönüş oranıdır. Mevduatın çıktı olarak değerlendirilmesi üretim yaklaşımının, mevduat ölçüm değeri olarak hesap adedinin yerine parasal değerlerin hesaplamada kullanılması aracılık yaklaşımının göstergesidir. Dolayısıyla bu Araştırmada karma bir yaklaşımın kullanıldığını söylenebilir. Bu veriler ışığında yapılan çalışmanın sonucunda Cingi ve Tarım, özel sektöre ait bankaların göreceli etkinliklerinin, kamu bankalarına göre daha iyi olduğunu, bunun da ölçek etkinliğinden kaynaklandığını ortaya koymuşlardır.

4.4. VERİ SETİ

Araştırmada materyal olarak birincil ve ikincil verilerden yararlanılmıştır. Türkiye’de 2005 – 2014 döneminde faaliyet gösteren Katılım Bankalarının faaliyetleri sonucu elde ettikleri değerler birincil verileri oluşturmuştur. Bu veriler BDDK’nın ve TKBB’ nin yayınladığı Katılım Bankalarının yıllık konsolide ve konsolide olmayan finansal raporlarından elde edilmiştir.

Araştırmada, daha önce katılım bankacılığı ve geleneksel bankacılık konularında hazırlanmış ulusal ve uluslararası kitaplar, makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri vb. kaynaklar ikincil veriler olarak kullanılmıştır.

4.5. BULGULAR

4.5.1. TOPSIS Yönteminin Uygulanması Ve Sonuçları

Bu bölümde araştırma konusu Katılım Bankalarının 2005 – 2014 dönemindeki etkinlik ve verimlilik durumları mukayeseli olarak ölçülmüş ve yorumlamalar yapılmıştır.

Bu Araştırmada Katılım Bankalarının etkinlik ve verimlilikleri konsolide edilmiş mali tabloları kullanılarak TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmektedir. Ölçümde öncelikle karar vericiler ve kıstaslar belirlenmektedir. Sonra Türkiye’de faaliyet gösteren 4 adet Katılım Bankasının 2005–2014 yıllarına ait konsolide

edilmiş, bağımsız denetimden geçmiş bilânçolarından elde edilen veriler kullanılarak etkinlik ve verimlilik oranları hesaplanmıştır. Hesaplanan değerler normalizasyon işlemine tabi tutulmuştur. Her bir oran için sübjektif ağırlıklar belirlenerek, ağırlıklı normalize edilmiş karar matrisleri oluşturulmuştur. Ağırlıklandırılmış kıstaslar içerisinde maksimum ve minimum değerler ayrıştırılarak, her bir banka için pozitif ve negatif ideal uzaklık değerleri hesaplanmış ve elde edilen bu uzaklık değerleri ideal çözüme yakınsanarak etkinlik ve verimlilik sıralamaları elde edilmiştir.

4.5.2. 2005–2014 Döneminde Katılım Bankalarının Etkinlik ve Verimliliklerinin Ölçümü

Bu Araştırmada, Türkiye’de mevcut olan 4 Katılım Bankasının etkinlik ve verimlilik ölçümleri gerçekleştirilirken konsolide ve konsolide olmayan denetime tabi tutulmuş yıllık bilançolardan elde edilen en önemli görülen 6 adet etkinlik ve 6 adet de verimlilik oranı kullanılmıştır.

Bu oranlar tespit edilirken Aydoğan ve Çapoğlu’nun (1989) Milli Prodüktivite Merkezinden çıkan “Bankacılık Sistemlerinde Etkinlik ve Verimlilik: Uluslararası bir Karşılaştırma”, Yolalan’ın (2001) “Bankacılıkta Verimlilik Konferansı”, Dönek ve Özdemir’in (2000) “Türk Ticari Bankacılık Sektörünün Performans Ölçümü” çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu oranlar Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunda çalışan, konusunda uzman, birçok banka bilançosu denetlemiş, yeminli denetçilerden alınan görüşler doğrultusunda düzenlenerek Katılım Bankalarına uyarlanmıştır. Bu bağlamda Araştırmada etkinlik ölçüm için rasyolar oluşturulurken BDDK’nın resmi sitesinde her ay yayınlanan interaktif aylık bülten içerisindeki 30 adet rasyo içerisinde, Yolalan’ın (1993) bankacılık için etkinlik kavramını çağrıştıran rasyolarından aktif kalitesi ve sermaye yeterliliği rasyoları ile Dönek ve Özdemir’in (2000) çalışmasındaki rasyolar, Katılım Bankalarına uyarlanarak ölçümümüzde kullanılmıştır.

Bankacılık sisteminde verimlilik; bankaların tasarruflarla yatırımcılar arasındaki finansal aracılık işlevini yerine getirirken, en az girdi kullanarak en fazla çıktı üretmesi olarak tanımlanabilir. Bu tanım, “Verimlilik = Çıktı / Girdi” şeklinde

formüle edilebilir. Bu kavram bir birimlik girdi ile ne düzeyde çıktı elde edilebildiğini göstermektedir (Kaya ve Doğan, 2005: 3). Bankacılıkta çıktılar fiziki olarak ölçülemediğinden, kâr, brüt faaliyet geliri, varlık tutarı, parasal giderleri gibi sayısal büyüklüklerden yararlanılarak işgücü verimliliği ölçülmektedir (Akgüç, 2007: 153–154).

4.5.3. Katılım Bankaları Etkinlik ve Verimlilik Oranları

Yukarıdaki tanımlara uyarak, BDDK'nın resmi sitesinde yayınladığı interaktif aylık bültendeki finansal değerlerden, bankacılıkta girdi olabilecek unsurlar ile çıktı olabilecek unsurların birlikte yer aldığı değerler ile işgücü verimliliği değerleri Katılım Bankalarına uyarlanarak, araştırmada kullanılacak verimlilik ve etkinlik oranları belirlenmiş ve Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 4.1: Etkinlik Oranları

Etkinlik	Oranlar
<i>Etkinlik 1</i>	Takipteki Krediler / Krediler + Finansal Kiralama
<i>Etkinlik 2</i>	Krediler + Finansal Kiralama / Toplam Aktifler
<i>Etkinlik 3</i>	Kâr Payı Giderleri / Toplanan Fonlar + Alınan Krediler
<i>Etkinlik 4</i>	Kâr Payı Gelirleri / Kâr Payı Giderleri
<i>Etkinlik 5</i>	Öz Kaynaklar / Risk Ağırlıklı Kalemler Toplamı
<i>Etkinlik 6</i>	Kâr Payı Gelirleri / Öz Kaynaklar

Etkinlik kıstasları içerisinde Takipteki Krediler / Krediler + Finansal Kiralama ile Kâr Payı Giderleri / Toplanan Fonlar + Alınan Krediler kıstaslarının değerleri negatif olarak ölçüme dâhil edilmiştir. Çünkü bu kıstasların fonksiyonları itibariyle ölçüme ters orantılı olarak etki edecek oranlardır. Bu kıstasların ölçüme pozitif olarak dâhil edilmesi hatalı sonuçların oluşmasına ve yanlış değerlendirmelere neden olabilecektir.

Tablo 4.2: Verimlilik Oranları

Verimlilik	Oranlar
<i>Verimlilik 1</i>	Vergi Öncesi Kâr / Toplam Aktifler
<i>Verimlilik 2</i>	Dönem Net Kârı / Öz Kaynaklar
<i>Verimlilik 3</i>	Krediler + Finansal Kiralama / Şube Sayısı
<i>Verimlilik 4</i>	Krediler + Finansal Kiralama / Toplanan Fonlar + Alınan Krediler + Öz Kaynaklar
<i>Verimlilik 5</i>	Net Ücret ve Komisyon Gelirleri / Toplam Aktifler
<i>Verimlilik 6</i>	Toplam Aktifler / Personel Sayısı

Araştırmada kullanılan etkinlik ve verimlilik oranlarının fonksiyonları kısaca aşağıda açıklanmıştır.

Takipteki Krediler / Krediler + Finansal Kiralama: Banka kaynaklarının büyük bölümünün faiz ödeme yükümlülüğü taşıması, banka varlıklarının önemli bir bölümünün de getirili olması gerekmektedir. Bu nedenle banka varlıklarının kalitesi, hem değer yitirme riski hem de yeterli gelir sağlama açılarından önemlidir (Akgüç, 2007: 141). Banka etkinliği için bu oranın mümkün olduğu kadar düşük çıkması istenir.

Krediler + Finansal Kiralama / Toplam Aktifler: Varlık yapısı ve kalitesini gösteren önemli oranlardan biridir. Bu oranın artışı, ayrılan karşılıklar yetersiz düzeyde kalmasına ve aktif kalitesinin bozulmasına neden olmaktadır. Banka etkinliği için bu oranın yüksek düzeyde olması beklenir.

Kâr Payı Giderleri / Toplanan Fonlar + Alınan Krediler: Bu oran, Katılım Bankasının topladığı fonlara ve aldığı kredilere ne kadar kâr payı ödediğini gösterir. Düşük maliyet ile bulunan kaynaklar Katılım Bankaları için önemli etkinlik göstergelerindendir. Bu oranın banka etkinliği açısından düşük olması arzu edilir.

Kâr Payı Gelirleri / Kâr Payı Giderleri: Katılım Bankasının fon kullandırırken elde ettiği kârlar ile fon toplarken verdiği kâr paylarını karşılama

oranını gösteren rasyodur. Bu oranın 1’den büyük olması bankanın verdiği kâr payı giderlerinin üzerinde bir gelir elde ettiği anlamına gelmektedir.

Öz Kaynaklar / Risk Ağırlıklı Kalemler Toplamı: Bu oran bankaların 5411 sayılı yasa gereğince tutturmak zorunda olduğu sermaye yeterlilik rasyosunu ifade eder. Son değişiklik ile bankaların tutturmak zorunda oldukları sermaye yeterlilik oranı %6’dır. Payda kısmındaki risk ağırlıklı kalemleri oluşturan riskler; basel kıstaslarına göre kredi riski ve piyasa riskinin yanı sıra operasyonel risk, yapısal faiz oranı riski ve yoğunlaşmaya bağlı olan risk olarak tanımlanmaktadır.

Kâr Payı Gelirleri / Öz Kaynaklar: Sermayenin ne kadarının kullandırılan fonlardan kâr payı olarak geri döndüğünü gösteren önemli bir etkinlik oranıdır. Bu oran sayesinde banka koyduğu sermayenin ne kadarını kâr olarak elde ettiğini görmüş olmaktadır.

Vergi Öncesi Kâr / Toplam Aktifler: Bankanın varlıklarından ne kadar kâr ettiğini gösteren önemli bir orandır. Bu oranın yüksek çıkması bankanın varlıklarını verimli kullandığını ve bu sayede yüksek kârlar elde ettiğini gösterir.

Dönem Net Kârı / Öz Kaynaklar: Öz kaynak kârlılığını gösteren önemli bir verimlilik verisidir. Banka sahipleri tarafından konulan sermayenin kârlılığının ölçülmesinde kullanılmaktadır.

Krediler + Finansal Kiralama / Şube Sayısı: Şubelerin verimliliklerini ölçmek amacıyla kullanılan, şube başına düşen kredi miktarını gösteren bir orandır.

Krediler + Finansal Kiralama / Toplanan Fonlar + Alınan Krediler + Öz Kaynaklar: Pasif tarafta yer alan kaynakların ne kadarının aktif tarafta kaynaklara dönüştüğünü gösteren önemli bir verimlilik ölçütüdür. Bu oranın yüksek çıkması fonların çoğunun atıl kalmadan ve saklama maliyetlerine katlanılmadan kredilere dönüştüğünü gösterir.

Net Ücret ve Komisyon Gelirleri / Toplam Aktifler: Katılım Bankalarının en önemli gelir kalemleri olan ücret ve komisyon gelirlerinin, aktif tarafta bulunan

varlıklar ile yapılan işlem hacminin içerisindeki payı gösteren önemli bir verimlilik oranıdır.

Toplam Aktifler / Personel Sayısı: Bankalar hizmet kuruluşlarıdır. Bunun için sahip olunan personelin kalitesi ve Toplam Aktiflere katkısı çok önemlidir. Bu durum kârı da yüksek ölçüde etkileyen bir durum olduğundan personel başına düşen varlık miktarının yüksek olması kişi başı verimliliklerinin yüksek olduğunun bir göstergesidir.

Katılım Bankalarının 2005 – 2014 yılları arasındaki konsolide finansal bilançolarından derlenen veriler kullanılarak Tablo 1’de belirtilen 6 adet etkinlik ve 6 adet verimlilik oranı hesaplanarak sırasıyla eklerde verilmiştir.

4.5.3.1. Etkinlik ve Verimlilik Kıstaslarının Normalize Edilmesi

Her bir Katılım Bankasına ait etkinlik ve verimlilik ölçümünde kullanılacak veriler, kararlı (stable), iyi ilişkilendirilmiş ve niteliklerinin dağılımı düzenlenmiş bir model oluşturabilmek için normalize edilmiştir.

4.5.3.2. Normalize Edilen Etkinlik ve Verimlilik Kıstaslarının Ağırlıklandırılması

Kıstasların ağırlıklarının belirlenmesinde bu konu ile ilgili yapılan benzeri çalışmalardan ve BDDK’da birçok banka bilançosunu analiz etmiş yeminli denetçilerin görüş ve önerilerinden yararlanılmıştır. Ölçümde kullanılacak etkinlik ve verimlilik kıstasları Tablo 4.3 ve Tablo 4.4’deki gibi ağırlıklandırılmıştır.

Tablo 4.3: Etkinlik Kıstaslarına İlişkin Ağırlıklar

Etkinlik Kıstasları	Önem Puanı	Ağırlık Vektörü
Takipteki Krediler / Krediler + Finansal Kiralama	9	0,20455
Krediler + Finansal Kiralama / Toplam Aktifler	7	0,15909
Kâr Payı Giderleri / Toplanan Fonlar + Alınan Krediler	8	0,18182
Kâr Payı Gelirleri / Kâr Payı Giderleri	6	0,13636
Öz Kaynaklar / Risk Ağırlıklı Kalemler Toplamı	7	0,15909
Kâr Payı Gelirleri / Öz Kaynaklar	7	0,15909
Toplam	44	1,0000

Tablo 4.4. Verimlilik Kıstaslarına İlişkin Ağırlıklar

Verimlilik Kıstaslarına	Önem Puanı	Ağırlık Vektörü
Vergi Öncesi Kâr / Toplam Aktifler	9	0,19565
Dönem Net Kârı / Öz Kaynaklar	9	0,19565
Krediler + Finansal Kiralama / Şube Sayısı	6	0,13043
Krediler + Finansal Kiralama / Toplanan Fonlar + Alınan Krediler + Öz Kaynaklar	8	0,17392
Net Ücret ve Komisyon Gelirleri / Toplam Aktifler	8	0,17392
Toplam Aktifler / Personel Sayısı	6	0,13043
TOPLAM	46	1,0000

Normalize karar matrisinin oluşturulmasından sonra, karar matrisindeki her bir değer, kendi kıstasının ağırlığı ile çarpılarak, ağırlıklandırılmış normalize karar matrisleri elde edilmiştir.

4.5.3.3. Ağırlıklandırılmış Etkinlik ve Verimlilik Kıstaslarının Pozitif ve Negatif İdeal Çözümlemesi

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin elde edilmesinden sonra ise ağırlıklı normalizasyon matrisi kullanılarak pozitif ve negatif ideal çözümler belirlenmiştir. Her bir kıstasın pozitif ideal çözümü için, her kıstasın en yüksek değeri alınırken, negatif ideal çözüm için ise her kıstasın en küçük değeri alınmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kıstasların belirleyeceği ideal noktaya olan uzaklıkların alternatifler ile doğru orantılı ya da ters orantılı olup olmadığıdır (Alpay, 2010: 100).

Kıstasların belirleyeceği ideal noktaya olan uzaklıkları alternatiflerle ters orantılı olan oranlar bu çalışmada negatif işaretli olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Pozitif ideal çözüm ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisinin en iyi performans değerlerinden oluşurken, negatif ideal çözüm en kötü değerlerinden oluşmaktadır.

TOPSIS yönteminde ideal çözüm için gerekli olan yakınlık bulunurken hem pozitif ideal çözüme uzaklık, hem de negatif ideal çözüme uzaklık birlikte değerlendirilir. Sonuçta yapılacak tercih sıralaması, uzaklıkların karşılaştırılması sonucu elde edilir. (Gökalp, 2009: 78).

Araştırmada 2005–2014 döneminde Katılım Bankalarının etkinliklerinin ölçülmesinde kullanılacak olan maksimum ve minimum noktalar aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.5. Etkinlik İçin Pozitif (E^*) ve Negatif (E^-) İdeal Çözüm Verileri

<i>Yıllar</i>		<i>Etk-1</i>	<i>Etk-2</i>	<i>Etk-3</i>	<i>Etk-4</i>	<i>Etk-5</i>	<i>Etk-6</i>
2005	E^*	-0,0484	0,0833	-0,0656	0,0731	0,0834	0,0994
	E^-	-0,1395	0,0756	-0,1090	0,0630	0,0728	0,0595
2006	E^*	-0,0502	0,0851	-0,0849	0,0797	0,0888	0,0891
	E^-	-0,1364	0,0737	-0,0967	0,0615	0,0740	0,0592
2007	E^*	-0,0429	0,0843	-0,0798	0,0731	0,1020	0,0930
	E^-	-0,1460	0,0735	-0,0990	0,0642	0,0691	0,0602

2008	E*	-0,0688	0,0810	-0,0734	0,0694	0,0899	0,0859
	E-	-0,1248	0,0769	-0,1073	0,0669	0,0656	0,0730
2009	E*	-0,0703	0,0889	-0,0765	0,0719	0,0882	0,0888
	E-	-0,1340	0,0733	-0,1034	0,0645	0,0747	0,0700
2010	E*	-0,0881	0,0805	-0,0730	0,0753	0,0876	0,0962
	E-	-0,1214	0,0777	-0,1002	0,0621	0,0690	0,0684
2011	E*	-0,0687	0,0838	-0,0763	0,0730	0,0902	0,0912
	E-	-0,1557	0,0753	-0,1012	0,0639	0,0706	0,0678
2012	E*	-0,0787	0,0818	-0,0812	0,0727	0,0871	0,0987
	E-	-0,1396	0,0735	-0,0984	0,0622	0,0724	0,0025
2013	E*	-0,0677	0,0833	-0,0748	0,0719	0,0836	0,1009
	E-	-0,1661	0,0728	-0,1001	0,0658	0,0767	0,0021
2014	E*	-0,0043	0,0843	-0,0486	0,0761	0,0862	0,1005
	E-	-0,1997	0,0759	-0,1326	0,0617	0,0700	0,0009

Araştırmada 2005 – 2014 döneminde Katılım Bankalarının verimliliklerinin ölçülmesinde kullanılacak olan maksimum ve minimum noktalar aşağıda verilmiştir.

Tablo 4.6. Verimlilik İçin Pozitif (* V) ve Negatif (- V) İdeal Çözüm Verileri

<i>Yıllar</i>		<i>Ver-1</i>	<i>Ver-2</i>	<i>Ver-3</i>	<i>Ver-4</i>	<i>Ver-5</i>	<i>Ver-6</i>
2005	V*	0,1382	0,1151	0,0802	0,0937	0,1272	0,0780
	V-	0,0476	0,0531	0,0503	0,0805	0,0574	0,0529
2006	V*	0,1389	0,1246	0,0713	0,0916	0,1469	0,0708
	V-	0,0362	0,0556	0,0555	0,0824	0,0477	0,0582
2007	V*	0,1380	0,1191	0,0700	0,0951	0,1414	0,0744
	V-	0,0739	0,0701	0,0616	0,0815	0,0510	0,0566
2008	V*	0,1186	0,1194	0,0762	0,0909	0,1464	0,0721
	V-	0,0745	0,0849	0,0557	0,0826	0,0506	0,0579
2009	V*	0,1245	0,1077	0,0811	0,1035	0,1296	0,0741
	V-	0,0776	0,0904	0,0492	0,0775	0,0521	0,0581
	V*	0,1065	0,1095	0,0766	0,0927	0,1307	0,0727

2010	V ⁻	0,0889	0,0885	0,0553	0,0814	0,0506	0,0591
	V [*]	0,1149	0,1090	0,0727	0,0903	0,1605	0,0732
2011	V ⁻	0,0842	0,0734	0,0575	0,0837	0,0228	0,0593
	V [*]	0,1897	0,1161	0,0699	0,1062	0,1258	0,0695
2012	V ⁻	0,0106	0,0548	0,0599	0,0106	0,0409	0,0604
	V [*]	0,1171	0,1233	0,0682	0,0943	0,1294	0,0714
2013	V ⁻	0,0524	0,0526	0,0575	0,0777	0,0427	0,0623
	V [*]	0,1861	0,1837	0,0769	0,0943	0,1590	0,0712
2014	V ⁻	0,0207	0,0215	0,0411	0,0817	0,0234	0,0449

4.5.3.4. Ağırlıklandırılmış Etkinlik ve Verimlilik Kıstaslarının Maksimum ve Minimum İdeal Noktaya Uzaklıkları

TOPSIS yönteminin ana mantığı maksimum ideal nokta ve minimum ideal noktanın tanımlanmasıdır. Maksimum ideal nokta fayda kıstasını maksimize eden ve maliyet kıstasını minimize eden çözümdür. Minimum ideal nokta ise fayda kıstasını minimize eden ve maliyet kıstasını maksimize eden çözümdür. Kısaca maksimum ideal nokta ulaşılabilecek en iyi değerleri, minimum ideal nokta ise ulaşılabilecek en kötü değerleri içermektedir. Etkinlik ve Verimlilik skorlarına ulaşabilmek için öncelikle, TOPSIS yöntemi ile tüm alternatiflerin maksimum ve minimum ideal noktaya uzaklıkları hesaplanır (Gökalp, 2009: 84-85).

Katılım Bankalarının etkinlik ve verimlilik skorlarına ulaşmak için elde edilen maksimum ve minimum noktaların ideal noktaya olan uzaklıkları hesaplanarak Tablo 4.7’de verilmiştir.

Tablo 4.7: Yıllar İtibariyle Karar Vericilerin Maksimum Minimum Noktaya Uzaklıkları

Yıllar		<i>Albaraka Türk</i>		<i>Bank Asya</i>		<i>Kuveyt Türk</i>		<i>Türkiye Finans</i>	
		<i>Etkinlik</i>	<i>Verimlilik</i>	<i>Etkinlik</i>	<i>Verimlilik</i>	<i>Etkinlik</i>	<i>Verimlilik</i>	<i>Etkinlik</i>	<i>Verimlilik</i>
2005	S^*	0,0362	0,0932	0,0891	0,0276	0,1001	0,1291	0,0365	0,0688
	S^-	0,0948	0,0671	0,0283	0,1314	0,0448	0,0179	0,0825	0,0865
2006	S^*	0,0264	0,1131	0,0773	0,0397	0,0894	0,1587	0,0345	0,0931
	S^-	0,09	0,0752	0,0295	0,1473	0,0341	0,0181	0,0631	0,0965
2007	S^*	0,036	0,1114	0,1114	0,0224	0,0849	0,1045	0,0399	0,1106
	S^-	0,1088	0,0241	0,0188	0,1215	0,0413	0,0243	0,0885	0,043
2008	S^*	0,0153	0,0897	0,0711	0,0294	0,0547	0,1118	0,0241	0,1098
	S^-	0,0653	0,0556	0,0032	0,108	0,0366	0,0155	0,0495	0,0102
2009	S^*	0,0201	0,0775	0,0582	0,0272	0,0676	0,0954	0,0202	0,0727
	S^-	0,063	0,0326	0,0198	0,0943	0,0295	0,0157	0,0685	0,047
2010	S^*	0,0293	0,0542	0,0533	0,0221	0,0316	0,0868	0,0289	0,072
	S^-	0,0401	0,0414	0,006	0,0843	0,0399	0,0077	0,0404	0,028
2011	S^*	0,0298	0,1114	0,095	0,0488	0,0141	0,1408	0,0267	0,125
	S^-	0,0796	0,0497	0,0101	0,1385	0,0939	0,0376	0,0778	0,042
2012	S^*	0,0231	0,0332	0,0644	0,1895	0,0181	0,1708	0,098	0,0635
	S^-	0,111	0,2288	0,0818	0,1281	0,1169	0,2288	0,1169	0,0503
2013	S^*	0,0214	0,0465	0,1024	0,0962	0,0221	0,0939	0,1005	0,2213
	S^-	0,0989	0,1311	0,0903	0,0887	0,1424	0,1311	0,1424	0,0813
2014	S^*	0,0466	0,2252	0,0938	0,0452	0,0317	0,2373	0,2198	0,2809
	S^-	0,2236	0,2724	0,1822	0,2684	0,236	0,2724	0,236	0,0411

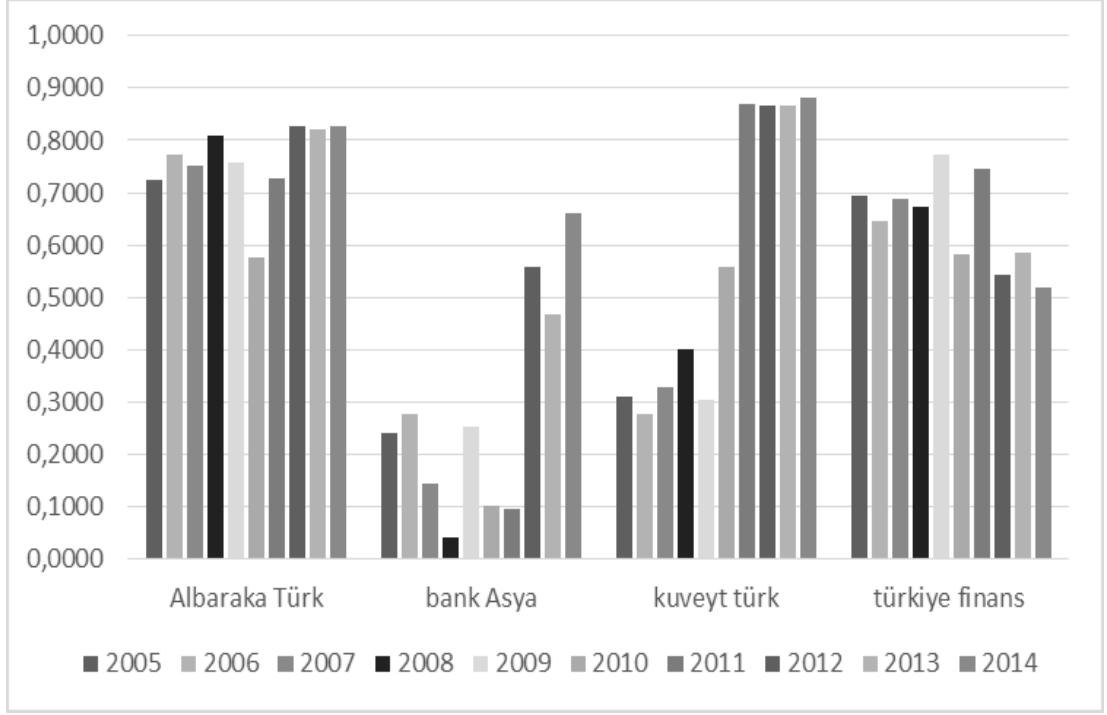
4.5.3.5. Her Bir Katılım Bankasının Yıllar İtibariyle İdeal Çözüme Yakınlıkları (Etkinlik ve Verimlilik Sıraları)

TOPSIS yönteminde, ideal çözüm için gerekli olan yakınlık bulunurken hem pozitif ideal çözüme uzaklık hem de negatif ideal çözüme uzaklık dikkate alınır. Elde edilen S_i^+ ve S_i^- değerleri alternatif pozitif ideal çözüme en yakın ve negatif ideal çözüme en uzak mesafelerdir. Hesaplanan bu ölçütlerden sonra son kısımda her bir alternatifin ideal çözüme göreli yakınlığı etkinlik ve verimlilik skorları hesaplanarak Tablo 4.8’ de verilmiştir.

Tablo 4.8. Yıllar İtibariyle Karar Vericilerin İdeal Çözüme Göreli Yakınlıkları

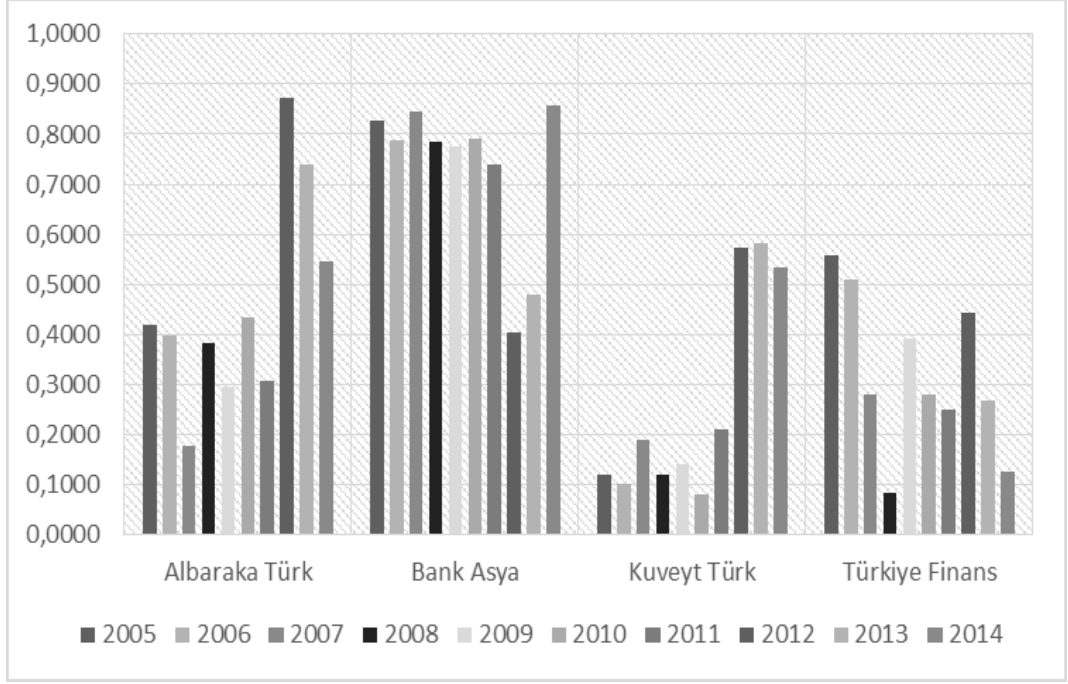
<i>Yıllar</i>	<i>Albaraka Türk</i>		<i>Bank Asya</i>		<i>Kuveyt Türk</i>		<i>Türkiye Finans</i>	
	<i>Etkinlik</i>	<i>Verimlilik</i>	<i>Etkinlik</i>	<i>Verimlilik</i>	<i>Etkinlik</i>	<i>Verimlilik</i>	<i>Etkinlik</i>	<i>Verimlilik</i>
2005	0,7237	0,4186	0,2411	0,8264	0,3092	0,1218	0,6933	0,5570
2006	0,7732	0,3994	0,2762	0,7877	0,2761	0,1024	0,6465	0,5090
2007	0,7514	0,1779	0,1444	0,8443	0,3273	0,1887	0,6893	0,2799
2008	0,8102	0,3827	0,0431	0,7860	0,4009	0,1218	0,6726	0,0850
2009	0,7581	0,2961	0,2538	0,7761	0,3038	0,1413	0,7723	0,3926
2010	0,5778	0,4331	0,1012	0,7923	0,5580	0,0815	0,5830	0,2800
2011	0,7276	0,3085	0,0961	0,7395	0,8694	0,2108	0,7445	0,2515
2012	0,8277	0,8733	0,5595	0,4033	0,8659	0,5726	0,5440	0,4420
2013	0,8221	0,7382	0,4686	0,4797	0,8657	0,5827	0,5862	0,2687
2014	0,8275	0,5474	0,6601	0,8559	0,8816	0,5344	0,5178	0,1276

Tablo 4.8’ deki veriler Grafik 4.1 ve Grafik 4.2’de gösterilmektedir.

Grafik 4.1: Katılım Bankalarının 2005-2014 Yılları Arasında Ölçülen Etkinlik Skorları

Grafik 1 incelendiğinde, Albaraka Türk’ün 2009 yılına kadar en etkin Katılım Bankası olduğu görülmektedir. 2009’dan sonra bankanın etkinliğinde gözle görülür bir düşüş yaşanmış, ancak 2011’de tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. Türkiye Finans’ın 2005-2011 sürecinde istikrarlı bir grafik çizdiği gözlemlenmektedir. Kuveyt Türk Katılım Bankası seçtiğimiz kıstaslara göre 2005-2011 döneminde etkinsiz gözükmeyle beraber 2011 yılında ilk defa çıkardığı ve ihraç ettiği 350 milyon dolarlık sukuk enstrümanı ile etkinliğini arttırarak 2011 yılının en etkin Katılım Bankası olmuştur. Asya Katılım Bankası en verimli banka olmasına karşın etkinlik konusunda aynı başarıyı gösterememiştir. 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarına bakıldığında Kuveyt Türk bankasının en etkin banka olan Albaraka Türk’ten daha etkin olduğu görülmektedir.

Grafik 4.2: Katılım Bankalarının 2005-2014 Yılları Arasında Ölçülen Verimlilik Skorları

Grafik 2 incelendiğinde 2005-2014 döneminde seçilen verimlilik kriterlerine göre en verimli bankanın Asya Katılım Bankası olduğu görülmektedir. Kuveyt Türk Katılım Bankası ise kıstaslara göre tüm yıllarda en verimsiz banka olarak dikkat çekmektedir. Bu sonuca bakılarak bankanın kaynaklarını verimli kullanamadığı söylenebilir. Albaraka Türk ve Türkiye Finans Katılım Bankalarında inişli çıkışlı bir verimlilik skoru gözlemlenmektedir. Bu duruma göre, bahsi geçen bankaların küresel krizin etkisinde kalarak verimli çalışmadığı söylenebilir.

SONUÇ

İslami bankacılık, geçmiş dönemlerde İslam toplumlarında var olan ekonomik uygulamaları günümüzdeki ekonomik problemlerin çözümüne uyarlayan bir yaklaşımla, modern İslam toplumlarının faizli çalışan bankaların dışında finansal alternatiflerinin olmayışı sebebiyle iktisadi hayattan kısmen soyutlanması yahut inançlarına aykırı işlemlere itilmesi gibi durumlardan onları kurtaran, henüz yarım asrı bulmayan tecrübesine rağmen son derece hızlı fakat sağlam biçimde büyüyen bir modeldir. Bu model, ülkemizde özel finans kurumları ile uygulamaya konduğu 80’li yıllardan günümüze kadar çok ciddi bunalımlar yaşamadan gelebilmiş, bu süreçte karşılaşılan zorluklarla büyük kayıplar vermeden baş edebilmiştir. Uzunca süren test aşamasından sonra özel finans kurumları kademeli olarak bankacılık sistemimize yerleştirilmiştir. İlk aşamada açıkça banka olarak adlandırılmadan 4389 sayılı Bankalar Kanunu’na tabi kılınmış, bundan 6 yıl sonraysa kanun koyucu tarafından bir banka türü olarak açıkça tanımlanmıştır. Kuruluş, test ve finansal sisteme adaptasyon aşamalarından başarıyla geçerek hızlı büyüme gösteren ülkemizdeki faizsiz bankalar tam oturmamış halinden çıkmak üzere imaj değişikliği yaşadıkları son aşamada katılım bankası adını almış ve adeta olgunluk dönemlerine giriş yapmışlardır. Bu dönem bu kurumlar için bir imaj yenileme ve sistemin eğri, pürüzlü yönlerinin düzeltildiği bir süreçtir.

Faizsiz bankacılık Dünya’da 60 yıllık Türkiye’de ise 30 yıllık bir geçmişe sahip olan çok yeni bir olgudur. O günden bugüne dek faizsiz bankacılık, çift haneli yıllık ortalama büyüme oranlarına ulaşarak, çok hızlı bir büyüme ve ivme yakalamıştır. Çağdaş anlamda faizsiz bankacılık 1940’larda ortaya çıkmış olup, 1960’larda büyüklüğü sadece birkaç yüz bin dolar olan bu bankaların büyüklüğü, büyük bir artış göstererek milyarlarca dolara ulaşmıştır. Bugün artık, faizsiz bankacılık göz ardı edilebilir veya geçici bir olgu değil, ürettiği alternatif finansal araçlar ile daima genişleme ve büyüme yönünde işaretler veren önemli bir yapı haline gelmiştir.

Faizsiz bankacılığın toplum için önemli bir olgu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Günümüze kadar bu bankaların gösterdikleri olumlu gelişmelerin önümüzdeki yıllarda hızla devam etmesi beklenmektedir. Ayrıca ülkemizde katılım

bankalarının işleyişlerinin ve özellikle de Faiz - Kar Payı Ortaklığı ayrımının insanlara iyi anlatılıp, aradaki fark iyice kavratılmalıdır. Türkiye'deki katılım bankalarının sektördeki payını arttırılması için şube sayısı arttırarak daha çok müşteriye ulaşması gerekmektedir.

Katılım bankacılığının getirdiği artılar sayesinde katılım bankalarının mevcut durumlarını ilgilendiren bazı sıkıntılarından kurtulmuş ve kurumsal olarak ufuklarını biraz daha ileri taşımalarına imkân verecek bir ortama kavuşmuşlardır. Yeni dönemle güçlenen kurumsal imajın ileriki yıllarda daha da sağlamlaştırılması ve katılım bankacılığının artık kendini tanııtma aşamasından çıkıp bankacılık hizmetlerine gereksinimi olan her bireyin sistem hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu bir konuma ulaşması gerekmektedir.

Faizsiz bankacılık günümüzde en hızlı büyüyen sektörlerden biri durumundadır. Her sektör için olduğu kadar etkinlik ve verimlilik, faizsiz bankacılık sektörü için de çok önemli bir kavramdır. Katılım Bankaları etkin ve verimli çalışmak için, öncelikle sektörü ve rekabet ettikleri bankaların performanslarını iyi analiz etmeli, referans almaları gereken bankaları dikkatle incelemelidir. Elde edilen sonuçların hangi girdiyle elde edildiğini ve diğer bankalar arasında etkinlik ve verimlilik açısından hangi durumda olduklarını görmek açısından etkinlik ve verimlilik ölçümleri çok önemlidir.

Birden fazla karar vericinin yer aldığı, çok sayıda kıstasın ve pek çok alternatifin olduğu durumlarda etkinlik ve verimliliği ölçmek zorlaşmaktadır. Buna rağmen, yıllar boyu süren çalışmalar neticesinde, firma ve kurumların etkinlik ve verimliliklerinin ölçülmesi amacıyla, bugüne kadar pek çok bilimsel yöntem geliştirilmiştir. Bu ölçme ve değerlendirme yöntemlerinden biri de; alternatif karar vericilerin bulunduğu bir durumda, çeşitli ölçümlerle oluşturulan veriler ile alternatifleri en iyiden en kötüye doğru sıralayan TOPSIS yöntemidir. Çalışmada bu yöntemden faydalanılarak Türkiye’de çok yeni olan faizsiz bankacılığın etkinlik ve verimlilikleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de çağdaş faizsiz bankalar, Albaraka Türk’ün faaliyete geçmesiyle görülmeye başlamıştır. Daha önce Özel Finans Kurumu adı altında faaliyete geçen

bu kurumlar kâra – zarara katılmayı esas aldıkları ve klasik bankaların yaptıkları bankacılık işlemlerini İslami çerçevede gerçekleştirdikleri için katılım bankası ismini almışlardır. Bu çalışmada Katılım Bankalarının, bu sıfatı kazandıktan sonra 2005 – 2014 yılı arasında etkinlik ve verimliliklerini ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan ölçüm neticesinde verimlilik ve etkinliğin farklı kavramlar olduğu ve çalışılan her dönem için en verimli skora sahip olan Asya Katılım Bankasının aynı yıllara ait etkinlik skorlarında farklı sıralarda yer aldığı görülmüştür. Çalışmada ortaya çıkan diğer bir sonuç ise Dünya’da daha önce uygulanan olan faizsiz bankacılıkta fon toplama yöntemlerinden biri olan Sukuku ülkede uygulamaya koyan Kuveyt Türk Katılım Bankasının bu ürünü çıkardıktan sonra etkinlik ve verimliğinde büyük bir artışın meydana geldiği ve hatta bu yeniliğin 2011 sonu itibarıyla Kuveyt Türk Katılım Bankasını en verimli banka sıralamasına taşıdığı gözlemlenmiştir. Bu sonuç da gösteriyor ki Dünya’da uygulanan ancak ülkemizde gerek mevzuat, gerekse banka yönetimlerinin tercihleri dolayısıyla uygulanmayan bu ürünlerin, ülkede uygulanmasıyla, uygulayan bankaya, katılım bankacılığı sektörüne ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca katılım bankalarının yıllara göre mevduat toplamadaki artışı incelendiğinde bu bankaların ileriki zamanlarda daha etkin ve verimli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- 1 Kasım 2005 tarih ve 25983 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde 3.
- Akgündüz, A. ve Öztürk, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: OSAV Yayınları
- Akyüz, O. (2005). “Faizsiz Sistem ve Sabahattin Zaim”. *Albaraka Türk Bereket Dergisi*, Sayı 19.
- Aypek, N. (1988). *Türk Sermaye Piyasasında Özel Finans Kurumlarının Yeri ve İşleyişi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bacık, G. (1997). *Dünyevileşme ve Arka Planı Köprü Dergisi*, 59-60.
- Battal, A. (1989). *Özel Finans Kurumları* (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Battal, A. (2004). *Bankalar Kanunu Şerhi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Beki, A. (2005). *İslam’da Güncel Ticari Meseleler*. (2.bs). Kayseri: Bekke Yayınları
- Borluk, S. (2014). *Türkiye’de Mali Sektörün Yapısı, Sorunları ve Ekonomiye Etkisi*. 2.bs, Ankara, MPM Yayınları
- Bozdemir, T. (2007). *Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi ve Reel Sektöre Katkısına İlişkin Bir Araştırma*. (Yayınlanmış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Buhârî, Selem 1, 2, 7; Müslim, Müsâkat 127, 128, (1604); Ebu Dâvud, Büyû 57 (3463); Tirmizî, Büyü 68, (1311); Nesâî, Büyü 6, 3 (7, 290); İbnüMâce, Ticârât 59, (2280).
- Büyükdenez, A. (2000). “Faizsiz Finans Kurumlarının Mali Sistem İçindeki Yeri ve Çalışma Prensipleri”. *Türkiye de Özel Finans Kurumları ve Teori ve Uygulama Sempozyumu*. İstanbul.

- Cihangir, A. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*. İstanbul: Kayıhan Yayınları
- Çolak, Y. (2005). *Dünyevileşme Hastalığı*. Olay Gazetesi, 3.6.2005,
- Değer, Ş. (1991) *Türkiye’de İslam Bankacılığı – Özel Finans Kurumları* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Marmara Üniv. SBE.
- Döndüren, H. (1993). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yay.,
- Eken, M. F. -Köroğlu, Y. (2015) “*SUKUK (Kira Sertifikaları)*”. 25 şubat,2015, http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_document&cid=14&Itemid=813,
- Ergin, F. (1981). *Para ve Faiz Teorileri*. İstanbul: İstanbul Üni. İkt. Fak. Yay.
- Erol, H.E. (2006). *Dünya’da ve Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Türkiye’de Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Eskici, M. (2007). *Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması Ve Katılım Bankaları’nın Müşteri Özellikleri*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Isparta. Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Filiz, M. (2006). *Türkiye’de Bankacılık Sisteminin Regülasyonu Basel Standartları Açısından Bir Değerlendirme* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi
- Finansal Kiralama Derneği, <http://www.fider.org.tr/pageStructure.aspx> (Erişim: 18 Aralık 2014)
- Günel, V. (1984). *Özel Finans Kurumları*. Ankara: TBB Yayınları No:131
- Güray. K. (2015). *İslami Bankalar ve İslami Finans Kurumları*. 27 Şubat 2015 (Çevrimiçi) <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcumal7.doc>,
- İmam Nevevi, 40 Hadis, Hadis No: 35.
- İncil (1998) *Kitabı Mukaddes*. İstanbul.

- Karagülle, S. (1991). *Alternatif Faizsiz Banka Selem ve Kredileşme*. İstanbul: İz Yay
- Karakaya, F. (2006). *Türkiye’de Katılım Bankaları ve Denetimi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Karapınar, A. (2003). *ÖFK ve Muhasebe Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Khan, M. (2003). *Islamic Economics and Finance: A Glossary*. London: Routledge. s.129.
- Koç, M. (2004). *Finansal Kiralama*. İstanbul: Beta Yayınları
- Konday, M. (2006). *Özel Finans Kurumlarının Türkiye’deki Gelişimi Ve Bir Uygulama*. (Yayımlanmış Tezsiz yüksek lisans projesi). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Kur’an; Bakara 275-278, Âl-i İmran 130, Rum 39, Nisa 160-161. Hucurat 10
- Loqman, M. (2002). *A Brief Note on the Islamic Financial System*. 52-59.
- Müslim, Birr 60, (2582); Tirmizi, Kıyamet 2, (2422).
- Oksay, S. (2014). *Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler İhtiyacı Ve Türk Finans Sistemi*. <http://www.pdf-search-engine.com>.
- Omar, F. (1996). *Islamic Banking – Theory, Practice & Challenges*. Karachi: Oxford Univ. Press.
- Orman, S. (2001). *İktisat, Tarih ve Toplum*. İstanbul: Küre Yayınları
- Özdemir, A.K. (2006). *Bankacılık Reformu Öncesi ve Sonrası Türk Bankacılık Sistemi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Özsoy, İ. (1997). *Özel Finans Kurumları*. İstanbul: Asya Finans.
- Özsoy, İ. (2007). *Özel Finans Kurumları*. İstanbul: Asya Finans Yayınları.
- Özsoy, İ. (2015). “Türkiye’de Katılım Bankacılığı”. 25 Şubat 2015, (Çevrimiçi) http://www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id

- Parasız, İ. (2000). *Modern Bankacılık – Teori ve Uygulama*. İstanbul. Bank Sis Yay.
- Rajeh K. Aggarwal& Tarik Yousef, (2000). “Islamic Banksand Investment Financing,” *Journal of Money, Creditand Banking*, 32(1).
- Seyyid Kutub (1991). *Faiz*. İstanbul: İslamoğlu Yayınları
- Sıddıkî, M. S. (1984). *İslâm Ekonomi Düşüncesi*. İstanbul: İslamoğlu Yayınları
- Tarlan, S. (1986). *Tarihte Bankacılık, Maliye ve Gümrük Bak. Araş.-Plan-Koord.* Ankara: Kur. Yay
- Tekçam, R. (2002). *Özel Finans Kurumlarının Türk Mali Piyasasındaki Rolü ve Önemi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniv. SBE İktisat
- Tevrat, *Yasa Kitabı* (Deuteronomy), <http://incil.info/incil-yeniceviri/tr-deu23.html>
Erişim Tarihi: 18 Aralık 2014.
- TKBB (2008). “*Dünya ’da Faizsiz Bankacılık*”, Ankara.
- TKBB (2009). *Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı*, (1.bs), İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları No:1.
- Tunay, B. (2005). *Finansal Sistem Yapısı, İşleyişi, Yönetimi ve Ekonomisi*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Türk Bankacılığının Tarihi ve Gelişimi, (07 Kasım 2014)
<http://www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/banka%20hukuku.htm>,
- Türkiye Bankalar Birliği (2008). *50.Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi*. İstanbul.
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (2007). *Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık*
- Türkmenoğlu, R. (2007). *Katılım Bankacılığı ve Türkiye’deki Finansal Yapı*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Uludağ, S. (1998). *İslam’da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Dergah Yay.

Urgancı, H. (1982). *Para ve Banka*. Adana: Önder Mat. Yay

Uslu, S. (2008) *Çözüm Faizsiz Bankacılık mı?*. Zaman gazetesi, 26.09.2008

Yahşi, F. (2008). “Özel Finans Kurumları’nın Mevzuat Serüveni”. *Albaraka Türk Bereket Dergisi*, Sayı 9.

İNTERNET ADRELERİ

<http://www.diyaret.org.uk/yazilar/dunyevilesme.html>, Erişim Tarihi: 18 Aralık 2014.

<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=344>, Erişim Tarihi: 18 Aralık 2014.

<http://www.tkbb.org.tr>, Erişim Tarihi: 07 Kasım 2014.

<http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcarsamba21.doc>, Erişim Tarihi: 07 Kasım 2014.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Coşkun KARHAN
Doğum Yeri ve Tarihi	Ağrı – 29.03.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Gazi Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Yüksek Lisans Tezi
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	İğdır Ticaret Meslek Lisesi 1 Yıl Doğubayazıt Çok Programlı Lisesi 5 Yıl
İletişim	
E-Posta Adresi	mamoste_c@hotmail.com
Tarih	16.06.2015

